

MUNZUR
ÜNİVERSİTESİ
2008

ISSN: 2636-7815
VOLUME: 13 ISSUE: 1
YEAR:2024

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

MUNZUR UNIVERSITY
JOURNAL OF
SOCIAL SCIENCES

0428 213 17 94

musbid@munzur.edu.tr

MUNZUR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ISSN: 2636-7815

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tusbd>

Sahibi

Munzur Üniversitesi Rektörü Adına

Prof. Dr. Kenan PEKER

Editör

Prof. Dr. Altuğ KAZAR

Dr. Öğr. Üyesi Bilgin ZENGİN

Yardımcı Editör

Dr. Öğr. Üyesi Hilal ARSLANOĞLU IŞIK

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ahmet Evren ERGİNAL Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet TAŞĞIN Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA Erciyes Üniversitesi

Prof. Dr. Cenk GÜRDAY Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Hasan AYDIN Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Prof. Dr. Hüseyin TÜRK Ardahan Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim KAYA Dokuz Eylül Üniversitesi

Prof. Dr. İbrahim TOSUN Munzur Üniversitesi

Prof. Dr. Mutlu DEVECİ Fırat Üniversitesi

Prof. Dr. Murat GÖKALP Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Prof. Dr. Oğuzhan SEVİM Atatürk Üniversitesi

Prof. Dr. Sabit MENTEŞE Munzur Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Ayhan KOYUNCU Afyon Kocatepe Üniversitesi

Doç. Dr. Aziz ALTI Munzur Üniversitesi

Doç. Dr. Cihan TUNCER Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Emrah AKDAMAR Bandırma Onyediy Eylöl Üniversitesi
Doç. Dr. Fettah KUZU Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Öner TOLAN Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Sami PATACI Ardahan Üniversitesi
Doç. Dr. Tuncay SAYGIN Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Ufuk ERDEM Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ayşegöl DEMİR Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Besim Can ZIRH Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Erinç ASLANBOĞA Galatasaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Güçlü ATEŞOĞLU Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Hasan CUŞA Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi İlyas ÖZDEMİR Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tahir KARAKAŞ Munzur Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Vedi TEMİZKAN Munzur Üniversitesi

Danışma Kurulu

Prof. Dr. Arzu KARACA
Prof. Dr. Erdal AÇIKSES
Prof. Dr. Erdal YILDIRIM
Prof. Dr. Fethi YILMAZ
Prof. Dr. Murat Cem DEMİR
Prof. Dr. Mustafa AKSOY
Prof. Dr. Nuran CIKCIKOĞLU YILDIRIM
Prof. Dr. Sabit MENTEŞE
Prof. Dr. Ülkü ÖZBEY

Doç. Dr. Orhan ÖRS

Doç. Dr. Şahin YEDEK

Doç. Dr. Zeynel ÇILGIN

Dr. Öğr. Üyesi Sevim ERŞAHİN KARAKAŞ

İÇİNDEKİLER

*Araştırma Makaleleri*Evren PEKMEZ

Feminizm Yaklaşımları Bağlamında, Kadın Haklarının Değerlendirilmesi: İzlanda Örneği
.....1-24

Yusuf Ubeydullah GÜLAÇAR

Necdet Yaşar ve İzzettin Ökte'nin Nihavend Taksimi Üzerinden Karşılaştırmalı Üslup
İncelemesi 25-55

Necip YILDIZ

Anadolu Mecmuası'nda Doğu Anadolu ve Kürtler: Modernizm, Milliyetçilik Ve Üniter Devlet
Algısının Dergideki Yansımaları..... 60-73

Ahat ÜSTÜNER, Meral YILDIRIM

Türkiye Türkçesinde mI/mU Soru Edatının Sıfatları Derecelendirmesi
..... 74-85

Özgür DEMİREZER

İçişleri Bakanlığı Performans Yönetim Sistemi'nde Mevzuat ve Projeler 86-105

*Kitap İncelemeleri*Tamer YILDIRIM

Karl Marx'ın Son Yılları (1881-1883): Entelektüel Bir Yaşam Öyküsü (The Last Years of Karl
Marx: An Intellectual Biography), Marcello Musto, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap,
2021.ISBN 978-605-172-520-8 56-59

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 06/05/2024

Makale Kabul Tarihi: 31/05/2024

**Feminizm Yaklaşımları Bağlamında, Kadın Haklarının Değerlendirilmesi:
İzlanda Örneği**

Evren PEKMEZ¹

Öz

İzlanda başkenti Reykjavik olan; halkının %94'ünün İzlandalı; %6 oranında da diğer etnik unsurların yaşadığı, 375.000 nüfusu ile Dünya Ekonomik Forumu cinsiyet eşitliği endeksinde (2018 verilerine göre) dokuz yıl üst üste ilk sırada; 2022 yılında da toplumsal cinsiyet eşitliği puanı en yüksek ülkeler içerisinde Global Gender Gap Index'inde %90,8 oranla birinci sırada yer alan bir Avrupa ada ülkesidir. Bu araştırmada temel olarak, İzlanda'nın kadın haklarındaki öncü rolü feminist yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmakta ve İzlanda'daki kadın haklarına dair önemli gelişmeler analiz edilmektedir. İzlanda'nın erken dönemlerinden itibaren kadınların siyasi ve sosyal hayatta aktif rol almasına yönelik çabaların, ülkedeki cinsiyet eşitliği politikalarının temelini oluşturduğu bilinmektedir. Ancak bu süreçte ülkenin eşitlikçi politikaları uygulaması bağlamında, feminist yaklaşımlardan esinlendiğini söylemek mümkündür. Feminizm kavramı ve analizi; feminizm yaklaşımları, İzlanda'nın demografik yapısı, eğitim yapısı; devlet politikaları bağlamında, kadınların sosyal ve siyasi temsiliyeti, İzlanda'da eşitlikçi kanun düzenlemeleri gibi alanlarda bilgiler veren bu araştırmada, ülkenin kadın hakları konusundaki çalışmaları irdelenmekte; feminizm yaklaşımları çerçevesinde, devlet yasaları ve politikalarının kadınların siyasi, sosyal, toplumsal ve ekonomik olarak güçlenmesine nasıl katkılar sağladığı analiz edilmektedir. Çalışmada; İzlanda'nın kadın hakları

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler ve İstihbarat İncelemeleri Yüksek Lisans Programı Öğrencisi, e-posta: evrenpekmez@stu.aydin.edu.tr, ORCID ID: 0009-0009-8906-3035

gelişimindeki başarısında feminizm yaklaşımlarının etkisi nedir? sorusuna cevaplar aranılmakta ve ülkenin bu husustaki başarısı, feminizm yaklaşımlarının örnek alınmasına bağlanılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzlanda, Feminizm, Kadın Hakları, Avrupa, Cinsiyet Eşitliği

Assessment Of Women's Rights in The Context Of Feminist Approaches: The Case Of Iceland

Evren PEKMEZ²

Abstract

Iceland is a European island country with its capital in Reykjavik, where 94% of the population is Icelandic and 6% are other ethnic groups. With a population of 375,000 (according to the Turkish Ministry of Foreign Affairs, 2024), it has been ranked first in the World Economic Forum's Gender Equality Index for nine consecutive years (based on 2018 data) as reported by Gauriat (2024). In 2022, it also ranked first in the Global Gender Gap Index with a score of 90.8% among countries with the highest gender equality scores (World Economic Forum). This research primarily addresses Iceland's pioneering role in women's rights within the framework of feminist approaches and analyzes significant developments in women's rights in Iceland. It is known that efforts to actively involve women in political and social life from the early periods of Iceland have laid the foundation for the country's gender equality policies. However, it is possible to say that the country was inspired by feminist approaches in implementing egalitarian policies. This study provides information on concepts and analyses of feminism; feminist approaches; Iceland's demographic structure; educational system; state policies in the context of women's social and political representation; and egalitarian legal regulations in Iceland. It examines the country's efforts in women's rights and analyzes how state laws and policies contribute to the political, social, communal, and economic empowerment of women within the framework of feminist approaches. The study seeks answers to the question: What is the impact of feminist approaches on the success of women's

² Istanbul Aydın University, International Relations and Intelligence Studies Master's Program Student, Mail: evrenpekmez@stu.aydin.edu.tr, **ORCID ID:** 0009-0009-8906-3035

rights development in Iceland? The country's success in this regard is attributed to the adoption of feminist approaches as a model.

Keywords: *Iceland, Feminism, Women's Rights, Europe, Gender Equality*

Giriş

İzlanda, nüfusunun % 94'ünü İzlandalılarından oluşan ve % 6'sını diğer etnik grupların oluşturduğu, başkenti Reykjavik olan (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024) Kuzey Atlantik Okyanusu'nda konumlanmış bir ada ülkesidir. (Iceland, 2024) Nüfusu 390.830 civarındadır. (Statistic Iceland, 2024) İzlanda; Birleşmiş Milletler, NATO, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı (OECD), Dünya Ticaret Örgütü, Arktik Konseyi, Baltık Denizi Devletleri Konseyi, Nordik Konseyi, EFTA (Avrupa Serbest Ticaret Birliği) gibi uluslararası kuruluşlara üyedir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024) ve “Dünya Ekonomik Forumu” 2018 verilerine göre, cinsiyet eşitliğinde 9 yıl üst üste dünya sıralamasında ilk sırada yer almıştır. (Gauriat, 2024) 2022'de ise toplumsal cinsiyet eşitliği puanı en yüksek olan ülkeler arasında yer alarak (World Economic Forum) Global Gender Gap Index' inde %90.8 oranla birinci sırayı almıştır. Bu Avrupa ülkesi, cinsiyet eşitliği konusunda öncü bir konumdadır. (Kalaycı & Tutar, 2023, s. 27) Araştırmadaki veriler ışığında ve uluslararası alanda kadının temsiline bu derece ileri seviyede olması, İzlanda'nın bu konuda bir araştırma meselesi olmasını gerekli kılmaktadır.

İzlanda'nın; demografik yapısı, eğitim yapısı, devlet politikaları, kadınların sosyal ve siyasi temsiliyeti gibi alanlardaki çalışmalarını ele alan bu çalışmada, ülkenin kadın hakları politikaları ve yasal düzenlemeleri incelenmekte; devletin yasaları ve politikalarının kadınların toplumsal olarak güçlenmesine nasıl katkı sağladığı analiz edilmektedir. Bunun beraberinde bu çalışmada, İzlanda'nın kadın hakları gelişiminde feminizm yaklaşımlarının etkisi nedir? sorusuna cevaplar aranılmakta ve ülkenin bu husustaki başarısı feminizm yaklaşımlarının örnek alınmasına bağlanmaktadır.

Bu çalışma, İzlanda devletinin feminizm çerçevesindeki çalışmalarını feminist yaklaşımlar kapsamında ele almaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında, araştırma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde konunun anlaşılabilirliği açısından feminizmin kavramsal çerçevesi ve tarihine, bunun beraberinde feminist teoriler hakkında bilgiler verilmeye odaklanılmış, İkinci bölümde, ülkenin demografik yapısı ve eğitim yapısı ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise cinsiyet eşitliği kapsamında; kanunların yasal çerçevesi, kadınların siyasi temsili, kadın

istihdamı ve ücret politikası, ebeveyn izni uygulaması, cinsiyet eşitliği çerçevesinde kanun uygulamaları politikaları üzerinde durulmakta ve ülkenin bu alandaki faaliyetlerine değinilmektedir. Son bölümde ise genel bir değerlendirme yapılarak, İzlanda'nın kadın haklarındaki bu gelişiminin hangi yaklaşımlara dayandığı irdelenmektedir.

1. FEMİNİZM

1.1.Kavramsal Çerçeve

Feminizm, kadınların yaşadığı zorlukları, baskıları ve ezilmişlikleri sadece cinsiyetleriyle değil, sınıf, ırk, ulus, din, dil gibi diğer faktörlerle de ilişkilendirerek ele alan bir düşünce tarzıdır. Mary Wollstonecraft'ın 1792'de yayımladığı "A Vindication of the Rights of Women" eseriyle tanıtılan bu akım, kadınların özgürleşmesini, baskı altında tutulmalarının sona erdirilmesini ve haklarının tanınmasını amaçlamaktadır. Feminizm, kadınların kamusal ve özel alanlarda eşitlik ve özgürlük içeren bir yaklaşımdır. Başka bir deyişle, feminizm, kadın hakları mücadelesi, baskıya karşı çıkışlar, eşit statüde tutulma ve özgürleşme gibi konuları kapsayan faaliyetlerle ilgilidir. (Taş, 2016, s. 165) Fiss'e göre, feminizm; geniş kapsamlı bir toplumsal ve siyasi hareketin parçası olarak kabul edilen inançlar ve fikirlerin toplamıdır, ki bu hareket kadınlar için daha büyük bir eşitlik elde etmeyi amaçlamaktadır. (Fiss, 1994, s. 413) Bell Hooks'un eserinde ise (Feminism is for Everybody Passionate Politics) feminizm; cinsiyetçilik ve cinsiyetçi baskıya son vermeye yönelik bir eylem olarak tanımlanır, bu tanım ise toplumsal bir mesele olarak cinsiyet eşitsizliğini ve sorunlarını vurgular, kadınlar ile erkekler arasındaki statü farklılıklarının biyolojik faktörlerden bağımsız olarak toplumsal bir çatışma olduğunu savunur. (Taş, 2016, s. 165, 166) Feminizm kavramı net bir tanıma sahip olmasa da, çeşitli yaklaşımlar ve teoriler çeşitli tanımlar sunar. Farklı araştırmacılar ve akademisyenler de feminizmi farklı şekillerde tanımlayabilirler. Ancak, genel bir çerçevede Mitchell'in feminizm tanımı oldukça kabul görmektedir. Mitchell'e göre, feminizm kadınların birlikte dayanışma içinde olup erkek egemen dünyanın normlarına ve cinsiyetçi politikalara karşı verdikleri mücadeleyi ifade eder. (Alptekin, 2006, s. 11) Farklı bir deyişle Feminizmin ana odak noktası, kadınları ikincil konuma iten geleneksel cinsiyet ilişkilerini dönüştürmektir. Feminist teorisyenler, toplumsal düzeyde kadınlarla erkekler arasında bir çatışma olduğuna inanırlar. Bu çatışma, biyolojik kökenli olmaktan ziyade, toplumun her alanında hareketliliği ve değişimi sağlayan, insanlık tarihini şekillendiren fakat kadınların dezavantajına olan bir güç olarak görülür. (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 166)

1.2.Tarihçe

Feminizm veya feminist teoriye dair monolitik bir tanımın olmaması gibi, feminist hareketlerin tarihsel evrimi hakkında da çeşitli görüşler mevcuttur. Bu çeşitlilik, feminizmin tarihsel dönemlerinin farklı belirtilerini yansıtır. Bazıları feminizmin evrimini bir veya iki feminist ‘dalga’ olarak değerlendirirken, diğerleri üç veya dört feminist ‘dalga’ olduğunu savunur. Ancak genel kabul görmüş bir yaklaşım, feminist hareketlerin tarihsel evriminin üç kronolojik ‘dalga’ üzerinde incelenmesidir ve birçok araştırmacı bu süreçleri temel almaktadır. Bu ifadeleri akademik bir dilde ve farklı terimlerle ifade edersek, feminizm veya feminist teoriye ilişkin tekil ve kesin bir tanımın bulunmaması, feminist hareketlerin tarihsel evrimi üzerine çeşitli perspektiflerin varlığını beraberinde getirmektedir. Bu çeşitli perspektifler, feminizmin tarihsel dönemlerinin farklı belirtilerini ortaya koymaktadır. (Taş, 2016, s. 166) Bazı Kaynaklara göre de Feminizm, 18. yüzyılda İngiltere’de başlayan ve cinsiyet eşitliğini savunan bir harekettir. Fransız Devrimi sırasında, kadınların özgürlükleri ve hakları, özellikle oy kullanma ve mülkiyet edinme hakları ön plana çıkmıştır. Feminizm, kadınların toplumda daha iyi bir konuma gelmeleri ve eşit haklara sahip olmaları için mücadele etmektedir. Bu dönem, kadınların toplumsal ve siyasi alandaki yerlerini güçlendiren önemli bir zaman olarak görülmektedir. (Özsöz, 2008, s. 51) Bu bağlamda, feminizm dalga teorisi, feminizmin tarihsel evrimindeki belirgin dönemleri tanımlayan bir kavram olarak kabul edilir. Bu teori, feminizmin çeşitli tarihsel aşamalarını ve bu aşamaların toplum ve kültür üzerindeki etkilerini anlamamızı sağlayarak feminizmin tarihsel sürecinin daha geniş bir perspektiften değerlendirilmesine olanak sunmaktadır.

İlk dalga feminizm, 19. ve 20. yüzyılların başlarında kadınların oy kullanma ve aday olma gibi temel siyasi hakları elde etmek için verdikleri savaşı tanımlar. (Hooks, 2000) Bu hareket, Mary Wollstonecraft’ın “Kadın Haklarının Savunusu” adlı eserinde ortaya koyduğu argümanlara dayanmaktadır. (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 166) Bu argümanlar, kadınların seçme ve seçilme hakkı, eğitim alanında eşitlik ve mülkiyet hakları gibi konuları içermektedir. Bu haklar, o dönem için temel haklar olarak kabul edilmiştir. Özellikle, “**Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi**” ve “**Fransız İnsan Hakları Bildirgesi**” gibi belgelerde ve doğal haklar doktrinini oluşturan teorisyenlerin çalışmalarında kadınlar ve kadın haklarına yeterli önem verilmemesi, feminist grupların sosyal ve siyasi değişiklik talepleriyle harekete geçmesine neden olmuştur. (Taş, 2016, s. 167)

İkinci dalga feminizm, 1960'ların ortasından 1980'lere dek süren bir zaman dilimini kapsar ve bu hareketin amacı, kadınların sosyal, ekonomik ve kültürel haklarının genişlemesini sağlamaktır. (Tong, 2009) 1960'ların Batı dünyasında, kadınlar üzerinde doğrudan etkisi olan önemli değişimler yaşanmıştır. Özellikle, güvenli doğum imkanlarının artmasıyla birlikte, kadınlar teknolojik ve alternatif yöntemlere erişim konusunda zorluklar yaşamaya başlamışlardır. Kadın grupları, bu imkanların tüm kadınlara sunulmasını ve baskıcı yasaların kaldırılmasını talep etmiştir. Kadınlar, yasal olarak eşit olmalarına rağmen, yaşadıkları farklılıkların temelinde ataerkil normların olduğunu savunmuş (Taş, 2016, s. 169) ve bunların beraberinde İkinci dalga feminizm, kadın deneyimlerinin zengin çeşitliliğini ve toplumsal cinsiyet rollerinin sınırlarını aşarak, her kadının kendi benzersiz hikayesine sahip olduğunu iddia ederek; bu çerçevede, kişisel yaşamın politik bir boyutu olduğunu ve kadınların her alandaki eşit temsiliyetinin önemini vurgulamıştır. (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 167)

1960'larda Batı'da yaşanan İkinci Dalga Feminizm, "Kişisel olan politiktir" ilkesiyle kadınların özel ve kamusal yaşamda cinsiyet temelli rollerin yeniden düzenlenmesini talep etmelerine yol açmıştır. Teknolojik ilerlemelere rağmen, kadınların güvenli doğum yöntemlerine erişimi sınırlıydı. Kadınlar, erkek egemen muhalefete karşı birlik oluşturarak kız kardeşlik anlayışını güçlendirmişlerdir. (Cingil, 2022, s. 10) İkinci dalga feminizm, birinci dalgadan farklı olarak kadınlara yönelik baskının kökenleri, cinsiyetin doğası ve ailenin rolü gibi konularda derinlemesine teorik tartışmaları beraberinde getirmiştir. Bu dönemde, kadınların yaşadığı baskının nedenleri ve toplumsal yapıdaki yerleri üzerine detaylı analizler yapılmıştır. Ayrıca, cinsiyetin sosyal olarak inşa edilen bir kavram olduğu ve ailenin kadınların yaşamlarındaki önemli bir rol oynadığı üzerine önemli düşünceler geliştirilmiştir. (Second Wave Of Feminism, 2024)

Üçüncü dalga feminizm, 1990'ların başlarında, ikinci dalga feminizmin pratik uygulamalarına ve algılarındaki yanlışlara bir tepki olarak, (Taş, 2016, s. 171) bazı kaynaklara göre de Üçüncü dalga feminizm, 1988 ile 2010 yılları arasında, büyük kültürel değişimlerin ve post modern düşüncenin etkisiyle ortaya çıkmıştır. (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 167) Bu etkiler ve tepkiler neticesinde genellikle feminizmin sadece beyaz orta sınıf kadınları içermesini eleştirmekteydi ve kadın hareketinin daha geniş kitlelere yayılmasını hedeflemekteydi. Üçüncü dalga feminizm, kadınların çeşitli deneyimlerini ve perspektiflerini merkeze alarak, ikinci dalga feminizmin evrensel bir kadınlık anlayışını reddetmiş ve kadın sorunlarının yalnızca beyaz kadınların sorunları olmadığını vurgulamıştır. Bu dönem, özellikle kadına yönelik şiddet, cinsellik ve kadınların güçlenmesi gibi konulara odaklanmıştır. Üçüncü dalga feminizm, diğer

dalgaların aksine daha geniş bir konu yelpazesini ele almış ve kadınları sınırlayan ve baskılayan unsurları ele alarak toplumsal değişimi teşvik etmeyi ve farkındalığı artırmayı desteklemiştir. (Taş, 2016, s. 171) Üçüncü dalga feminizmin ortaya çıkışı, kadınların ikinci dalga feminizmin kazanımlarıyla artan ekonomik ve profesyonel güçleri, 20. yüzyılın sonlarındaki bilgi devriminin fikirlerinin yayılmasına olanak tanıyan genişleyen fırsatlar ve çağın ilerlemesiyle eşzamanlı olarak gerçekleşmiştir. (The Third Wave Of Feminism, 2014) Üçüncü dalga feminizm, ikinci dalga feminizmin incelenmesini eleştirel bir bakış açısıyla gerçekleştirir ve kadınların çeşitliliğini ve farklı deneyimlerini daha iyi yansıtmayı amaçlamıştır. (Gillis, Howie, & Munford, 2007)

Feminizm dalga teorisi, feminizmin evrimini ve çeşitliliğini anlamamıza yardımcı olurken, aynı zamanda kadınların karşılaştığı farklı zorluklara ve fırsatlara da odaklanmamıza olanak tanır. Bu teori, feminizmin geçmişteki ve bugünkü etkisini anlamak için önemli bir araç sağlamıştır.

1.3. Feminizm Yaklaşımlarının Genel Hatları

Feminist yaklaşımlar; feminist çalışmalara farklı açılardan yaklaşmaktadır, bu durum feminist teorisyenlerin feminizme ve kadınlara olan yaklaşımlarını da şekillendirmektedir. Bu teoriler, örgütsel yapıları, liderlik dinamiklerini ve cinsiyet rollerini analiz ederek, kadınların güçlenmesi ve eşitliği için stratejiler geliştirme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, bu bölümde araştırmanın ileri aşamalarında konunun anlaşılabilirliği açısından teoriler hakkında bilgiler aktarılmaktadır.

Liberal Feminist Yaklaşım: Klasik feminizm terimi, çeşitli kaynaklarda kullanılan bir terim olmasına rağmen, aslında klasik liberal feminizmin diğer bir adıdır. Bu bağlamda, klasik liberal feminizmin aydınlanmacı bir özellik taşıdığını belirtmek önemlidir. Bu feminist akımda, bireyin akıl ve özgürlük temelli bir inanca dayandığına işaret edilir. (Sevim, 2005, s. 55) Bu yaklaşım 19. yüzyılda ortaya çıkan ve kadınlara eşitlik imkânı sunan ilk sosyal teoridir. Bu teori, erkekleri kadınlardan üstün gören politik ve sosyal hiyerarşiye karşı çıkar. Modernizm ve pozitivistimin etkisiyle şekillenen bu teori, kadınlar ve erkeklerin akılcı yetenekleri bakımından eşit olduğunu savunmaktadır. Ancak, teori sadece orta sınıf, beyaz kadınların sorunlarına odaklanarak diğer ırk ve ekonomik sınıflardan gelen kadınların sorunlarını ihmal ettiği için eleştirilmiştir. Bu yüzden, teorinin belirli eşitsizlikleri ele almakla birlikte, çözüm önerileri yetersiz bulunmuş ve diğer feminist yaklaşımlar tarafından eleştirilmiştir. (Çetinel & Ersoy Yılmaz, 2016, s. 123,124) Liberal feminizm, toplumsal yapıyı temelden sorgulamadan,

kadınlara daha geniş haklar ve fırsatlar tanınması gerektiğini savunan bir feminist yaklaşımdır. (Dikici, 2016, s. 524) Aydınlanma dönemi düşünürleri ve feminist teorisyenler, akıl ve vicdanın Tanrısal bir kıvılcım barındırdığını ve gerçeğin en güvenilir kaynağının bireysel vicdan olduğunu savunmuşlardır. Kadın ve erkek arasında ruhsal ve akılcı yetenekler açısından ontolojik bir benzerlik olduğuna; toplumsal değişim ve dönüşümün, özellikle eleştirel düşünme becerisi kazandıracak eğitim yoluyla mümkün olacağına inanarak bireyin, diğerlerinden bağımsız olarak akılcı ve bağımsız bir varlık olduğu ve onurunun bu bağımsızlığa bağlı olduğu düşüncesini benimsemişlerdir. Aydınlanma kuramcıları, doğal haklar doktrinine bağlı kalarak, 19. yüzyıl kadın hareketinin özellikle siyasi haklar ve oy hakkı gibi talepler üzerinde durduğunu belirtmişlerdir. Bu prensipler, kadınların toplumsal ve siyasal alandaki yerlerini güçlendiren ve eşit haklar mücadelesine yön veren temel düşüncelerdir. (Özsöz, 2008, s. 51) Kısacası Liberal feminizm, kadınların kamusal alanda aktif rol almasının ve bu alandaki engellerin ortadan kaldırılmasının cinsiyet eşitliğini sağlayacağını savunmaktadır; çalışma hayatında fırsat eşitliği, eşit işe eşit ücret, kreş hakkı ve emzirme izni gibi hakların kadınların toplumsal katılımını destekleyeceğine inanmaktadır. (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 168)

Radikal Feminist Yaklaşım: ABD’de 1960’lar sonuna doğru, Vietnam Savaşı’nın etkisi altında savaşa ve mevcut düzene karşı çıkan bu harekette aktif olan kadınlar, eşitlik mücadelesi verirken aynı zamanda cinsiyetçilikle karşılaşmış ve bu tecrübeler, kadınların kendi konumlarını gözden geçirmelerine ve radikal feminist teoriyi şekillendirmelerini sağlamıştır. Radikal feminizm, toplumdaki cinsiyet eşitsizliğinin kökeninde erkek egemenliğinin yattığını öne sürmektedir. Bu düşünceye göre, erkeklerin kadınlardan ve genç erkeklerin yaşlı erkeklerden daha üstün görülmesi, kadınların toplumda ikincil bir konuma itilmesine neden olmaktadır, bu çerçevede radikal feministler, ataerkil sistemin bu eşitsizliği meşrulaştırdığını ve cinsiyetler arası çatışmanın asıl sebebinin oluşturduğunu savunmuşlardır. (Çetinel & Ersoy Yılmaz, 2016, s. 125) Ayrıca Radikal Feminizm, kadın ve erkeğin doğuştan farklı olduğunu ve erkeklerin tarihsel olarak kadınları baskı altına almayı amaçladığını öne sürmektedir. Bu yaklaşıma göre, kadınların erkeklere olan ihtiyaçlarından kurtulup, kendi aralarında dayanışma içinde bir toplum kurmaları gerekmektedir. Radikal Feministler, cinsiyetler arası ontolojik eşitliğin liberal bir yanılısama olduğunu savunarak, kadınların özgürlüğü ve bağımsızlığı için erkek egemen sistemden tamamen bağımsız bir yol izlemeleri gerektiğini vurgulamışlardır. (Özsöz, 2008, s. 52) Kısacası bu akım, iktidar dengesizliklerini ekonomik veya etnik faktörler yerine ataerkil yapıya bağlamış ve bu yapının toplumun her katmanında, özellikle aile içinde, cinsiyet eşitsizliğini pekiştirdiğini savunmuştur. Radikal feministler, mevcut durumu

değiştirmek için daha köklü değişikliklerin gerektiğine inanılmakta ve yasal düzenlemelerin ötesinde, ataerkilliğin tamamen ortadan kaldırılmasını hedeflenmektedir. (Mermutlu & Taş Çetin, 2023, s. 169) Radikal feminizm, kadınların toplumda ve hukukta cinsel nesnelere olarak görülmesini ve bu durumun meşrulaştırılmasını eleştirmektedir. Bazı radikal feministler, erkeklerin kadınlara karşı tutumlarını 'ötekileştirme' ile açıklarken, diğerleri bu durumu erkek psikolojisinin bir sonucu olarak görmektedir. Radikal feministler, bu tür eylemlerin kadınları baskı altında tutmak için kullanıldığını ve ataerkil sistemin sürdürülmesine hizmet ettiğini belirtirler. Radikal feminizm, farklı görüşleri barındırır da ataerkilliğin ve kadınlara yönelik cinsel baskının evrensel olduğu konusunda ortak bir noktada buluşmaktadır. (Alptekin, 2006, s. 27) Bu teoriye göre "aile" kavramı, kadın-erkek eşitsizliğinin sürdürülmesinde ikincil bir etkidir. Bu teori, ataerkil yapının devamlılığının büyük ölçüde aile yapısı tarafından desteklendiği savunulur. Evlilik kurumu ise, bu ataerkil yapının içinde kadınlara yönelik baskı ve eziyetin devam etmesine katkıda bulunan temel faktörlerden biri olarak görülür. (Cingil, 2022, s. 13)

Marksist Feminist Yaklaşım: Marksist Feminizm, kadınların toplumdaki ezilmiş konumlarının anlaşılması için ekonomik yapı ve üretim ilişkilerine odaklanmaktadır. Bu teori, kapitalizmin kadınların sosyal statüsünü nasıl etkilediğini ve üretim ile yeniden üretim alanları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Yeniden üretim, sadece biyolojik anlamda değil, aynı zamanda kadınların ev içi ve bakım işleri gibi işçilerin günlük yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan işleri de kapsamaktadır. Marksist Feminizm, bu işlerin toplumsal cinsiyet rolleri ve sınıf dinamikleri ile nasıl iç içe geçtiğini ve kadınların ekonomik bağımsızlıklarını nasıl etkilediğini analiz etmektedir, bu bağlamda, kadınların kurtuluşunun sadece cinsiyet eşitliğiyle değil, aynı zamanda ekonomik değişim ve sınıf mücadelesiyle de yakından ilişkili olduğunu savunarak (Özsöz, 2008, s. 52) kadın meselelerini inceleyişinde sınıf çatışmasını temel almaktadır. Bu düşünce yapısına göre, kadınların yaşadığı baskı ve adaletsizlikler, kapitalist toplumun sınıf tabakalaşmasının doğrudan bir ürünüdür. Kadınların karşılaştığı toplumsal engeller, kapitalist ekonomik düzenin ve patriarkal kültürün etkileşimi sonucu meydana gelmektedir. Kapitalist toplumda kadın iş gücünün istismarı ve kadınların toplumdaki yerinin cinsiyetçi kalıplar ve patriarkal değerler tarafından şekillendirilmesi, Marksist feminist kuramın en önemli meselelerindedir. Bu kuram, kadınların karşılaştığı zorlukların üstesinden gelmek için sınıf mücadelesinin şart olduğunu öne sürer; mevcut sınıf yapısı, kadınların ekonomik, sosyal ve politik olarak geri bırakılmasının ve marjinalleştirilmesinin arkasındaki ana etkidir. Buna göre, kadınların gerçek anlamda özgürleşebilmesi ve adil bir toplumun inşa edilebilmesi

için, sınıf ve cinsiyet eşitliği mücadelelerinin el ele vermesi gerekmektedir; bu bağlamda, Marksist feminist teori kadınların sınıf mücadelesindeki rollerini kavramak ve mevcut güç dinamiklerini dönüştürmek için kritik bir araç olarak görülür. (Çetinel & Ersoy Yılmaz, 2016, s. 130-132) Kısacası Marksist Feminizm, Karl Marx ve Friedrich Engels'in düşüncelerini feminizmle bütünleştirerek, kadınların toplumsal ezilmişliğini ve erkeklerle eşit olmama durumunu Marksist perspektiften ele almaktadır. Bu yaklaşım, özellikle Birleşik Krallık ve İtalya'da destek bulmuş ve kadın sorunlarını işçi sınıfının sorunlarıyla iç içe olarak değerlendirmiştir. Marksizm'e göre, emek Marksizm için ne ifade ediyorsa, cinsiyet de Feminizm için aynı derecede temel ve dönüştürülmesi gereken bir unsurla eşdeğerdir. Bu akımın entelektüelleri, toplumsal teori ve araştırmaların, baskı altındaki grupların özgürleşmesine katkıda bulunacak projeler geliştirmek amacı taşıdığına inanmaktadır. Marksist Feminizm, bu şekilde hem ekonomik hem de cinsiyet temelli eşitsizlikleri aşmayı hedefleyen bir toplumsal dönüşüm aracı olarak önem kazanmaktadır. (Egemen, 2023, s. 128,129)

Marx'ın ideoloji üzerine çalışmalarını ve cinsiyetçiliği- yani erkeklerin kadınlar üzerindeki baskın gücünü meşru gösteren inanç sistemini- anlamak için önemli bir temel olarak görülmektedir. (Anadolu Üniversitesi Anabilgi, 2024)

Psikanalitik Feminist Yaklaşım: Psikanalitik feminizm, kadınların toplumsal baskı altında ezilmesinin kökenini, kadının iç dünyasında ve cinsel kimliğinde arar. Bu yaklaşıma göre, Freud'un teorileri ve Oedipus kompleksi, kadının toplumdaki ikincil konumunun psikolojik temellerini oluşturur. Bu teorilerde, erkekler otorite, özerklik ve evrensellik gibi kavramlarla ilişkilendirilirken, kadınlar ise aşk, bağımlılık ve adanmışlık gibi duygusal özelliklerle sınırlı tutulur. (Anadolu Üniversitesi, 2024) Psikanalitik feminizm, psikanalizin ataerkil çerçevesini ve kadınların bu çerçevede nasıl gözden düşürüldüğünü ele alır. Feminist bakış açısından yola çıkarak, psikanalitik feministler, teoriyi kadınların bakış açısını merkeze alacak şekilde yeniden şekillendirip, psikanalizi feminizmin değerleriyle uyumlu hale getirmeye çalışmışlardır. (Yılmazbilek, 2018, s. 99) Psikanalitik feminizm, kısacası Freud'un bireysel gelişim ve psikanaliz üzerine olan öğretilerini temel alarak, bu öğretilerin ataerkil toplum yapısını nasıl izah ettiğini inceleyen bir akımdır. Freud ve ardılları tarafından geliştirilen bu kuramlar, kişinin duygusal yaşamının ve karakter dinamiklerinin, bilhassa bilinçdışı süreçlerin, benlik ve üstbenlik gibi yapıların ve Oidipus (Çetinel & Ersoy Yılmaz, 2016, s. 127) kompleksinin, kişilik oluşumundaki etkisini vurgular. Bu teoriler, bireyin ilk yıllarındaki ebeveyn ilişkilerinin cinsel kimlik üzerindeki tesirini ve dil kazanımından evvel yaşanan ilkel duygusal tecrübelerin kalıcı tesirlerini ele alır. Psikanalitik feminizm, çocukluk dönemindeki ana-çocuk ve baba-çocuk ilişkilerinin, toplumsal cinsiyet rollerinin ve kültürel değerlerin

bireyin kimlik gelişimine etkisini sorgular ve bu süreçlerin kadınların toplumdaki yerini nasıl etkilediğini analiz eder. (Cingil, 2022, s. 16-17)

Postmodern Feminist Yaklaşım: Postmodernizm, 1870'lerde John Watkins Chapman tarafından tanımlanan ve 1970'lerin sonlarında Avrupa'da yaygınlaşan bir düşünce akımıdır. Bu akım, özellikle Fransız toplumsal ve kültürel teorilerinden etkilenmiş ve genel modernist yaklaşımlara bir eleştiri olarak ortaya çıkmıştır. Postmodernizm, sanattan mimariye, edebiyattan dile pek çok alanda etkili olmuş ve hukuk teorilerini de dönüştürmüştür. Geçmiş teorilere tepki olarak gelişen postmodernizm, modernitenin ve modernleşmenin kapsamlı bir eleştirisine dönüşmüştür. Bu perspektif, dünyayı anlamlandırma biçimimizi sorgular ve modernizmin ürettiği teorileri eleştirel bir gözle değerlendirir. Postmodern yaklaşım, modernitenin tarihsel programını ve aydınlanmanın sınırlarını yeniden düşünmemizi önerir. Postmodernizm, neyi reddettiği konusunda net olmakla birlikte, neyi amaçladığı belirsiz bir harekettir. (Alptekin, 2006, s. 36)

Postmodern feminist teori, kadınların toplumsal durumlarının daha önceki feminist yaklaşımlar tarafından tam olarak ele alınmadığını iddia etmektedir ve cinsiyetin yönetimdeki etkilerine dikkat çekmektedir. Bu teori, kadınların bilim ve felsefe alanlarındaki katılımının tarih boyunca engellendiğini ve cinsiyetin kurumsal rollerdeki öneminin yeterince incelenmediğini eleştirmektedir. Irk, cinsiyet ve sınıf gibi farklı faktörlerin birbiriyle olan etkileşimlerini vurgulayarak, örgütsel yapıların karmaşıklığını göstermektedir. Postmodern feministler, bu etkileşimleri detaylıca inceleyerek, yönetim ve organizasyon pratiklerine yeni bir bakış açısı sunar ve çeşitlilik ile eşitlik üzerine daha geniş çaplı tartışmaları teşvik etmektedirler. (Çetinel & Ersoy Yılmaz, 2016, s. 134-138) Bu yaklaşım, genellemeleri ve soyut teorileri reddetmekte ve bireysel farklılıkları önemsemektedir. Postmodern feminizm, kadınlar hakkındaki genel kuramları ve genelleştirmeleri reddederek, her kadının benzersizliğini ve çeşitliliği kabul etmektedirler. Bu çerçevede, evrensel doğrular yerine yerel özellikler ve bireysel durumlar dikkate alınmalıdır. Ancak, bu yaklaşımın politik eyleme olanak tanımadığı ve toplumsal eşitsizlikleri göz ardı ettiği eleştirileri de mevcuttur. (Alptekin, 2006, s. 40) Kısacası Postmodern feminizm, geniş ve evrensel bir cinsiyet kategorizasyonunu sorgulayarak, toplumsal yaşamın özgül koşulları içinde kadınların karşılaştığı sorunlara yönelik çözüm yollarını araştırmaktadır. Bu yaklaşım, kadın deneyimlerinin çeşitliliğini ve karmaşıklığını tanıyarak, bireysel ve yerel bağlamlarda cinsiyetin anlam ve etkilerini incelemeye odaklanır. (Taş, 2016, s. 173)

2. İZLANDA DEMOGRAFİK YAPISI VE EĞİTİM YAPISI

2.1. Demografik Yapı

İzlanda, Kuzey Atlantik Okyanusu'nda, ılıman ve Arktik iklim bölgelerinin kesiştiği noktada yer alan bir ada devletidir. Bu ada, en kuzeydeki noktasıyla Kuzey Kutup Dairesi'ne yaklaşırken, batısında Grönland ile 278 kilometrelik bir mesafeye ve güneydoğusunda Faroe Adaları ile 420 kilometrelik bir mesafeye sahiptir. İzlanda'nın bu stratejik konumu hem iklimsel hem de jeopolitik açıdan önemli bir rol oynamaktadır. (European Union "Iceland", 2024) İzlanda, coğrafi konumunun yanı sıra, nüfusunun seyrekliği ile de dikkat çeker. Bu ülkenin nüfusu, 2022 yılı itibarıyla yaklaşık olarak 375 bin kişidir. Araştırmanın bu kısmında, İzlanda'nın nüfus yapısı ve bu şekillenmesinde etkili olan unsurlar incelenmektedir. (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024) 2023 tahminlerine göre ise ülkenin nüfus artış hızının %0,89 olduğu İzlanda'da (Central Intelligence Agency (CIA), 2024) ve İzlanda İstatistik Kurumu verilerine sonuçlarına göre 2023 yılının ilk çeyreği itibarıyla İzlanda'nın nüfusu 390.830 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu nüfusun 201.580'i erkek, 189.110'u kadın ve diğer kategorisindeki 150 kişi bulunmaktadır. Bir önceki çeyreğe göre nüfus 3.030 kişi artmıştır. Başkent bölgesindeki nüfus 249.240 kişi iken, diğer bölgelerde ise 141.600 kişi ikamet etmektedir. Bu veriler, İzlanda'nın toplam nüfusunu, cinsiyet dağılımını ve başkent ile diğer bölgeler arasındaki nüfus farkını göstermektedir. (Statistic Iceland, 2024)

İzlanda'nın demografik evrimi, tarihsel ve ekonomik dinamiklerle uyumlu bir şekilde ilerlemiştir. Yirminci yüzyılın başlarına kadar, nüfusun büyük bir kısmı kırsal alanlarda toplanmışken, şehirleşme eğilimi görece ağır tempoda seyretmiştir. Öyle ki, 1850 yılında dahi, en büyük şehir merkezi Reykjavík, toplam nüfusun yalnızca %1,94'ünü barındırıyordu. Fakat, 2017 yılına gelindiğinde, İzlanda nüfusunun yaklaşık %63'ü Büyük Reykjavík Bölgesi'nde ikamet etmekteydi, bu durum balıkçılık ve ilgili sanayilerin gelişiminin şehirleşmeyi teşvik ettiği yönünde yorumlanabilir. Nüfus dağılımında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır; 2022 itibarıyla Reykjavík 136.000 kişilik nüfusuyla ülkenin nüfusunun neredeyse üçte ikisini sarmalamaktadır. Ülke çapında yer alan 64 belediye, yerel düzeyde eğitim ve sanat eğitimi gibi hizmetlerin yürütülmesinde kilit rol oynamaktadır. Bununla birlikte, üst düzey eğitim kurumları, yerel yönetimlerin idari yetki alanı dışında kalmaktadır. İzlanda'nın demografik özellikleri, ekonomik ve sosyal gelişimin derinlemesine anlaşılması için kritik veriler sunmaktadır. (European Union "Iceland", 2024) İzlanda'nın nüfus yapısı, çoğunluğunu yerli İzlandalıların oluşturduğu (%81,3) ve önemli bir Polonyalı azınlığın (%5,6) bulunduğu bir yapıdadır. Danimarkalıları (%1) ve diğer milletlerden gelenlerin toplamı (%12,1) ile İzlanda, giderek daha çok uluslararası bir karakter kazanmaktadır. Bu demografik çeşitlilik, ülkenin

kültürel zenginliğini ve farklı toplulukların bir arada yaşama kapasitesini göstermektedir. (Central Intelligence Agency (CIA), 2024)

2.2.Eğitim Yapısı

İzlanda, dünya çapında cinsiyet eşitliği konusunda öncü bir ülke olarak bilinmektedir. Bu ülke, eğitim alanında da cinsiyet eşitliğini teşvik etmek için önemli adımlar atmıştır.

İzlanda'nın benzersiz coğrafi konumu, nispeten küçük nüfusu ve kendine has kültürü, eğitim alanının ülkede büyük bir önem taşımasına neden olmuştur. İzlanda'nın yasama organı olan Althingi, eğitim sisteminin ana hatlarını ve hedeflerini yasal olarak belirlemekle görevlidir. Ancak, zaman içinde İzlanda, merkeziyetçi yönetim anlayışından uzaklaşarak eğitim kurumlarının idaresini yerel yönetimlere devretme yoluna gitmiştir. Bu durum, eğitim yönetiminde daha fazla yerelleşmeye ve okulların kendi kararlarını alma yetkisine sahip olmasına olanak tanımıştır. (Atalay Mazlum, 2017, s. 176) Bu bağlamda İzlanda'da eğitim, devlet destekli bir yapıda dört temel düzeyde örgütlenmiştir: bunlar okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve üniversite düzeyidir. Bu yapıda özel okulların varlığının sayısı seyrek olmakla birlikte eğitim politikaları, merkezi hükümetin genel denetimi altında, parlamentonun belirlediği Eğitim ve Çocuk Bakanlığı ile Yüksek Öğrenim, Bilim ve Yenilik Bakanlığı tarafından yürütülür. Bu bakanlıklar, ulusal müfredatı da içeren eğitim politikalarını geliştirir ve bu politikaların uygulanmasını sağlar. Ayrıca, eğitim materyallerinin ve uzaktan eğitim programlarının geliştirilmesinde önemli roller üstlenirler. Yerel yönetimler, kendi bölgelerindeki okul öncesi ve zorunlu eğitim kurumlarının yönetiminden sorumludur ve bu kurumlar, yerel ve ulusal düzeyde belirlenen eğitim politikalarına uygun olarak işler. Her eğitim kurumu, ulusal müfredatı temel alarak kendi eğitim planını ve müfredatını oluşturur, bu da öğrencilere, öğretmenlere ve ebeveynlere rehberlik eder. İzlanda, eğitim sistemine yüksek oranda yatırım yapan ülkeler arasındadır ve bu yatırımlar, ülkenin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasının (GSYİH) önemli bir kısmını oluşturur. Belediyeler, okul öncesi eğitim kurumlarının finansmanını ve yönetimini sağlar ve bu kurumlar genellikle halka açıktır. 2018 yılı itibarıyla, ülkedeki tüm okul öncesi eğitim kurumları belediye tarafından işletilmektedir. (EU Commission "Fundamental Principles and National Policies", 2024)

İzlanda, OECD ülkeleri arasında eğitim sistemine en fazla yatırım yapanlardan biridir. (OECD, 2024) Eğitim yatırımları, Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH) oranı olarak ele alındığında, Avrupa'daki en yüksek düzeylerden birini ifade eder. Yerel idareler, okul öncesi eğitim kurumlarının finansmanını ve idaresini üstlenirler. Belediyelerin bünyesindeki okul öncesi eğitim kurumları, ulusal eğitim programının icrasını kapsayan bir eğitim müfredatını izlerler. Bu sürecin idaresi ve biçimlendirilmesi, politik olarak seçilmiş eğitim kurulları ve okul öncesi

eğitim liderlerinin görevlerindedir. İlk ve orta dereceli eğitim müesseseleri genellikle öğrencilerin ikamet ettikleri semtlerde yer alan müstakil binalar şeklinde bulunur. Belediyeler, 18 ay ile iki buçuk yaş arası yaşı küçükler için okul öncesi eğitim hizmetleri temin eder. İzlanda’da, çocukların büyük bir kısmına, merkezi bir Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı (EÇEB) mekânında öğrenim fırsatı sunulmaktadır. Okul öncesi eğitim kuruluşlarının çoğunluğu kamu erişimine açık olup, yerel yönetimlerce mali destek görür. İzlanda İstatistik Kurumu’na göre, 2018 yılı itibarıyla, ülkedeki toplam 253 okul öncesi eğitim kuruluşu yerel yönetimlerce yürütülmektedir. Harçlar belediyeden belediyeye çeşitlilik arz etmekle birlikte, genelde işletme giderlerinin ciddi bir kısmını belediyeler üstlenmektedir. (EU Commission, Key Features of the Education System, 2024) İzlanda Eğitim Sistemi’nin temel prensiplerinden biri, bireylerin cinsel kimlikleri, mali koşulları, yaşadıkları yer, inançları, herhangi bir engelleri veya kültürel ve sosyal arka planları ne olursa olsun, herkesin eğitime erişebilmesi için eşit şartlar yaratmaktır. (Atalay Mazlum, 2017, s. 177) Başka bir deyişle İzlanda'nın eğitim politikasının temel amacının, yaş, ikamet yeri, mali durum, engellilik, cinsiyet, ana dil veya din ne olursa olsun tüm vatandaşlara eğitim alma konusunda eşit fırsatlar sunduğu ifade edilmektedir. (EU Commission "Fundamental Principles and National Policies", 2024) İzlanda'nın Eğitim Sistemi'nin asli gayesi; etkin ve sorumluluk bilincine sahip fertlerin yetiştirilmesi suretiyle demokratik bir toplumsal düzen içerisinde iş hayatına ve genel yaşantıya uyum sağlamalarını gerçekleştirmektir. Bu yönde, eğitim sistemi, umulan neticelere uygun olarak tespit edilen normlara erişimde uzmanlığı destekler, niteliği ön plana çıkarır, hedefleri saptar, beklentileri netleştirir ve performansı ölçer. Bunun yanı sıra, sistem, toplumun gereksinimlerini gözeterek bir uyum sağlama kapasitesi sunar. (Atalay Mazlum, 2017, s. 177)

3. DEVLET POLİTİKALARI BAĞLAMINDA CİNSİYET EŞİTLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

İzlanda'nın cinsiyet eşitliği alanındaki ilerlemesi, sadece ulusal anlamda değil, aynı zamanda küresel toplum için bir model teşkil etmektedir. Araştırma çerçevesinde, devlet politikalarının bu başarıya nasıl katkıda bulunduğunun incelenmesi, ayrıca bu durumun sosyal politikalar ve cinsiyet çalışmaları alanında önemli bir referans noktası olduğunun sunulması bu hususta önem arz etmektedir.

3.1. Yasal Çerçeve

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet kavramlarının ayrımı, akademik terminolojiyle şu şekilde ifade edilebilir: **Cinsiyet**, bireylerin biyolojik özelliklerine dayanır ve tipik olarak kromozomlar, gonadlar ve üreme sistemi gibi anatomik yapıları içerir. Bu özellikler, genetik ve fizyolojik faktörlere bağlı olarak tanımlanır. Öte yandan, **toplumsal cinsiyet**, bireylerin toplumsal yapı

içerisinde cinsiyetlerine atfedilen roller, davranış kalıpları, aktiviteler ve niteliklerle ilişkilendirilir. Bu roller ve özellikler, genellikle toplumun kültürel ve sosyal normları tarafından belirlenir ve cinsiyetin toplumsal anlam ve beklentilerini yansıtır. Toplumsal cinsiyet, bireylerin sosyal kimliklerinin ve toplumsal etkileşimlerinin bir parçası olarak evrilen dinamik bir kavramdır. (Kalaycı & Tutar, 2023, s. 21) İzlanda’da cinsiyet eşitliği, devletin stratejik politikalarının merkezinde yer almakta ve bu alanda atılan adımlar, uluslararası normların ve insan hakları sözleşmelerinin artan etkisiyle şekillenmektedir. Özellikle 1995 yılında Anayasa’da gerçekleştirilen reformlar, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların genişletilmesi ve yeni hakların tanımlanması açısından dikkate değerdir. Anayasa Kanunu No. 97/1995 ile yapılan bu değişiklikler, Anayasa’nın yorumlanmasında uluslararası insan hakları sözleşmelerini bir rehber olarak benimsemiştir. Bu bağlamda, Anayasa’nın 65. Maddesi’nde Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi’ne yapılan atıflar, İzlanda’nın cinsiyet eşitliği konusundaki yasal çerçevesinin, uluslararası hukukun ışığında nasıl şekillendirildiğinin somut bir göstergesidir. Bu gelişmeler, İzlanda’nın cinsiyet eşitliği alanında küresel ölçekte öncü bir rol üstlenmesine zemin hazırlamıştır. (United Nations, 2024)

İzlanda’da cinsiyet eşitliği alanında yapılan yasal düzenlemeler, ülkenin bu konudaki başarılarını desteklemektedir. Mevcut yasalar, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin bireylerin eşit statü ve haklara sahip olmasını sağlayan Cinsiyet Eşitliği Kanunu, eşitlik ilkelerinin yönetimini düzenleyen kanunlar, cinsiyet kimliği ve cinsel yönelime dayalı ayrımcılığı engelleyen, ırk ve etnik köken ayrımını yasaklayan ve işgücü piyasasında cinsiyet temelli ayrımcılığı önleyen düzenlemeleri içermektedir. Bu yasalar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin güçlendirilmesi ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla tasarlanmıştır. (Government Iceland, 2024) Bu çerçevede “Global Gender Gap” (Küresel Cinsiyet Uçurumu Endeksi) endeksinde ilk sırada yer alması bu konudaki öncülüğünü desteklemektedir. (World Economic Forum, 2024) İzlanda’nın cinsiyet eşitliği konusundaki başarısının delili olarak nitelendirilebilecek Global Gender Gap Report, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini dört ana alanda değerlendirmektedir. Bunlar; ekonomik katılım, eğitim, sağlık ve siyasi temsil başlıkları altında ele alınmaktadır. Bu alanlarda kadınların erkeklerle karşılaştırıldığında yaşadığı dezavantajlar, işgücüne katılım oranları, maaş eşitsizliği, okuryazarlık ve eğitim seviyeleri, sağlık hizmetlerine erişim ve siyasi katılım gibi göstergelerle ölçülmektedir. (Kalaycı & Tutar, 2023, s. 21-25) Bu bağlamda İzlanda, cinsiyet farkını %91,2 oranında kapatmayı başarmıştır, bu durum da İzlanda’yı bu alanda önde gelen tek ülke yapmaktadır. (World Economic Forum, 2024)

3.2. Cinsiyet Eşitliği Bağlamında Devlet Politikaları

İzlanda, 1976 yılından bu yana kadınlarla erkekler arasında eşitlik sağlamayı ve her açıdan eşit statülerini garanti altına almayı amaçlayan özel bir yasaya sahiptir. Tüm bireylerin, cinsiyetlerinden bağımsız olarak kendi çabalarından faydalanma ve yeteneklerini geliştirme imkanları eşit olmalıdır. (United Nations, 2024) Bu bağlamda; cinsiyet eşitliğine dair devlet politikalarının analiz edilmesi araştırmanın anlaşılabilirliğini arttırmaktadır.

Kadınların Siyasi Temsili: İzlanda'da kadınların siyasi tarihindeki dönüm noktası, 19 Haziran 1915'te Kral'ın onayıyla anayasal bir değişiklikte oy kullanma ve seçilme haklarının tanınması olmuştur; kadınlar bu haklarını ilk defa 1916 seçimlerinde kullanmışlardır. Ulusal üyeleri temsil etmek üzere 5 Ağustos'ta ve bireysel seçim bölgeleri için 21 Ekim'de yapılan seçimlerde, Bríet Bjarnhéðinsdóttir yedek ulusal üye olarak seçilmiş, fakat Althingi'de meclis üyeliği görevini üstlenmemiştir. Bu bağlamda ilerleyen dönemlerde Parlamentodaki kadın sayısının en yüksek olduğu dönem, 29 Ekim 2016 seçimlerinden sonra olmuştur; İzlanda meclisi Althingi'ye 30 kadın seçilmiş ve bu üyeliğin %47,6'sını oluşturmuştur. (Altingi, 2024)

2021 yılı kaynaklarına göre İzlanda'da yapılan seçimlerde, parlamentonun toplam 63 sandalyesinden 33'ü kadın adaylar tarafından elde edilmiştir. Bu, ülkenin siyasi tarihinde kadın temsilcilerin önemli bir kazanımı olarak kaydedilmiştir ve cinsiyet eşitliği açısından önemli bir dönüm noktasını işaret etmektedir. Bu sonuç, İzlanda'nın cinsiyet eşitliği konusunda dünya çapında öncü bir rol üstlenmeye devam ettiğini göstermektedir. (Euronews, 2024) Bu sonuç, cinsiyet eşitliği alanında dünya çapında 12 yıl boyunca lider konumda olan İzlanda'nın, kadınların çoğunlukta olduğu ilk Avrupa parlamentosuna sahip olmasını sağlamıştır. Bu tarihi dönüm noktası, İzlanda'nın cinsiyet eşitliği konusundaki ilerlemesini ve bu alandaki öncü rolünü pekiştirmektedir. (T24 , 2024)

Kadın İstihdamı ve Eşit Ücret Politikası: İzlanda'nın cinsiyet eşitliği yolculuğu, 1992'den itibaren parlamentonun kabul ettiği dört yıllık eylem planlarıyla şekillenmiştir. Bu planlar, toplumsal cinsiyet eşitliğinin kurumsallaşmasında önemli bir rol oynamış ve özellikle kamu hizmetlerinde kadınların temsilini artırmaya yönelik somut adımlar içermiştir. 1998-2001 eylem planının uzatılması ve cinsiyet anaakımı yaklaşımlarının benimsenmesi, bu sürecin sadece niceliksel değil, aynı zamanda niteliksel bir dönüşümü de hedeflediğini göstermektedir. Özellikle polis gücü ve cezaevi gardiyanları arasında kadın oranının artışı, cinsiyet eşitliği politikalarının etkisini somut bir şekilde ortaya koymaktadır. 1996'da %4.3 olan kadın polis oranının 2001'de %8.02'ye çıkması ve aynı dönemde cezaevi gardiyanları arasında kadın oranının %7.7'den %15.6'ya yükselmesi, cinsiyet eşitliği adımlarının başarısını kanıtlar niteliktedir. Bu artış, kadınların güvenlik sektöründeki rollerini güçlendirmek ve çeşitlendirmek

için yapılan teşviklerin bir sonucu olarak görülmektedir. İzlanda'nın bu konudaki ilerlemesi, diğer ülkeler için de bir model teşkil etmektedir ve cinsiyet eşitliğinin toplumsal dönüşümdeki kritik önemini vurgulamaktadır. (United Nations, 2024) İzlanda'da, 2010'dan 2022'ye kadar erkeklerin istihdam oranı, kadınların aile sorumlulukları nedeniyle iş gücünden ayrılma ihtimalinin daha yüksek olmasına rağmen, kadınlar arasında istihdam oranı Avrupa'nın en yüksek seviyelerinden birini korumuştur. Bu durum, İzlanda'nın cinsiyet eşitliği ve çalışma hayatındaki dengeli politikalarının bir yansıması olarak görülebilir. (Statista, 2024) İzlanda sağlık ve eğitim alanlarındaki cinsiyet eşitsizliklerini gidermekle kalmayıp, kadınları liderlik pozisyonlarına ve STEM (Bilim, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) alanlarındaki mesleklere dahil ederek ekonomiye ve iş gücüne entegrasyonlarını artırmıştır. İzlanda hükümetinin mevzuatı ve finansman politikaları, bu başarıda kritik bir rol oynamaktadır; öyle ki, 2018 yılından itibaren 25'ten fazla çalışanı olan şirketler, **eşit ücret** politikalarını uyguladıklarını kanıtlamak zorundadırlar. Bu durum, İzlanda'nın cinsiyet eşitliği alanındaki ilerlemesini daha da pekiştiren bir adım olarak görülmektedir. (World Economic Forum, 2024) Bu çerçevede İzlanda'da, dönemin başbakanının da aralarında olduğu binlerce kadın, eşit ücret taleplerini dile getirmek üzere geniş çaplı bir grev gerçekleştirilmiştir. Balıkçılık, eğitim ve sağlık sektörlerinden kadın çalışanlar, dönemin başbakanı **Katrín Jakobsdóttir**' in de eyleme katıldığı, ülkedeki cinsiyet temelli ücret ve fırsat eşitsizliğine karşı bir eylem gerçekleştirmiştir. Bu eylem, 1975 yılından bu yana gerçekleştirilen ilk kapsamlı kadın grevi olarak tarihe geçmektedir. Bazı kaynaklara göre de Dünya Ekonomik Forumu'nun 2023 raporunda cinsiyet eşitliği alanında üst üste lider olarak gösterilen İzlanda'da, kadınların hâlâ bazı meslek gruplarında erkeklere kıyasla %21 daha az ücret aldığı ifade edilmekte ve kadınların %40'ından fazlası iş hayatında cinsiyet eşitsizliği ile karşı karşıya kalmakta olduğu bildirilmektedir. (Habertürk, 2024)

İzlanda, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında dünya çapında lider olarak kabul edilmesine ve Dünya Ekonomik Forumu'nun 2023 küresel cinsiyet eşitsizliği endeksinde art arda çok sayıda en üst sırada yer almasına karşın, kadınların bazı meslek dallarında erkeklere kıyasla daha düşük gelir elde ettiği gözlemlenmektedir. Ayrıca, İzlanda Üniversitesi tarafından 2018 yılında gerçekleştirilen bir çalışmada, kadınların yaklaşık dörtte birinin yaşamları boyunca tecavüz veya cinsel şiddet mağduru olduğunu bildirdiği ortaya konmuştur. (BBC Türkçe, 2024) Bu bulgular, ülkede cinsiyet eşitliği konusunda atılması gereken daha fazla adım olduğunu göstermektedir.

Ebeveyn İzni Uygulaması: İzlanda'daki ebeveynlere yönelik devlet destekleri, sağlık sigortası kapsamında olan kadınların hamilelik dönemlerinde ücretsiz doğum öncesi bakım ve

tıbbi hizmetlere erişimini içermektedir. Çocuğun doğumundan önceki altı ay boyunca İzlanda'da çalışmış olan ebeveynler, belirli bir istihdam oranı şartıyla ebeveyn yardımlarından yararlanma hakkına sahiptirler. İş gücüne katılmayan ebeveynler ve öğrenciler için annelik veya babalık yardımı gibi destekler mevcuttur. Evlat edinme süreci İzlanda'da gerçekleşmişse, evlat edinen ebeveynler de evlat edinme yardımından faydalanabilmektedirler. Bu politikalar, İzlanda'nın aileleri destekleme ve cinsiyet eşitliğini teşvik etme konusundaki geniş çaplı taahhüdünü göstermektedir. (EU Commission; Employment, Social Affairs & Inclusion, 2024)

İzlanda'da uygulanan 'kullan ya da kaybet' prensibine dayalı ebeveyn izni politikası, doğum sonrası işgücüne dönüş oranlarını artırma amacı gütmektedir. Bu politika kapsamında hem anneler hem de babalar, tam maaşlarının %80'ine denk gelen altı aylık ebeveyn izninden faydalanabilmektedirler. İzlanda'nın geniş çapta sübvansiyon sağladığı çocuk bakım hizmetleri, 'annelik cezası' olarak adlandırılan ve kadınların kariyerlerinde karşılaştıkları dezavantajları azaltmaya yönelik önemli bir adımdır. Araştırmalar, bu tür politikaların cinsiyetler arası ücret farklılıklarının %80'ini açıkladığını ortaya koymaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü'nün verilerine göre, 2020 yılında iki milyondan fazla annenin işgücünden ayrılması, kadınların işgücüne katılım oranlarında belirgin bir düşüşe neden olmuştur. (World Economic Forum, 2024)

3.3. Cinsiyet Eşitliği Bağlamında İzlanda Kanunlarının Değerlendirilmesi

İzlanda, insan haklarına dair uluslararası taahhütlerini yerine getirme konusunda titiz bir yaklaşım sergilemektedir. Adalet Bakanlığı, bu sürecin merkezinde yer alarak, İzlanda'nın imzacısı olduğu uluslararası sözleşmelerin gerektirdiği yasal düzenlemeleri yapma ve bu anlaşmaların uygulanmasını izleme sorumluluğunu üstlenmiştir. İzlanda'nın insan haklarına ilişkin yükümlülükleri, özellikle Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (United Nations, 2024) ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (Council of Europe, 2024) gibi belgelerle belirlenmiştir. Bakanlık, bu belgelerin hükümlerine uygun olarak mevzuatı gözden geçirir ve İzlanda'nın insan hakları alanındaki ilerlemesini denetleyen uluslararası komitelere raporlar sunmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği, bireylerin cinsiyetlerine bakılmaksızın eşit haklara ve fırsatlara sahip olmalarını savunan bir ilkedir. Bu bağlamda, **Cinsiyete Bakmaksızın Eşit Statü ve Eşit Haklara Dair Kanun, No. 150/2020** ve **151/2020 Sayılı Eşitliğe İlişkin Konuların İdaresi Hakkında Kanun** gibi yasalar, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek ve cinsiyet temelli ayrımcılığı önlemek için oluşturulmuştur. Ayrıca, **Cinsiyet Özerkliği Kanunu, No. 80/2019** ve **85/2018 Sayılı Irk ve Etnik Köken Bakmaksızın Eşit Muamele Kanunu** gibi düzenlemeler de toplumun her kesiminde eşitliğin sağlanması için önemli adımlardır. Özellikle

İşgücü Piyasasında Eşit Muamele Kanunu, No: 86/2018, iş hayatında cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilmesi amacıyla kritik bir role sahiptir. Bu kanunlar, toplumun her alanında eşitliğin sağlanmasına yönelik temel taşları oluşturur ve her bireyin özgürce ve eşit bir şekilde yaşamasını amaçlamaktadır. Eşitlik Yasası, toplumun her alanında cinsiyet eşitliğini ve fırsat eşitliğini teşvik etmeyi hedeflemektedir. Bu yasa, cinsiyet temelli ayrımcılığı ortadan kaldırmak ve her bireyin yeteneklerini sergileyebilmesi için eşit şartlar yaratmak üzere tasarlanmıştır. “Cinsiyet” kavramı, kadınları, erkekleri ve cinsiyeti nötr olarak kaydedilen bireyleri kapsayacak şekilde geniş bir perspektiften ele alınmaktadır. Yasal düzenlemeler, toplumsal cinsiyet eşitliği perspektiflerinin politika oluşturma ve karar alma süreçlerine entegrasyonunu, kadın ve erkeklerin toplumdaki eşit etkisini sağlamayı, özellikle kadınların toplumdaki konumunu güçlendirmeyi, ücret eşitliği sertifikası gibi uygulamalarla iş piyasasındaki ayrımcılığa karşı koymayı, iş ve aile yaşamının uyum içinde olmasını, eğitim ve bilinçlendirme faaliyetlerini, cinsiyete dayalı şiddet ve tacize karşı mücadeleyi, cinsiyet stereotiplerine meydan okumayı ve işlerin cinsiyet ayrımı gözetmeksizin sınıflandırılmasını teşvik etmeyi planlamaktadır. Bu yolla, cinsiyet eşitliği, toplumun her katmanına nüfuz eden ve her bireyin potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için gerekli olan bir değer haline gelmektedir. (Government Iceland, 2024)

Eşitlik Başkanlığı, toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemek ve cinsiyet ayrımcılığını önlemek için Başbakanlık bünyesinde özel olarak kurulmuş bir kurumdur. Bu kurum, **151/2020 sayılı Eşitliğe İlişkin Konuların İdaresi Hakkında Kanun** kapsamında belirlenen görevleri yerine getirir ve cinsiyet eşitliği ile ilgili yasaların uygulanmasını denetlemektedir. Eşitlik Başkanlığı, **Cinsiyete Bakmaksızın Eşit Statü ve Eşit Haklar Yasası, Irk veya Etnik Köken Ne Olursa Olsun Eşit Muamele Yasası** ve **İşgücü Piyasasında Eşit Muamele Yasası** gibi önemli yasaların uygulanmasını sağlayıp; her dört yılda bir, Başbakan, bakanlıkların önerilerini ve Eşitlik Dairesi Başkanlığı'nın görüşlerini alarak, İzlanda Meclisi Altingi'ye toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilgili dört yıllık bir eylem planı sunmaktadır. Bu plan, **Cinsiyet Eşitliği Forumu**'nda yapılan tartışmaları da içermekte ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesi için atılacak adımları belirlemektedir. 2020-2023 dönemi için hazırlanan **Cinsiyet Eşitliği Eylem Programı**, bu türün yedinci meclis kararıdır ve Başbakanlık tarafından oluşturulan bir gösterge panosu aracılığıyla izlenmektedir. Eylem planındaki her bir adım, ilk defa **Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri** ile doğrudan ilişkilendirilmiş, böylece global hedeflerle uyum içinde yerel adımlar atılması sağlanmıştır. Bu yaklaşım, cinsiyet eşitliğinin sadece ulusal bir mesele olmadığını, aynı zamanda küresel bir sorumluluk olduğunu vurgulamaktadır. (Jafnréttisstofa, 2024)

Sonuç ve Değerlendirme

İzlanda, cinsiyet eşitliği konusunda dünya lideri olarak kabul edilen bir ülkedir. Dünya Ekonomik Forumu'nun Cinsiyet Eşitliği Endeksi'nde yıllardır üst sıralarda yer alması, bu alandaki başarısının bir göstergesidir. İzlanda'nın bu başarısı değerlendirildiğinde; ülkenin eğitim hizmetlerine önem vermesi ve eğitimin yürütülmesi amacıyla kurulan iki ayrı eğitim bakanlığının bulunmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca cinsiyet eşitliğine dair kanunların varlığı ülkenin öncü pozisyonuna değer katmaktadır.

Feminizm teorileri ise İzlanda'nın bu başarısını anlamak için kritik bir çerçeve sunmaktadır. Liberal feminizmden radikal feminizme, çeşitli feminizm dalları, İzlanda'nın cinsiyet eşitliği yaklaşımını şekillendirmede etkili olmuştur. Bu çerçevede İzlanda'nın politikalarının yaklaşımlar açısından özel olarak değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Liberal feminizm kapsamında, İzlanda'nın cinsiyet eşitliği alanındaki çabaları, liberal feminizmin temel prensiplerini yansıtan somut adımlar olarak değerlendirilebilir. İzlanda, cinsiyet eşitliği endekslerinde sürekli olarak yüksek sıralarda yer almakta ve bu başarısını, kadınların ekonomik ve politik yaşamdaki varlığını güçlendiren yasal düzenlemeler ve sosyal politikalarla desteklemektedir. Özellikle kadınların işgücüne katılımını artıran ve siyasi temsiliyetini güvence altına alan inisiyatifler, liberal feminizmin eşitlikçi vizyonunu pratikte uygulamaya koyan örneklerdir. İzlanda'nın bu alandaki ilerlemesi, cinsiyet temelli ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik küresel çabalar için ilham verici bir model teşkil etmekte ve

Liberal feminizmin ideallerinin toplumsal dönüşümdeki etkin rolünü göstermektedir. İzlanda'da radikal feminizm, toplumsal cinsiyet eşitliği mücadelesinde derin köklü değişiklikler arayan ve patriyarkal yapıları temelden sarsmayı hedefleyen bir akım olarak kendini göstermektedir. Bu yaklaşım, cinsiyetçi ideolojilerin ve kurumların sorgulanmasını, kadınların toplumsal, ekonomik ve politik yaşamdaki konumlarının güçlendirilmesini esas almaktadır. İzlanda, radikal feminizmin etkisi altında, kadınların karar alma süreçlerinde daha etkin rol alabilmeleri için cinsiyet kotası gibi uygulamaları hayata geçirmiş ve cinsel şiddetle mücadelede ciddi adımlar atmıştır. Ayrıca, eğitim sisteminden medyaya, iş dünyasından aile yaşantısına kadar her alanda cinsiyet eşitliğini sağlamak adına radikal politikalar izlenmiştir. İzlanda'nın bu tutumu, radikal feminizmin toplumsal dönüşümdeki potansiyelini ve cinsiyet eşitliği için atılan adımların önemini vurgulamaktadır.

Marksist feminizm çerçevesinde; ülkenin cinsiyet eşitliği alanındaki ileri durumunu ve sosyal refah politikalarını olumlu bir ışıktaki gösterse de kapitalist ekonomik yapı ve sınıf farklılıklarının devam ettiği gerçeği, İzlanda'nın Marksist feminizmin ideallerine tam olarak

uyup uymadığı konusunda tartışma yaratmaktadır. İzlanda'nın kadınların işgücüne katılımı, eğitimdeki eşitlikleri ve eşit ücret yasaları gibi adımları, Marksist feminizmin vurguladığı ekonomik yapıların dönüşümüne işaret etse de sınıf mücadelesinin ve kadın emeğinin değerlendirilmesinin bu teorik çerçeveden daha kapsamlı bir incelemeyi gerektirdiğini ortaya koymaktadır.

Psikanalitik feminizm bağlamında; İzlanda'nın cinsiyet eşitliği alanındaki başarıları, bu teorik bakış açısından, toplumun psikolojik yapılarını ve cinsiyetle ilgili bilinçaltı normlarını dönüştürme çabalarını yansıtmaktadır. Ülkenin ileri cinsiyet politikaları ve sosyal refah uygulamaları, ataerkil kalıpların üstesinden gelmede önemli adımlar olsa da psikanalitik feminizm, bireylerin içselleştirdiği cinsiyet normlarının tam anlamıyla eşitlik sağlamada hâlâ bir engel olabileceğini öne sürmektedir. Bu nedenle, İzlanda'nın cinsiyet eşitliği mücadelesi, yasal düzenlemelerin ötesinde, bireysel bilinç düzeyinde de devam eden bir süreç olarak değerlendirilebilir.

Postmodern feminizm açısından değerlendirildiğinde; İzlanda, bu çerçevede dünya çapında öncü bir rol oynamaktadır. Özellikle cinsiyet eşitliği politikalarıyla tanınan İzlanda'da kadınların iş ve siyaset dünyasında daha fazla temsil edilmesini sağlamak için kapsamlı yasalar ve programlar geliştirilmiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyen bu politikalar, postmodern feminizmin temel ilkeleriyle uyumlu olarak, bireylerin cinsiyetlerinden bağımsız olarak eşit fırsatlara sahip olmalarını hedeflemektedir. İzlanda'nın bu yaklaşımı, cinsiyet eşitliğinin sadece kadınlar için değil, tüm toplum için faydalı olduğunu gösteren somut bir örnektir.

İzlanda'nın toplumsal cinsiyet eşitliği alanında kaydettiği ilerleme, feminizmin çeşitli düşünsel akımlarının bir araya gelmesiyle oluşan bir mozaik olarak görülebilir. Eğitimden iş dünyasına, siyasetten çevre yönetimine kadar her alanda hayata geçirilen eşitlikçi uygulamalar, feminizmin geniş yelpazedeki öğretilerinin uygulamadaki yansımalarıdır. İzlanda'nın bu konudaki öncülüğü, dünya genelinde bir örnek teşkil ederken, cinsiyet eşitliği yolunda verilen mücadeleye de yön vermektedir. Kadınların bazı alanlarda erkeklere göre daha az kazanç elde etmesi ve cinsel şiddete maruz kalma oranlarının yüksek olması gibi sorunlar, eleştirel bir perspektiften incelenmeye devam ederken, İzlanda'nın Global Gender Gap Index'te üst üste yıllar boyunca en yüksek puanları alması ve 2022'de %90.8 ile liderliğini sürdürmesi, bu zorluklara rağmen elde edilen önemli başarıları gölgelemediği söylenebilir. Bu durum, ülkenin cinsiyet eşitliği konusundaki sürekli gelişiminin ve bu alandaki politik taahhüdünün açık bir işaretidir. Bu bağlamda; doğum süreçlerinde anne ve babaya ebeveyn izinlerinin verilmesi, ülkenin cinsiyet ayırmaksızın eşit iş eşit ücret politikaları ve eşitliğe yönelik birçok

düzenlemenin, kadını ön plana çıkarmaktan öte erkek-kadın eşitliğinin sağlanmasına yönelik olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynaklar

- Alptekin, D. (2006). Üçüncü Dünya Ülkelerinde Kadın Hakları Bağlamında Feminizm(Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Ana Bilim Dalı, Sosyoloji Bilim Dalı.
- Altingi. (2024, 05 04). Women İn Parliament: <https://www.althingi.is/english/about-the-parliament/women-in-parliament-/>
- Anadolu Üniversitesi. (2024, 04 15). Anabilgi "Psikanalitik Feminizm": <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentid=191986>
- Anadolu Üniversitesi Anabilgi. (2024, 04 15). "Marksist Feminizm Maddesi": <https://anabilgi.anadolu.edu.tr/?contentid=220732>
- Atalay Mazlum, A. (2017, 06). İzlanda Eğitim Sistemi Ve Türk Eğitim Sistemi İçin Çıkarımlar. İnesjournal, Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi S-11, S. 173-191.
- Bbc Türkçe. (2024, 04 25). İzlanda'da Kadınlar 48 Yıl Sonra Ücret Eşitsizliğine Karşı Greve Gitti: <https://www.bbc.com/turkce/articles/c9wl31lvezko>
- Central Intelligence Agency (Cıa). (2024, 04 13). The World Factbook: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/iceland/summaries/>
- Cingil, T. (2022). Üniversiteli Kadın Öğrencilerin Feminist Kimlik Gelişimi, Toplumsal Cinsiyet Algısı Ve Psikolojik İyi Oluş Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi(Yüksek Lisans Tezi). Aksaray: Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Rehberlik Ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı.
- Council Of Europe. (2024, 05 04). 46 Member States: <https://www.coe.int/en/web/portal/46-members-states>
- Çetinel, E., & Ersoy Yılmaz, S. (2016). Feminist Teori: Yönetim Ve Organizasyon Alanına Eleştirel Bir Yaklaşım. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, S. 119-148.
- Dikici, E. (2016, 13 03). Feminizmin Üç Ana Akımı: Liberal, Marxist Ve Radikal Feminizm Teorileri. The Journal Of Academic Social Science Studies, S. 523-532.
- Egemen, E. E. (2023, 12 30). Marksist Feminist Teorinin İncelenmesi . Sakarya Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi 2(2), S. 117-133.
- EU Commission "Fundamental Principles And National Policies". (2024, 04 13). Fundamental Principles And National Policies: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/iceland/fundamental-principles-and-national-policies#:~:text=the%20main%20objective%20of%20iceland's,sex%2c%20mother%20tongue%20or%20religion.>

- EU Commission, Key Features Of The Education System. (2024, 04 13). Key Features Of The Education System: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/iceland/overview#:~:text=the%20education%20system%20in%20iceland,education%20and%20sets%20the%20policies.>
- EU Commission; Employment, Social Affairs & Inclusion. (2024, 05 04). Employment, Social Affairs & Inclusion: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1114&langId=en&intPageId=5109>
- Euronews. (2024, 04 25). İzlanda Seçimlerinde Yapılan Yeni Sayımda Erkek Vekillerin Sayısı Kadınları Geçti: <https://tr.euronews.com/2021/09/26/izlanda-da-kad-nlar-n-secim-zaferi-parlamentoda-ilk-defa-kad-n-milletvekili-say-s-erkekler>
- European Union "Iceland". (2024, 04 13). European Commission: <https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/national-education-systems/iceland/population-demographic-situation-languages-and-religions>
- Fiss, O. M. (1994). What Is Feminisim. Arizona State Law Journal Volume : 26 ; Number : 2, S. 413-428.
- Gauriat, V. (2024, 04 09). İzlanda Cinsiyet Eşitliği Konusunda Nasıl Dünya Birincisi Oluyor? euronews: <https://tr.euronews.com/my-europe/2018/02/23/izlanda-cinsiyet-esitligi-konusunda-nasil-dunya-birincisi-oluyor>
- Gillis, S., Howie, G., & Munford, R. (2007). Third Wave Feminism: A Critical Exploration. İngiltere: Palgrave Macmillan.
- Government Iceland. (2024, 04 13). About Gender Equality: <https://www.government.is/topics/human-rights-and-equality/equality/about-gender-equality/>
- Habertürk. (2024, 04 25). 48 Yıl Sonra Bir İlk: İzlanda'da Kadın Çalışanlar Tam Gün Greve Gidiyor!: <https://www.haberturk.com/izlanda-da-48-yil-sonra-bir-ilk-3631674>
- Hooks, B. (2000). Feminisim İs For Everybody. İngiltere: Pluto Press.
- Iceland. (2024, 04 09). Britannica: <https://www.britannica.com/place/iceland>
- Jafnréttisstofa. (2024, 05 05). Hlutverk Jafnréttisstofu: <https://www.jafnretti.is/is/Um-Jafnrettisstofu>
- Kalaycı, M., & Tutar, S. (2023, 06 23). Global Gender Gap Report 2022: Türkiye, Letonya Ve İzlanda'da Kadınların Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Üzerine Değerlendirme. Aydın İnsan Ve Toplum Dergisi, Cilt ; 9 Sayı :1, S. 18-44.
- Mermutlu, A., & Taş Çetin, F. (2023). Radikal Feminist Kuram Ve Annelik. "Hafıza" Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Sayı :2 Cilt :5, S. 163-176.
- Oecd. (2024, 04 16). Oecd Library : iceland: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/d1ab0a6b-en/index.html?itemId=/content/component/d1ab0a6b-en>
- Özsöz, C. (2008, Eylül, Ekim, Kasım). Kültürel Feminist Teori Ve Feminist Teorilere Giriş. Sosyoloji Notları (3 Aylık Yaygın Sosyoloji Dergisi) , S. 51-55.

- Second Wave Of Feminism. (2024, 04 12). Britannica:
<https://www.britannica.com/topic/second-wave-feminism>
- Sevim, A. (2005). Feminizm. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Statista. (2024, 05 04). Employment Rate In Iceland From 2010 To 2022, By Gender:
<https://www.statista.com/statistics/1260406/employment-rate-in-iceland-by-gender/>
- Statistic Iceland. (2024, 04 13). The Population Increased By 3,030 In The First Quarter Of 2023: <https://www.statice.is/publications/news-archive/inhabitants/population-in-the-1st-quarter-2023/#:~:text=the%20population%20of%20iceland%20was,141%2c600%20lived%20in%20others%20regions.>
- T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2024, 04 09). T.C. Dışişleri Bakanlığı. İzlanda Ülke Künyesi:
<https://www.mfa.gov.tr/izlanda-kunyesi.tr.mfa>
- T24 . (2024, 04 25). T24 haber: <https://t24.com.tr/haber/avrupa-da-bir-ilk-izlanda-parlamentosunda-kadin-milletvekillerinin-sayisi-erkekleri-gecti,981411>
- Taş, G. (2016, 05 25). Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri Ve Dönüşümleri Cilt : 3 Sayı : 5. Akademik Hassasiyetler, S. 163-175.
- The Third Wave Of Feminism. (2014, 04 12). Britannica:
<https://www.britannica.com/topic/feminism/the-third-wave-of-feminism>
- Tong, R. (2009). Feminist Thought: A More Comprehensive İntroduction. Amerika Birleşik Devletleri: Westview Press.
- United Nations. (2024, 05 05). Iceland:
<https://www.un.org/womenwatch/daw/review/responses/iceland-english.pdf>
- United Nations. (2024, 05 02). universal declaration of human rights :
<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>
- World Economic Forum. (2024, 04 17). Gender Parity: Here's What Leading Countries Are Getting Right: <https://www.weforum.org/agenda/2023/06/global-gender-gap-parity/>
- Yılmazbilek, M. (2018). Kadın Özgürleşmesinde Feminist Bilinç Oluşturma Süreci Olarak Farklı Bir Yaklaşım : Meditasyonu Tartışmak. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 3, S. 96-103.

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi: 28.05.2024****Makale Kabul Tarihi: 28.06.2024****Necdet Yaşar Ve İzzettin Ökte'nin Nihavend Taksimi Üzerinden
Karşılaştırmalı Üslup İncelemesi**

Yusuf Ubeydullah GÜLAÇAR*

Öz

Türk müziği, kökenleri ve geçmişi uzun yıllara dayanan müzik türlerinden biri olarak var olmuştur. Gelişen ve ilerleyen bu süreç içerisinde Türk müziği gerek teknik açıdan gerekse icra açısından çeşitlenmeye devam etmiştir. İlk aşamada güfteye dayalı oluşan bu müzik, özellikle 19. Yüzyıldan sonra icra ağırlıklı olarak da gelişimini sürdürmüştür. Tanbur çalgısı ise geçmişi son derece eskiye dayanan bilinirliği ise özellikle 18. Yüzyıldan itibaren ortaya çıkan bir çalgı olarak var olmuştur. Necdet Yaşar ve İzzettin Ökte ise 20. Yüzyıla damgasını vurmuş iki icracı olarak tanbur çalgısına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu çalışma birbirine yakın dönemde yaşamış olan iki icracının aynı makama olan bakış açısını ve tanbur icra tekniğini incelemeyi hedeflemektedir. Bunun yanı sıra Necdet Yaşar ve İzzettin Ökte'nin tanbur icra tekniğine dair yapılmış çalışmaların azlığına bir katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç ile taksim icracılığı ve transkripsiyon çalışmaları bağlamında alana özgün bir katkı sunmak amaçlanmıştır. Çalışma, makam müziği ve tanbur icra tekniği ile ilgili transkripsiyon çalışmaları yapmak isteyen teorisyenleri ve icracıları kapsamaktadır. Literatür taramasında ilgili tanbur icra tekniği açısından yazılmış çalışmalar incelenmiş, dijital platformda yer alan

* İstanbul Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çalgı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi,
gulacar15@itu.edu.tr

Orcid Id: 0009-0000-7792-6758

kayıtlar dinlenmiştir. Bu kayıtlar dinlenirken Logic ProX kayıt programı, Sibelius nota yazım programı kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Necdet Yaşar, İzzettin Ökte, Tanbur, Nihavend, Türk Müziği

COMPARATIVE STYLISTIC STUDY ON NECDET YAŞAR AND İZZETTİN ÖKTE'S NİHAVEND IMPROVISATION

SUMMARY

Turkish music has existed as one of the musical genres with long-standing origins and history. During this developing and progressive process, Turkish music continued to diversify both technically and in terms of performance. This music, which was initially based on spoken word music, continued its development with its performance dimension, especially after the 19th century. The tanbur instrument, on the other hand, has a very old history and has been known as an instrument since the 18th century. Necdet Yaşar and İzzettin Ökte, two tanbur players who left their mark on the 20th century, made significant contributions to the tanbur instrument. This study aims to examine the perspective of two performers who lived close to each other on the same maqam and the tanbur performance technique. In addition, it aims to contribute to the scarcity of studies on the tanbur performance technique of Necdet Yaşar and İzzettin Ökte. For this purpose, it is aimed to make an original contribution to the field in the context of taksim performance and transcription studies. The study covers theorists and performers who want to do transcription studies on makam music and tanbur performance technique. In the literature review, studies written in terms of the relevant tanbur performance technique were examined and recordings on the digital platform were listened to. While listening to these recordings, Logic ProX recording program and Sibelius note writing program were used.

Key Words: Necdet Yaşar, İzzettin Ökte, tanbur, Nihavend, Turkish music

GİRİŞ

Kökene yüzyıllar öncesine dayanan Türk müziği, usul ve makam açısından son derece zengindir bir müziktir. Saz müziği ve sözlü müzik olmak üzere iki temel başlıkta oluşan bu müziğin saz müziği formlarından biri olan taksim formu ise geçiş taksimi, fihrist taksim, tempolu taksim gibi birçok alt başlığa ayrılmaktadır. Elimizdeki en eski kayıdın kendisine ait olmasından da dolayı taksim icracılığının ilk örneklerine Tanburi Cemil Bey'de rastlamamız mümkündür. Zamanla kavram haline gelen saz müziği ve taksim formu bir süre sonra kendi repertuarını oluşturmuştur.

Tıpkı Türk müziği gibi kökeni köklü bir geçmişe dayanan tanbur çalgısının da bu süreçte var olduğu ve gelişimini sürdürdüğü bilinmektedir. Yılmaz Öztuna bu konuyla ilgili, tanbur çalgısının Türk müziği'nin en önemli sazlarından birisi olduğunu ve Sümer müziğinde yaklaşık 5000 yıl kadar evvel kullanılan pan-tur çalgısının tanburun atası olduğunu ifade etmektedir. (Öztuna, 1990, s. 373) Tarihte tanbur ile ilgili ilk detaylı açıklama 10. Yüzyılda “Kitab-ül-Musiki” adlı eserinde Farabi tarafından yapılmıştır. Eserinde, kısa ve uzun saplı olmak üzere “Horasan tanburu” ve “Bağdat tanburu” bahsi geçmektedir. Farabi'nin bu önemli eserinin Fransızca bir tercümesini yazan Rodolph d'Erlanger, bu kitaba dayanarak bir tanbur resmi çizmiştir. (Sarı, 2012, 59) Bir diğer kaynakta ise tanbur çalgısı ile ilgili İbn-i Sina, Musiki adlı eserinde tanbur çalgısını “Enstrümanlar değişik kısımlara ayrılır: Bir kısmının “tanbur” ve “barbat” (ud) gibi vurularak çalınan telleri ve perdeleri vardır...” şeklinde tanımlamıştır.

Tarihsel aşamaları ele aldığımız zaman tanbur çalgısının Türk müziği nazariyatının oluşum sürecinde aktif bir rol oynadığını görebiliriz. Cem Behar, tanbur çalgısının tıpkı ud çalgısı gibi kurucu düzeyde bir çalgı olduğunu ifade etmektedir. Nitekim uzunca yıllar Türk müziği nazariyatının tanbur çalgısı üzerinden anlatılması ve gelişmesi bu hususa somut bir örnek olarak gösterilebilir. (Behar, 2017, s. 172). Yine aynı şekilde Cem Behar, tanbur çalgısının esas yükselişinin 17. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren olduğunu söylemektedir. (Behar, 2015, s. 36) Nazariyatın yanısıra saz müziği repertuarının oluşmasında önemli rol oynayan icracıların bir kısmının tanbur icracısı olması, bu çalgının yalnızca teorik zeminde değil pratik zeminde de önemli bir rol oynadığının göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

İcra boyutu itibarıyla tanbur çalgısı gelişimini sürdürürken ortaya ekol ya da üslup dediğimiz yeni bakış açıları ortaya çıkmıştır. Her biri bir diğerinden farklı özellikler gösteren

tanbur ekollerinin kökenine indiğimiz zaman karşımıza Tanburi İsak ile başladığı bilinen klasik tavrı ve Tanburi Cemil Bey ile devam eden Cemil Bey tavrı çıkmaktadır.

Klasik Tavrı

Tanbur çalgısı tarihsel süreç içerisinde farklı icracıların elinde farklı tarzlarda icra edilmiştir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere tanbur icracılığı ve yorumculuğu genel olarak 2 ana ekol ve bu ekollerden meydana gelen farklı stiller üzerinden ilerlemektedir.

Bunların ilki Tanburi İsak ile başlayan Klasik tavrıdır. Gerek Tanburi İsak'ın eserlerinden gerekse o dönemde notaya aktarılmış eserlerden yola çıktığımız zaman klasik tavrı icrasının başlıca özellikleri olarak; daha durağan ve sakin melodik hareketler ile tanburun kendi ahengi içerisinde icra edilmesi, daha az mızrap vuruşunun kullanılması, daha bağlı (legato) müzikal cümlelerin kurulması ve birbirinden çok uzak aralıklarda kullanılmayan melodik hareketlerin olması ön plana çıkmaktadır.

Cemil Bey Tavrı

Tanbur çalgısında icra ve üslup özelliklerinden bir diğeri de Cemil Bey tarafından oluşturulmuş kendi adını ve icra özelliklerini taşıyan Cemil Bey tavrıdır.

Tanburi İsak'ı referans aldığımız zaman gerek klasik üsluba dair yazılı ve işitsel verilerin eksikliğinden, klasik tavra dair elde edebileceğimiz bulgular oldukça kısıtlı ve sınırlıdır. Bunun aksine Cemil Bey tavrına dair daha fazla ve orijinal kaynağa ulaşmamız mümkündür. Bu tavrın diğer tavlardan ayrıldığı temel yönlerden biri de virtüozite düzeyinde (tanburun sahip olduğu neredeyse tüm teknikleri gösterecek biçimde) bir repertuarı içermesidir.

Cemil Bey tavrının temel icra karakteristiklerini göz önünde bulundurduğumuz zaman öne çıkan özellikler arasında yoğun ajilite kullanımı, dinamik ve sert bir icra yapısı, çarpmalı ve hareketli bir melodi yapısı, yoğun mızrap vuruşları, uzak seslere atlama vardır.

Necdet Yaşar¹ ve İzzettin Ökte²

Tanburi İsak ile başlayan ve Tanburi Cemil Bey ile daha farklı bir biçimde şekillenerek devam eden tanbur geleneği içerisinde İzzettin Ökte ve Necdet Yaşar, 20. Yüzyıla damgasını vurmuş iki tanburidir. Bu iki tanbur virtüözü aynı dönemde yaşamış olmalarında karşın birbirinden çok farklı bir icra anlayışını benimsemişlerdir. İzzettin Ökte, Tanburi İsak tarafından oluşturulan klasik tavrı stili ile tanbur çalarken, Necdet Yaşar ise Cemil Bey tavrını benimsemiş ve klasik tavrın aksine yoğun mızrap vuruşları, yoğun süslemeler ve yoğun düzeyde ajilite gerektiren müzik cümleleri ile tanbur çalgısını icra etmiştir.

1) Necdet Yaşar

1.1 Nihavend Taksiminde Sağ El (Mızrap) Tekniği

1.1.1 Çift Mızrap Kullanımı

Nihavend taksiminde 7 adet çift mızrap örneği tespit edilmiştir.

Şekil 1.1 Altıncı ve sekizinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örneği

Şekil 1.2 Birinci ve on dördüncü nota gruplarında yer alan çift mızrap örneği

Şekil 1.3 Birinci, on üçüncü ve on dördüncü nota gruplarında yer alan çift mızrap örneği

1.1.2 Üst-Alt Mızrap Kullanımı

Nihavend taksiminde 32 adet üst-alt mızrap örneği tespit edilmiştir.

¹ Necdet Yaşar: (1930-2017) Müziğe bağlama çalarak başlamıştır. İstanbul Radyosu'nda 1953 - 1980 yılları arasında yirmi yedi yıl çalışmış, 1991 yılında devlet sanatçısı unvanını almıştır. İstanbul Devlet Türk Müziği Topluluğu'nun kurucusudur.

² İzzettin Ökte: (1910-1991) Babası udi Nail Ökte'dir. Genç yaşta Cumhurbaşkanlığı Fasil Heyeti'ne öğretmen olmuş ardından yeni kurulan Ankara Radyoevi'ne tanburi olarak girmiştir. İstanbul Belediye Konservatuarı'nda görev yapmıştır. Münir Nurettin Selçuk'a da konserlerinde eşlik etmiştir.

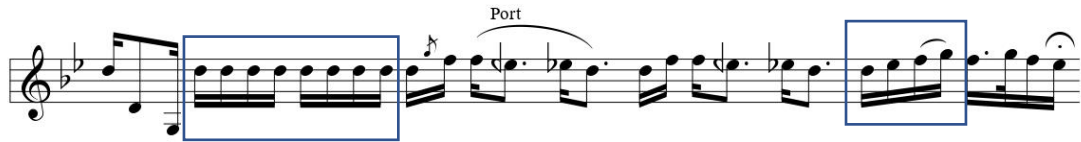
Şekil 1.4 Üçüncü ve altıncı nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 1.5 Beşinci, dokuzuncu, onuncu ve on birinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 1.6 Onuncu, on birinci, on ikinci, on üçüncü, on dördüncü ve on beşinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 1.7 İkinci, üçüncü ve onuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örneği

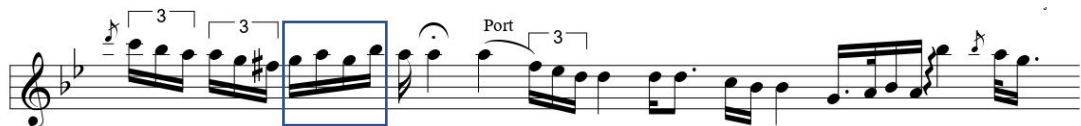
Şekil 1.8 Üçüncü nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 1.9 Altıncı ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örneği

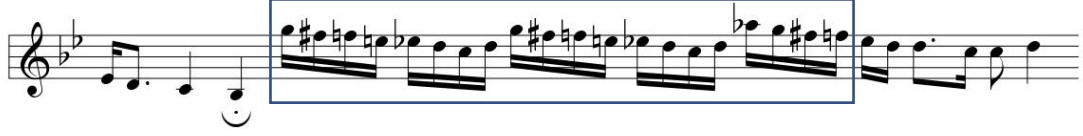
Şekil 1.10 Birinci, ikinci ve dördüncü nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örneği

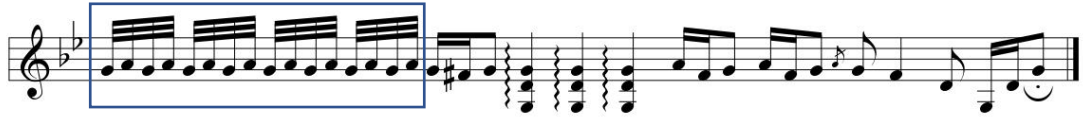
Şekil 1.11 Üçüncü nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 1.12 Altıncı nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 1.13 Dördüncü, beşinci, altıncı, yedinci ve sekizinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 1.14 Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örneği

1.1.3 Üçlü Mızrap Kullanımı

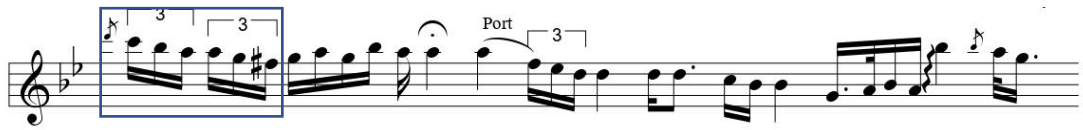
Nihavend taksiminde 14 adet üçlü mızrap örneği tespit edilmiştir.

Şekil 1.15 Üçüncü nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 1.16 Üçüncü nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 1.17 Birinci ve ikinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 1.18 On altıncı nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 1.19 Dokuzuncu, onuncu, on birinci ve on ikinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 1.20 Birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örneği

1.1.4 5'li Mızrap Kullanımı

Nihavend taksiminde 3 adet 5'li mızrap tespit edilmiştir.

Şekil 1.21 Sekizinci nota grubunda yer alan 5'li mızrap kullanımı örneği

Şekil 1.22 Sekizinci nota grubunda yer alan 5'li mızrap kullanımı örneği

Şekil 1.23 Altıncı nota grubunda yer alan 5'li mızrap kullanımı örneği

1.2 Nihavend Taksiminde Sol El (Baskı) Tekniği

1.2.1 Çarpma

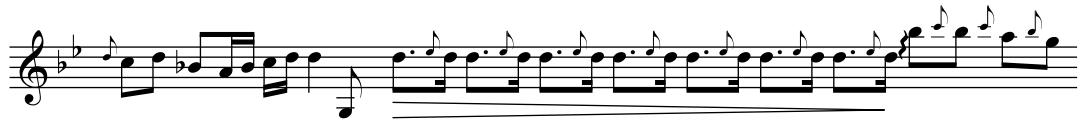
Nihavend taksiminde 14 adet çarpma tespit edilmiştir.

Şekil 1.24 Sekizinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 1.25 On dördüncü ve on beşinci nota gruplarında yer alan çarpma örneği

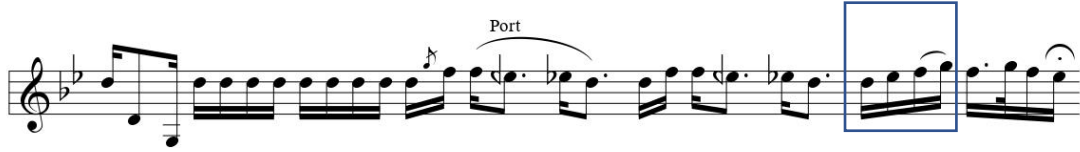
Şekil 1.26 Altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu, onuncu, on birinci ve on ikinci nota gruplarında yer alan çarpma örneği

Şekil 1.27 Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü nota gruplarında yer alan çarpma örneği

1.2.2 Sessiz Çarpma

Nihavend taksimde 6 adet sessiz çarpma tespit edilmiştir.

Şekil 1.28 Onuncu nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 1.29 Sekizinci nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 1.30 Birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü nota gruplarında yer alan sessiz çarpma örnekleri

1.2.3 Çift Ses ve Üç Ses Kullanımı

Nihavend taksimde 11 adet çift ses ve üç ses örneği tespit edilmiştir.

Şekil 1.31 Birinci nota grubunda yer alan üç ses örneği

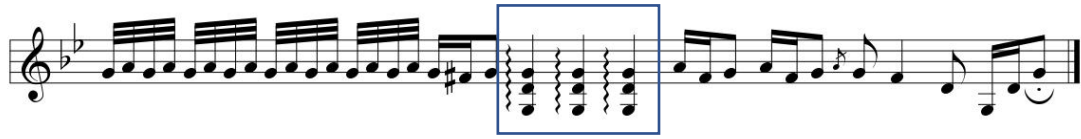
Şekil 1.32 Birinci ve ikinci nota gruplarında yer alan üç ses örnekleri

Şekil 1.33 Dokuzuncu ve onuncu nota gruplarında yer alan üç ses örnekleri

Şekil 1.34 Üçüncü, dördüncü ve beşinci nota gruplarında yer alan üç ses örnekleri

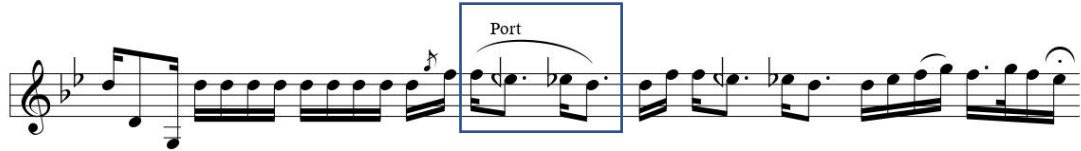
Şekil 1.35 Altıncı, yedinci ve sekizinci nota gruplarında yer alan üç ses örnekleri

1.2.4 Portamento

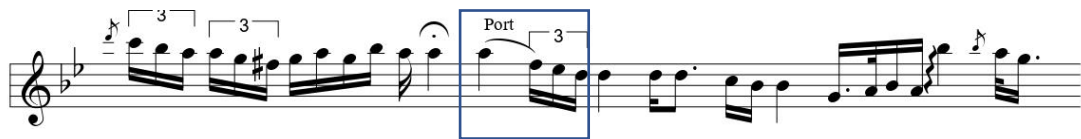
Nihavend taksimde 4 adet portamento tespit edilmiştir.

Şekil 1.36 Yedinci ve sekizinci nota gruplarında yer alan portamento örnekleri

Şekil 1.37 Beşinci nota grubunda yer alan portamento örneği

Şekil 1.38 Altıncı nota grubunda yer alan portamento örneği

1.2.5 Efektif Nüanslar (Flajöle)

Nihavend taksimde 2 adet flajöle örneği tespit edilmiştir.

Şekil 1.39 Altıncı ve yedinci nota gruplarında yer alan flajöle örnekleri

2) İzzettin Ökte

2.1 Nihavend Taksimde Sağ El (Mızrap) Kullanımı

2.1.1 Çift Mızrap Kullanımı

Nihavend taksimde 49 adet çift mızrap vuruşu tespit edilmiştir.

Şekil 2.1 Üçüncü nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.2 Birinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.3 Dokuzuncu nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.4 On dördüncü nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.5 Birinci, onuncu ve on birinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.6 On beşinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

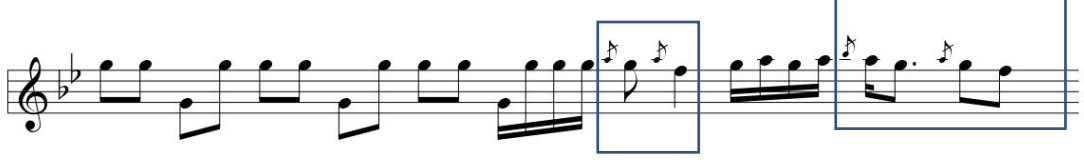
Şekil 2.7 Üçüncü, on üçüncü ve on dördüncü nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.8 Beşinci, onuncu ve on birinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.9 Üçüncü, dördüncü ve sekizinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.10 Yedinci, sekizinci, onuncu ve on birinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.11 Üçüncü ve sekizinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.12 Beşinci ve yedinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.13 İkinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.14 İkinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.15 Dokuzuncu ve onuncu nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

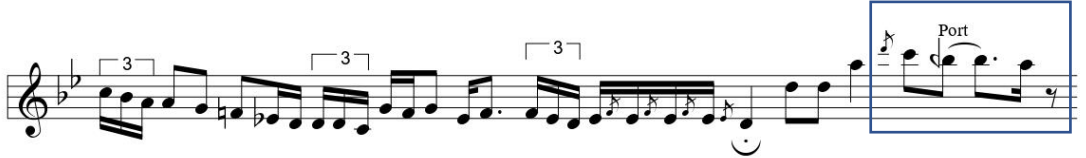
Şekil 2.16 Dördüncü ve beşinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.17 Üçüncü, dördüncü ve yedinci nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.18 İkinci ve üçüncü nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.19 On ikinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.20 Dördüncü ve beşinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.21 Birinci ve sekizinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.22 Dördüncü ve altıncı nota gruplarında yer alan çift mızrap örnekleri

Şekil 2.23 Sekizinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.24 Birinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.25 Sekizinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.26 Yedinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.27 Beşinci nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

Şekil 2.28 Dördüncü nota grubunda yer alan çift mızrap örneği

2.1.2 Üst-Alt Mızrap Kullanımı

Nihavend taksiminde 99 adet üst-alt mızrap vuruşu örneği tespit edilmiştir.

Şekil 2.29 Altıncı ve sekizinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.30 Yedinci, sekizinci ve onuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.31 Dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.32 On birinci ve on dördüncü nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.33 Üçüncü, altıncı ve on üçüncü nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.34 Birinci ve onuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.35 Beşinci ve altıncı nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.36 Dördüncü nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 2.37 İkinci nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 2.38 Altıncı ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.39 Birinci, ikinci, üçüncü ve yedinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.40 On birinci, on ikinci, on üçüncü ve on dördüncü nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.41 Üçüncü nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 2.42 Üçüncü, dördüncü, beşinci ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.43 İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve altıncı nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.44 İkinci ve dördüncü nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.45 On birinci nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.46 Üçüncü, dördüncü, dokuzuncu ve on ikinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.47 Dokuzuncu ve onuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.48 Sekizinci nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 2.49 Üçüncü, altıncı ve yedinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.50 Üçüncü, beşinci ve altıncı nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.51 Birinci, ikinci ve beşinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

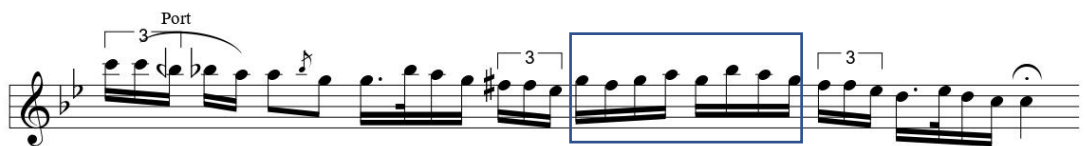
Şekil 2.52 Dördüncü ve sekizinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.53 Yedinci nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 2.54 Birinci ve sekizinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.55 Altıncı ve yedinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.56 Üçüncü ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.57 Üçüncü ve dördüncü nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.58 İkinci, üçüncü, dördüncü, beşinci ve sekizinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.59 Birinci, ikinci, beşinci ve altıncı nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.60 Birinci, ikinci, altıncı ve yedinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.61 Altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.62 Birinci nota grubunda yer alan üst-alt mızrap örneği

Şekil 2.63 Birinci, ikinci, üçüncü ve sekizinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.64 Dördüncü, beşinci, onbirinci ve onikinci nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

Şekil 2.65 Yedinci, onbirinci ve ondördüncü nota gruplarında yer alan üst-alt mızrap örnekleri

2.1.3 Üçlü Mızrap Vuruşu

Nihavend taksiminde 39 adet üçlü mızrap vuruşu tespit edilmiştir.

Şekil 2.66 Dokuzuncu nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 2.67 Beşinci nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 2.68 Sekizinci nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 2.69 Üçüncü nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 2.70 Üçüncü, dördüncü ve onuncu nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.71 İkinci nota grubundan sonra yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 2.72 İkinci, beşinci ve onbirinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.73 Sekizinci nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 2.74 Altıncı ve yedinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.75 On birinci ve on ikinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.76 Birinci, dördüncü ve yedinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

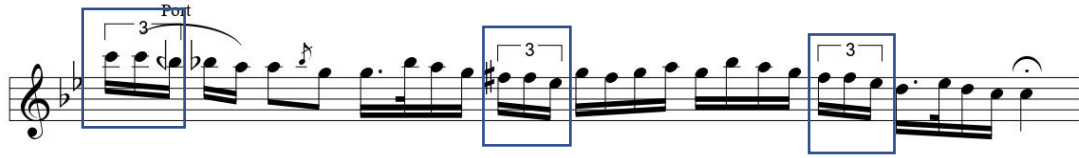
Şekil 2.77 Dördüncü ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.78 Altıncı nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

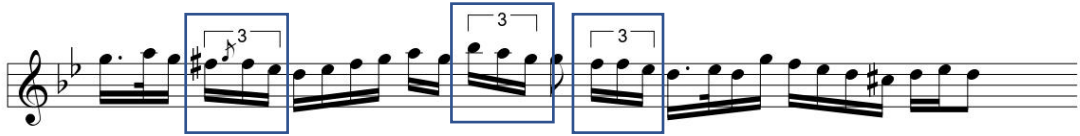
Şekil 2.79 Beşinci, sekizinci ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.80 Birinci, beşinci ve sekizinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.81 Dördüncü ve sekizinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.82 İkinci, beşinci ve altıncı nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.83 Birinci ve ikinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

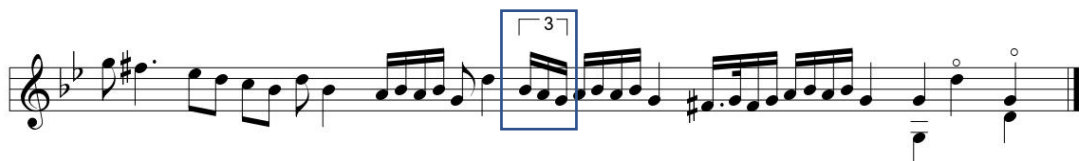
Şekil 2.84 Altıncı ve yedinci nota gruplarında yer alan üçlü mızrap örnekleri

Şekil 2.85 Birinci nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 2.86 Birinci nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

Şekil 2.87 Onuncu nota grubunda yer alan üçlü mızrap örneği

2.2 Nihavend Taksiminde Sol El (Baskı) Kullanımı

2.2.1 Çarpma

Nihavend taksimde 80 adet çarpma tespit edilmiştir.

Şekil 2.88 Üçüncü nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.89 Birinci, dokuzuncu ve onuncu nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.90 Dokuzuncu ve onuncu nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.91 On dördüncü nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.92 Üçüncü ve dördüncü nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.93 Onuncu ve on birinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.94 On beşinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.95 Dördüncü, on birinci, on üçüncü ve on dördüncü nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.96 Beşinci, altıncı, on birinci ve on ikinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.97 Üçüncü, dördüncü ve sekizinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.98 Yedinci, sekizinci, onuncu ve on birinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.99 Üçüncü nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.100 Dördüncü ve sekizinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.101 Beşinci, yedinci ve ondördüncü nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.102 İkinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.103 İkinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.104 Dokuzuncu ve onuncu nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.105 Beşinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.106 Üçüncü, dördüncü ve yedinci nota grubunda yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.107 Üçüncü nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.108 İkinci, üçüncü, onbirinci ve onikinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.109 Sekizinci, dokuzuncu ve onüçüncü nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.110 Dördüncü ve beşinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.111 Birinci ve sekizinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

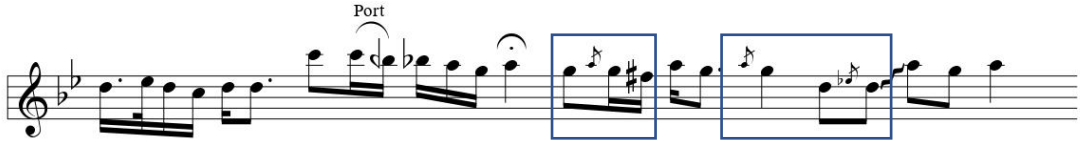
Şekil 2.112 İkinci ve altıncı nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.113 Onuncu nota grubunda yer alan çarpma örneği

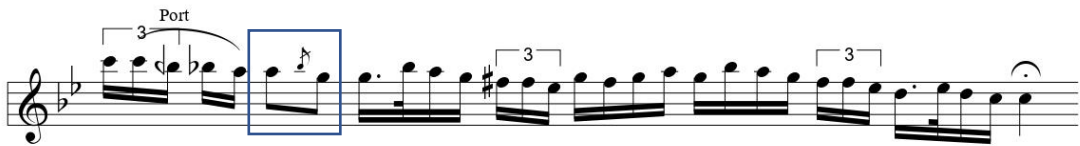
Şekil 2.114 İkinci, dördüncü, altıncı, sekizinci ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.115 Altıncı, sekizinci ve dokuzuncu nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.116 Birinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.117 Üçüncü nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.118 Dördüncü, beşinci ve sekizinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.119 İkinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.120 Üçüncü nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.121 Yedinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.122 Beşinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

Şekil 2.123 Yedinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.124 Beşinci nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.125 Üçüncü nota grubunda yer alan çarpma örneği

Şekil 2.126 Dördüncü ve on ikinci nota gruplarında yer alan çarpma örnekleri

2.2.2 Sessiz Çarpma

Nihavend taksimde 13 adet sessiz çarpma tespit edilmiştir.

Şekil 2.127 Onuncu nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 2.128 İkinci nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 2.129 Altıncı nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 2.130 İkinci nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 2.131 Dördüncü nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 2.132 İkinci nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 2.133 Birinci, ikinci, beşinci ve altıncı nota gruplarında yer alan sessiz çarpma örnekleri

Şekil 2.134 Birinci nota grubunda yer alan sessiz çarpma örneği

Şekil 2.135 On birinci ve on dördüncü nota gruplarında yer alan sessiz çarpma örnekleri

2.2.3 Çift Ses ve Üç Ses Örneği

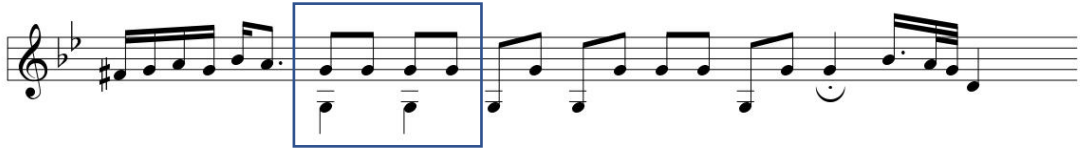
Nihavend taksimde 8 adet çift ses ve üç ses kullanımı tespit edilmiştir.

Şekil 2.136 Üçüncü ve altıncı nota gruplarında yer alan çift ses ve üç ses örnekleri

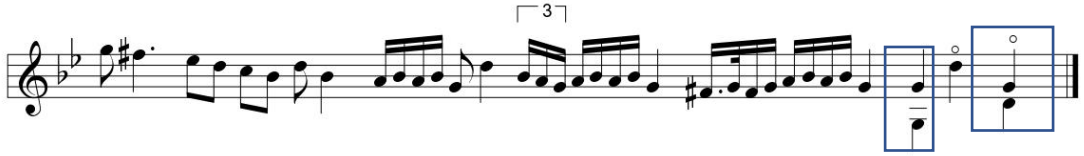
Şekil 2.137 Üçüncü nota grubunda yer alan çift ses örneği

Şekil 2.138 Üçüncü ve dördüncü nota gruplarında yer alan çift ses örnekleri

Şekil 2.139 İkinci nota grubunda yer alan çift ses örneği

Şekil 2.140 On altıncı ve on sekizinci nota gruplarında yer alan çift ses örnekleri

2.2.4 Portamento

Nihavend taksimde 6 adet portamento tespit edilmiştir.

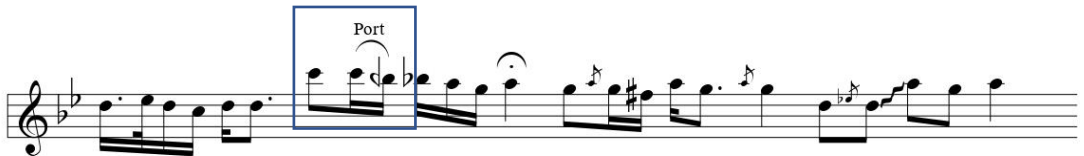
Şekil 2.141 Birinci nota grubunda yer alan portamento örneği

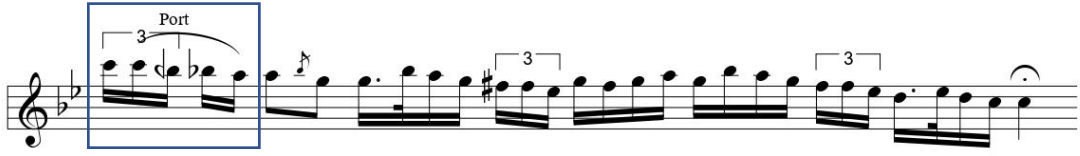
Şekil 2.142 Onikinci nota grubunda yer alan portamento örneği

Şekil 2.142 Dokuzuncu nota grubunda yer alan portamento örneği

Şekil 2.143 Üçüncü nota grubunda yer alan portamento örneği

Şekil 2.144 Birinci nota grubunda yer alan portamento örneği

Şekil 2.145 Üçüncü nota grubunda yer alan portamento örneği

2.2.5 Efektif Nüanslar (Flajöle)

Nihavend taksiminde 3 adet flajöle örneği tespit edilmiştir.

Şekil 2.146 Üçüncü nota grubunda yer alan flajöle örneği

Şekil 2.147 On yedinci ve on sekizinci nota gruplarında yer alan flajöle örnekleri

SONUÇ

Necdet Yaşar ve İzzettin Ökte özellikle 20. Yüzyıl için taksim icracılığında son derece önemli bir rol oynamıştır. Her iki icracının bestelediği saz eserleri sayılarının taksimlerine kıyasen neredeyse yok denecek kadar az olması, bu icracıların taksim icracılığını ne düzeyde ön plana çıkarmak istediğinin de bir göstergesi sayılabilir.

Elde ettiğimiz bulgulara dayanarak her iki icracının Cemil Bey tavrı ve Klasik tavrı ışığında tanbur icralarını yaptığını görmemiz mümkündür. Necdet Yaşar'ın tanbur icrasında sıkça kullandığı ajilite örnekleri, 5'li mızrap gibi teknikler Cemil Bey tavrının kendi tavrıyla harmanlandığını göstermektedir. İzzettin Ökte özelinde ise sıkça kullanılan çarpma, sessiz çarpma gibi nüans ve mızrap ifadeleri, klasik tavrı üslubunun kendi tavrı ile iç içe geçtiğini gösteren örneklerden olmuştur. Bu bulgular bize icracıları var eden temel dinamikleri açıklama noktasında da önemli bir yol göstermektedir.

Necdet Yaşar'ın icrasını incelediğimiz zaman elde ettiğimiz bulgular aşağıda yer almaktadır:

- Yoğun ajilite kullanımı,
- Atlamalı seslerin sıkça kullanımı,
- Bir mızrapa bir ya da daha çok notanın çalınması,
- Yüksek volümlü bir tanbur ton,
- Çalınan makamın bünyesinde barındırdığı kendi geçkilerin dışındaki geçkilerin kullanılması,
- Tiz ve pes bölgede tanbur çalgısının ses oktavının dışındaki seslerin kullanılması,
- 5'li mızrap türünün kullanılması ve arpej özelliğinin kullanılması tespit edilmiştir.

İzzettin Ökte'nin icrasını incelediğimiz zaman ise elde ettiğimiz bulgular aşağıda yer almaktadır:

- Sol elin sağ ele göre daha yoğun kullanılması,
- Klasik üslup özelliklerinden çift mızrap adı verilen mızrap türünün sıkça kullanılması,
- Tanbur çalgısının var olan ses sahasının dışına çıkılmaması,
- İcra tekniğinden ziyade makam kurallarının ön planda olduğu bir icra biçiminin var olması,
- İcra ederken eşige daha yakın bir icra şekli tespit edilmiştir.

Kaynakça

Öztuna, Y. (1990). *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

Sarı, A., (2012). *Türk Müziği Çalgıları*. Nota Yayıncılık, İstanbul.

Behar, C. (2017). *Musikiden Müziğe Osmanlı/Türk Müziği: Gelenek ve Modernlik*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Behar, C. (2015). *Osmanlı Türk Musikisinin Kısa Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 23/09/2023

Makale Kabul Tarihi: 30/06/2024

Karl Marx'ın Son Yılları (1881-1883): Entelektüel Bir Yaşam Öyküsü (The Last Years of Karl Marx: An Intellectual Biography), Marcello Musto, çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 2021

ISBN 978-605-172-520-8

Tamer YILDIRIM¹

Öz

Bu kitap Karl Marx'ın 1881, 1882 ve 1883'teki felsefesini yorumlama çabasıdır. Marx, 1850'ler ve 1860'lar boyunca düzenli olarak günde on saatini British Museum'da araştırma yaparak ve yazarak geçirdi. 1863 ve 1865 yılları arasında Grundisse üzerinde çalışırken, Kapital'in tamamının taslağını oluşturdu ve ilk cilt 1867'de yayımlandı. Marx, yaşamının geri kalanında diğer iki ciltle meşgul oldu fakat her ikisini de tamamlayamadı. Ölümünden sonra, Engels bu ciltleri düzenledi ve yayımladı (sırasıyla 1884 ve 1893). 1873'ten sonra Marx'ın sağlığı bir daha düzelmek üzere bozuldu. Engels, İngiliz ikliminden uzaklaşmasının kronik solunum sorunlarına iyi geleceği umuduyla Marx'ı Fransa, İsviçre ve Cezayir'e götürdü. Marx, 1883'te Londra'ya döndü ve 4 Mart'ta öldü.

Anahtar Kelimeler: Marx, Ölüm, Kitap Değerlendirmesi.

¹ Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, e-posta: tyildirim@sakarya.edu.tr, **ORCID ID:** 0000-0003-0033-0539

***The Last Years of Karl Marx: An Intellectual Biography*), Marcello Musto,
çev. Şükrü Alpagut, Yordam Kitap, 2021.ISBN 978-605-172-520-8**

Abstract

This book attempts to expound the philosophy of Karl Marx in 1881, 1882 and 1883. Throughout the 1850s and 1860s Marx regularly spent ten hours of every day at the British Museum studying and writing. Reworking on *Grundrisse*, Marx sketched the whole of *Capital* between 1863 and 1865, and the first volume was published in 1867. The two remaining volumes occupied Marx for the rest of his life, and he left both uncompleted. After Marx's death, Engels edited and published them (in 1884 and 1893 respectively). After 1873 Marx's health was never good. Engels took Marx to France, Switzerland and Algiers, in hope that an escape from the British climate might improve Marx's cronic respiratory ailments. Marx had returned to London in 1883. And he died on march 4.

Key words: *Marx, Death, Book Review.*

İngilizceden dilimize çevrilen kitap, ilk kez 2016 yılında İtalyanca olarak yayınlanmıştır. 15 farklı dile çevrilen kitap, Karl Marx'ın son dönem yazılarının ve yıllarının bir değerlendirmesini, özellikle Marx'ın antropoloji incelemelerini, kapitalizm öncesi toplumlardaki komünal mülkiyet biçimlerinin analizini, Rusya'daki popülist halk hareketlerini, Hindistan, İrlanda, Mısır ve Cezayir'deki sömürgeci baskıya yönelik eleştirilerini ele almıştır. Marx'ın 1881 ve 1883 yılları arasındaki hayatına ve diğer biyografilerde pek yer almayan veya sadece adı belirtilerek bırakılan Avrupa'nın ötesine (Cezayir) olan tek seyahatine değinilmiştir. Kitabın geneline bakıldığında konu olarak Marx'ın antropoloji ile ilgili kitaplardan aldığı notlardan mülkiyetin dönüşümüne ilişkin açıklamaları ve sömürgecilik eleştirisi en dikkat çekici olanlarıdır. Bu şekilde kitap, onun yaşamının sonlarında yazmayı bıraktığı ve yalnızca sınıf çatışmasına odaklanan Avrupa merkezli ve ekonomik bir düşünür olduğu şeklindeki yanlış anlamayı düzeltmeye çalışmıştır. Marx'ın Batı Avrupa tarihine dayalı olarak oluşturulan ve şekillenen değerlendirmelerinin dünyanın diğer bölgelerine aynen uygulanması gerektiği fikrine sahip bir ekonomist determinist olmadığına işaret etmiştir. Bir anlamda Marx'ın, canlı ve dinamik şekilde kendini ve düşüncelerini sürekli yenilediği belirtilmiştir. Kitabın kapsadığı dönem 1881-1883 olduğundan, Marx'ın o yıllarda irdelediği izlekler, çağdaş okura, bugünün yakıcı sorunları üzerinde kafa yormak için zengin bir ufuk sunmak amacıyla onun yaşamının

sonlarında yaptığı çalışmalara, tartışmalara, yazışmalara, ailesi ve diğer insanlarla olan ilişkilerine, hastalıklarına, üzüntülerine ve yolculuklarına değinilmiştir.

Marx'ın ölümünden sonra onun fikirleri dünyayı değiştirmiştir. Ama Marx'ın teorilerinin 20. yüzyılda insanlığın oldukça önemli bir kısmı için başat ideolojilere ve devlet doktrinlerine dönüştürülmüş biçimde savunulmasına karşın, tüm yapıtlarının ve elyazmalarının eksiksiz bir basımı hala yoktur. Musto'nun kitabı Marx'ın bu yayınlanmamış yazılarının ve notlarının binlerce sayfasının kapsamlı bir incelemesiyle oluşturulmuş olsa da Marx ile ilgili bizlere yeni bir fikir veya bilgi vermediğini ve Marx'ı canlandırmaya çalışma çabalarına da önemli bir katkısı olmadığını söyleyebiliriz. Yeni bilgi vermemesinin en önemli sebebi Marx'ın incelenmediğini belirttiği notlarının o dönemde yazılan bazı kitapların özetini içermesidir. Eğer bu notlarda Marx'ın düşüncesinin farklı bir merhalesi veya yeni bir düşünsel açılımı bulunsaydı o zaman bu notların bu şekilde özeti değil tıpkıbasımın yapılması gerekirdi. Ayrıca günümüze gelinceye kadar sayıları binleri bulan Marksist araştırmacıların bu eserlerdeki yeni bilgileri değerlendirmesi gerekirdi. Dolayısıyla Musto'nun ifade ettiği derecede Marx'ın son dönem eserlerinde orijinal ve yeni bir düşünce ortaya konulmamıştır.

Tarihsel sürece baktığımızda Marx'ın yazıları 1917'den sonra yayılarak, o zamana kadar ulaşmamış olduğu coğrafyalarla ve toplumsal sınıflarla buluştu. Ama Rus Devrimi'nin ilk itici gücü tükendikten sonra gelişen Sovyet ortodoksluğu, Marksist teoriye saptırıcı etkileri olan bir monizm dayattı. Marx'ın özde eleştirel olan teorisinin dogmatik bir anlayışa indirgenmesi, en olasılık dışı paradokslarla sonuçlandı. Ulaşmış olduğu sonuçlarla asla tatmin olmayan en kılı kırk yaran düşünür, dediğim dedik bir öğretilselciliğin kaynağı olup çıktı. Maddecî tarih anlayışının sarsılmaz savunucusu, başka hiçbir yazarın maruz kalmadığı ölçüde, kendi tarihsel bağlamından koparıldı. Marx'ın ısrarla vurguladığı, “emekçi sınıfların kurtuluşunu, yine emekçi sınıfların kendileri başarmalıdır” tezi bile, sınıf bilincini ilerleten ve devrime önderlik eden güçler olarak siyasal öncülerin ve partilerin belirleyiciliğini vurgulayan bir ideolojiye hapsedildi. Oysa Marx, çalışmalarını inceleyen uzmanlarca çoğu kez hafife alınmasına, hatta savsaklanmasına karşın, zamanımızın siyasal gündeminde önem kazanmakta olan başka birçok sorunu da derinlemesine ele alıp irdeledi. Ekonomik ve siyasal alanda bireysel özgürlük, kadın kurtuluşu, milliyetçilik eleştirisi, teknolojinin özgürleştirici potansiyeli ve devletin denetlemediği ortak mülkiyet biçimleri, söz konusu sorunlar arasındadır. Burjuva toplumunun eleştirisi üzerinde en önemli düşünceleri başta *Kapital*'in ilk taslaklarının yanı sıra, Marx'ın son yıllarında yaptığı araştırmalarda bulunur. Bu düşünceler Marx'ın ulaşmış olduğu son uçları temsil eder. Bunlar, onun ölümünden sonra dünyada oluşan değişikliklerin ışığı altında eleştirel bir gözle irdelenirse, kapitalizme alternatif bir toplumsal-ekonomik modeli teorileştirme görevi için yararlı olabilir (s. 14-18). Fakat Musto'nun belirttiği hususlar 150 yıl öncesindeki gibi değil, yapılması gereken Marx'ın ne dediği değil hangi yönetime bağlı olarak söylediğidir ki aynı yöntem günümüzde de uygulayıp istenilen güncel değerlendirmelere ulaşılabilir.

En önemli sorunlardan biri Marx'ın ne olarak tanımlanacağı konusudur. Çünkü eserde anlatılan konu Marx'ın son dönemlerinde daha ziyade antropoloji/tarih içeriğine sahip eserlere ilişkin tutmuş olduğu notlardır. Bundan hareketle filozof Marx ile iktisatçı Marx ya da siyasetçi Marx veya tarihçi Marx diye bir ayırım yapmak yanıltıcı olacaktır. Belki de Marx bunlardan hiçbirini değildi veya tamamıydı. Fakat Marx, yaşamının amacını, kapitalist üretim tarzını yıkmak için işçi hareketini teorik bir temele kavuşturma olarak belirtmiştir.

Marx'ın *Kapital*'in ikinci cildini bitirmeyi amaçladığı dönemde, kendini sıklıkla çok zaman alan antropolojik incelemelere vermişti. Bu incelemelerin ardında yatan asıl teorik-siyasal amaç, özellikle kapitalizmin doğuşu üzerine odaklanarak, farklı üretim tarzlarının zaman içinde birbirinin yerini aldığı en olası sıralamayı yeniden kurmaktı. Marx'ın kanısına göre bu, toplumun komünist dönüşümü olanağıyla ilgili teorisini, daha sağlam tarihsel temellere oturtacaktı (s. 52).

Musto, Marx'ın "*Ekonomi Politiğin Eleştirisine Katkı*'nın önsözünde (1859) çizmiş olduğu "Asyagil, antik, feodal ve modern burjuva üretim tarzları" yoluyla doğrusal ilerleme şemasının, tarihin hareketini anlamak için tamamen yetersiz olduğunun ve aslında, her türlü tarih felsefesinden uzak durmak gerektiğini düşünmekteydi" (s. 178) şeklinde bir değerlendirmede bulunmaktadır. Bunun anlamı Marx'ın tarih anlayışının hayatının son döneminde değiştiğidir. Fakat bugün Marx'ın konu ile ilgili düşünceleri hala bu şekilde anlatılmaktadır. O zaman burada Marksist araştırmacıların ilgili konuya yönelik yapmış oldukları açıklamalar Marx'ın son ve asıl düşüncelerini yansıtmıyor demektir. Bu konu tartışmaya açıktır.

Marx Almanya'dan ayrıldıktan sonra kendisini şöyle betimlemiştir: "Ben bir dünya yurttaşayım ve nerede olursam olayım eylemedeyim" (s. 90). Bu "dünya yurttaşlığı" yüzünden ABD, Fransa, İngiltere ve daha başka ülkeler hakkında çoğu yayınlanmamış geniş değerlendirmelerde bulundu. Musto'nun bunlarla alakalı olarak ele aldığı konular sadece ilgili devletlerin yakın dönemdeki tarihsel koşullarıyla ilgili yüzeysel değerlendirmeler içermesidir. Dolayısıyla günümüzde bunların pek bir değeri bulunmamaktadır.

Marx'ın son dönemleriyle ilgili önemli hususlardan biri de tanıştığı yeni insanlardı. Bunlardan en önemlilerinden biri daha sonra Almanya'da siyasal alanda önemli bir isim haline gelen Karl Kautsky idi. Kautsky'yle ilk tanışması 1881'de oldu ama onunla ilgili izlenimi hiç olumlu değildi. Onu kendi çapında dürüst bir adam olmasına karşın, esasen vasat, dar görüşlü, aklı evvel (26 yaşındaydı), çokbilmiş, çalışkan, istatistikle aşırı ilgili ama buna pek anlam veremeyen, fitraten kültürsüzler kabilesine mensup birisi olarak değerlendirmiştir. Bu nedenle Marx onu Engels'e yönlendirmiş, Engels de ona karşı çok daha hoşgörülü davranmıştır (s. 88). Kautsky, Engels'in kendisine bıraktığı notlardan hareketle *Kapital*'in son cildini oluşturmuştur.

Sonuç olarak günümüzde Marx'ın çalışmaları birçok farklı kişi tarafından yeniden değerlendirilmeye çalışılıyor. Marx, hayatı boyunca düşüncelerinin ampirik, felsefi ve pratik boyutlarını sürekli olarak geliştirdi. Sınıflı ve sınıfsız toplum, milliyetçilik, sömürü, yabancılaşma ve tahakkümün onun son dönem düşüncesinin en önemli konularını oluşturmaktadır. Fakat bunların Marx'ın tamamen yeni ve farklı bir tarihsel sosyoloji, kültürel analiz ve strateji geliştirdiği anlamına geldiği konusu tartışmalıdır. İster Marx'ın bütün yazıları dikkate alınsın isterse ilk dönemde çıkan eserleri üzerinden değerlendirmeler yapılsın Marx ile ilgili yazılan kitaplarda bu tartışma bir sonuca ulaşacakmış gibi durmamaktadır.

Makale Bilgisi**Makale Geliş Tarihi: 17.05.2023****Makale Kabul Tarihi: 28.06.2024****ANADOLU MECMUASI'NDA DOĞU ANADOLU VE KÜRTLER: MODERNİZM, MİLLİYETÇİLİK VE ÜNİTER DEVLET ALGISININ DERGİDEKİ YANSIMALARI**

Necip YILDIZ*

Öz

Bu makalede, Anadolu Mecmuası'nda yayımlanmış olan, Doğu Anadolu ve Kürtlerle ilgili yazılar, eleştirel metin okumasıyla incelenip değerlendirilmiştir. Toprağa dayalı Türk milliyetçiliği ve üniter devlet duyarlılığının temel belirleyen olduğu dergideki yazılarda Doğu Anadolu'nun, Selçuklulardan beri Türk toprağının doğal ve kıymetli bir parçası olduğu vurgulanırken; Doğu'daki Türk vatandaşlarının, Batı Anadolu'daki vatandaşlara kıyasla daha 'katışıksız' bir soya sahip olduğu iddia edilmekte ve vatanseverlikleri yüceltilmektedir. Öte yandan, Doğu Anadolu'daki "belli" bir kitle ise, kendilerine cahillik, ilkellik ve uygunsuz inançlar izafe edilerek eleştiri konusu yapılmaktadır. Feodallik kalıntısı olarak görülen Doğu'daki düzen, modernist/ulus-devletçi bakış açısıyla eleştirilmekte, bölgenin 'misyonerce' bir çaba ve idealizm sergilenecek ortaçağ zihniyetinden kurtarılması (modernize edilmesi) ve ülkeye entegre edilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dergide, ilkesel olarak salt Türklerin varlığı gözetilerek kurulduğu ifade edilen 'Anadolu Cumhuriyeti'nin doğu kısmında Türk-olmayan unsurların sıkıntıya yol açtığı varsayımından hareketle, 'yeterince asri olmayan' bu unsurların 'Türk gibi düşünmesi, Türk gibi duyması, Türk gibi inanması' dışında hiç bir yol bulunmadığı ifade edilerek, 'kültürel benzeştirme' siyaseti önerilmektedir. 1924-1925 döneminde yayımlanan Anadolu Mecmuası'nı çıkaran entelektüel çevrenin, Doğu Anadolu ve

* Dr. Öğr. Üyesi, Ardahan Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, necipyildiz@ardahan.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-8587-713X.

Kürtleri nasıl algıladıklarını daha yakından incelemek, tarihsel bakımdan bazı önemli veriler sağlayarak, birçok bakımdan ufuk açıcı olacaktır.

Anahtar kelimeler: Anadolu Mecmuası, modernizm, Türkiye, üniter devlet, Doğu Anadolu, Kürtler.

THE EAST ANATOLIA AND THE KURDS IN THE JOURNAL OF ANATOLIA: THE REPERCUSSIONS OF THE PERCEPTION OF MODERNISM, NATIONALISM AND UNITARY STATE IN THE JOURNAL

ABSTRACT

In this article, the writings on Eastern Anatolia and the Kurds in the Journal of Anatolia are examined and evaluated by critical text reading. While it is emphasized in the writings of the journal in which land-based Turkish nationalism and unitary state sensitivity are the main determinants, that Eastern Anatolia has been a natural and precious part of Turkish land since the Seljuks; Turkish citizens in the East are claimed to have a more "pure" ancestry than citizens in Western Anatolia, and their patriotism is glorified. On the other hand, a "particular" group in Eastern Anatolia is criticized by attributing ignorance, primitiveness and inappropriate beliefs to them. The order in the East, which is seen as a remnant of feudalism, is criticized with a modernist/nation-statist point of view, and it is emphasized that the region should be saved (modernized) from the medieval mentality and integrated into the country by exhibiting a 'missionary' effort and idealism. Based on the assumption that non-Turkish elements cause trouble in the eastern part of the Anatolian Republic which is mentioned in the journal to be founded in principle by considering the existence of Turks only, stating that there is no way for these 'not modern enough' elements except 'thinking like a Turk, feeling like a Turk, believing like a Turk', a policy of 'cultural assimilation' is suggested. Examining more closely how the intellectual circle of the Journal of Anatolia which is published during 1924-1925, perceived Eastern Anatolia and the Kurds, will provide some historically important data and will be eye-opening in many respects.

Keywords: The Journal of Anatolia, modernism, Turkey, unitary state, Eastern Anatolia, Kurds.

Giriş

I. Dünya Savaşı sonrasında gerçekleştirilen Kurtuluş Savaşında (1918-1922), Türkiye'deki pek çok farklı etnisiteye sahip kişi cephede birlikte savaşmış ve kazanılan askerî başarıların ardından Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştur. Siyasal felsefe düzeyinde "üniter devlet"¹ ve "Türk milliyetçiliği"ni benimsemiş olan Türkiye Cumhuriyetinin ilk yıllarında

¹ Üniter devlet, "devletin, ülke, millet ve egemenlik unsurları ve keza yasama, yürütme ve yargı organları bakımından teklik özelliği gösteren devlet şeklidir" (Gözler, 2017: 59). *Anadolu Mecmuası*'nın yayımlandığı dönemde geçerli olan 1924 anayasasında üniter devlet anlayışının izlerini açıkça görmek mümkündür. Bu anayasada hâkimiyetin kayıtsız şartsız millete ait olduğu (Madde 3) ve Türkiye Millet Meclisinin, milletin *tek* ve

yayımlanan ve makalemizde Doğu Anadolu ve Kürtler bağlamında inceleme konusu yaptığımız *Anadolu Mecmuası* (1924-1925), dönemin dergileri içinde, Türkiye Cumhuriyetinin temel değerlerini “Anadolucu” bir perspektiften savunan, cumhuriyetçi-milliyetçi bir dergi olarak öne çıkmaktadır. Anadoluculuk kavramını burada kısaca açıklamak yerinde olacaktır. Anadoluculuk; tarihsel gelişimi içinde, Turancılık ve İslamcılık hareketlerine tepki olarak ortaya çıkan, toprak temelli (Anadolu toprağını esas alan) bir ulus-devlet ve ulusçuluk anlayışıdır. Bu anlayışa göre, Anadolu Türklerin vatanıdır ve vatan denilince yalnızca Anadolu’yu anlamak gerekir (Alver, 2001: 133-134).

Anadolu Mecmuası, sergilediği modernist yayın politikası çerçevesinde, ulus-devlet inşası bağlamında, çağın gerçeklerine aykırı gördüğü feodal yapıları kıyasıya eleştirip, şeyhlik ve ağalık gibi yapılara temelden karşı çıkarak, hızla kalkınan “modern” bir devlet ve toplum yapılanmasına ulaşılmasını hedeflemektedir. Bu temel hedefin gerçekleştirilmesi noktasında, ulus devlet inşasıyla bağlantılı olarak Türklerin yoğun olduğu bölgelerde, Türk modernleşmesi daha sorunsuz ilerlerken, Kürtlerin yoğun olduğu bölgelerde esaslı sorunlar yaşandığı bir gerçektir. Doğu meselesi ya da Kürt sorunu olarak adlandırılan sorunun esası tam da bu noktada belirginlik kazanmaktadır.² Bu bağlamda, Cumhuriyetin ilk yıllarında Türk modernleşmesi için gerçek bir sınav olan Doğu/Kürt meselesinin, o dönemin entelektüel mahfillerinde nasıl ele alındığı konusunda akademik çalışmalar yapılması büyük önem taşımaktadır. Biz bu makalede, bahsi geçen sorunsalın izini 1924-1925 yıllarında yayımlanmış *Anadolu Mecmuası*'nın sayılarında süreceğiz.

Bunu yapmaya geçmeden önce, *Anadolu Mecmuası* dışında Cumhuriyetin ilk yıllarında yayımlanmış olan diğer bazı dergilerin adını kısaca zikretmek tarihsel bakımdan yararlı olacaktır. 1922 yılında Yusuf Ziya Ortaç ve Orhan Seyfi Orhon tarafından çıkarılan siyasi mizah dergisi *Akbaba*, belli aralıklarla 1977 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. 1924'te Zekeriya Sertel tarafından yayımlanmaya başlayan sol eğilimli kültür-magazin dergisi *Resimli Ay*, 1925'te Takrir-i Sükun Kanunuyla kapatılıp yeniden açıldıktan sonra *Sevimli Ay* adını almış ve 1927 yılında yeniden *Resimli Ay* adını alarak 1931 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir. Cumhuriyetin ilk birkaç yılında çıkan diğer bazı dergiler ise şunlardır: *Yeni Mecmua* (1923), *Milli Mecmua* (1923, fikir-edebiyat), *Haftalık Mecmua* (1925, magazin), *Hayat* (1926, Milli Eğitim Bakanlığınca yayımlanan fikir-sanat dergisi) (Yapar Gönenç, 2007: 67).

Anadolu Mecmuası, Anadolu Komandit Neşriyat Şirketi tarafından yayımlanmıştır. Anadolu Komandit Neşriyat Şirketi, Hüseyin Avni (Ulaş)'nin desteğiyle kurulmuştur. “Bir ticaret müessesesi olmayan bu şirketin gayesi ‘Anadolu tarihine, Anadolu coğrafyasına, hâsılı Anadolu'ya taalluk eden ilmi, edebi, fennî, iktisadî hususâta dair kitap neşretmek’ idi.” (<https://www.eskieserler.net/dergidetayi.php?id=142&dergituru=13&page=1>). Söz konusu şirketin kültürel amaçları doğrultusunda kurulmuş bir yayın organı olan *Anadolu Mecmuası*'nın bünyesinde, Mükrimin Halil (Yinanç), Hilmi Ziya (Ülken), Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu), Necmeddin Halil (Onan), Necip Fazıl (Kısakürek), Ahmed Hamdi (Tanpınar), Faruk Nafiz (Çamlıbel) gibi yazar ve şairler yer almıştır (Alver, 1996: 10). Dergi, dönemin iktidarıyla

hakiki temsilcisi olarak Millet namına hâkimiyet hakkını kullanacağı (Madde 4) belirtilmiştir. 1924 anayasasının, azınlık haklarının korunduğu bir “çoğulcu demokrasi”den ziyade Mecliste çoğunluğu elinde bulunduran parti veya grubun istediğini yapmasına olanak veren “çoğunlukçu demokrasi” anlayışına yakın olduğu söylenebilir (Gözler, 2017: 180-184).

² Türkiye’de Kürt meselesinin gelişim seyriyle ilgili olarak bkz. Yeğen (2015).

doğrudan bir politik ilişki içinde değildir; bununla birlikte rejimin kurucu esaslarıyla genel olarak aykırı düşmeyen, görece daha muhafazakâr, kalkınmacı bir Cumhuriyetçi çizgide görünmektedir.

Bahsi geçen yayın şirketi tarafından toplam 12 sayı yayımlanan *Anadolu Mecmuası*'ndaki yazılarda, Anadoluçuluk görüşüyle uyumlu olarak; Selçuklulardan beri Türk olduğu kabul edilen Anadolu'nun doğu kısmının, Türk yurdunun organik bir parçası olduğu vurgulanarak, Doğu Anadolu'luların vatan savunmasında ve millet sevgisinde gösterdikleri fedakârlıklar övgüyle anılmaktadır. Hatta “karışık ve melez” olarak nitelenen Batı Anadolu'ya kıyasla Doğu Anadolu'nun daha saf ve katışmamış Türklüğü vurgulanarak, bölgesel bir kıyaslamaya gidilmektedir. Kültürel ve belki de kısmen etnik homojenliğe yapılan bu vurgu, derginin toprak milliyetçiliğinin yer yer ırkla ilgili vurgulara doğru kaymaya da müsait olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Doğu Anadolu'da Şeyh Sait isyanının (Şubat-Nisan 1925) henüz gerçekleştiği bir ortamda, bu kalkışma dergide “irtica” olarak değerlendirilmekte, bu bağlamda ülkedeki kanamanın durdurulabilmesi için askerî tedbirlerin yanında, bölgenin acilen maddi ve sosyo-kültürel düzeyde modernleştirilmesi çağrısı yapılmaktadır. Dergide, Türkiye'nin Doğu bölgesinin nasıl isimlendirileceği konusuna ilişkin olarak, bazılarının iddia ettiği gibi “Kürdistan” adında bir bölgenin kesinlikle hiçbir zaman mevcut olmadığı, bu adlandırmanın temelsiz olduğu vurgulanmaktadır.

Anadolu Mecmuası'nda Doğu Anadolu ve Kürtlerle dolaylı olarak ilgili pek çok yazı olmakla birlikte, bu konularla doğrudan ilgili sekiz yazıya rastlanılmıştır. Bu yazılarda, Türk milliyetçisi ve Anadolu'cu bir bakış açısı egemen olup, Türkiye'nin doğusunun ülkeye tam olarak entegre edilmesi hedefi, ilgili yazıların temel çerçevesini oluşturmaktadır. Makalemizin ana gövdesi olan aşağıdaki kısımda, dergideki ilgili yazılar sırasıyla incelenip değerlendirilecek ve ulaştığımız sonuçlar paylaşılacaktır.

Anadolu Mecmuası'ndaki Yazılarda Doğu Anadolu Ve Kürtlerin Ele Alınışı: Üniter Ulus-Devletçiliğin Dergideki Görünümleri

Osmanlı Devletinin son dönemlerinden başlayarak Türk milliyetçiliği, güçlü ve belirleyici bir ideoloji haline gelmiştir. Turancı milliyetçilik, tüm Türkleri bir araya getirmeyi hedeflerken, toprak temelli milliyetçilik anlayışları daha “yerel” bir Türkçülüğü savunmuştur. Türkiye'deki milliyetçilik akımlarının bir kısmında din unsuru biraz daha ön plandayken, bir kısmında seküler düşünce öne çıkmıştır. 1920'li yıllarda seküler damar giderek daha belirleyici hâle gelmeye başlamış ve Cumhuriyet'le birlikte seküler (kültürel) politikalar giderek milliyetçiliğin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

1920'li yıllarda Türk milliyetçiliğine yön veren, ünlü “Turan” şiirinin sahibi Ziya Gökalp, zamanla Turancılık fikrinden vazgeçerek, Anadolu temelli bir milliyetçiliğe yönelmiştir (Tokluoğlu, 2012: 103). Türkiye'nin erken dönem cumhuriyet ve milliyetçilik ideoloğu olarak Gökalp, o yıllarda milliyetçilik ve ulus-devlet inşasına ilişkin tartışmaların odağında yer almış ve ülkenin “başat” sosyal/politik düşünürü haline gelmiştir.

Türkiye'de 1920'li yıllarda, bir diğer önemli ideoloji olan İslamcılık, varlığını belli ölçüde sürdürmekle birlikte, Cumhuriyet reformlarıyla giderek marjinalize olma sürecine girmiş olup (Ercüment, 2012: 134); toprak temelli, seküler bir milliyetçilik biçimi olan “Anadoluçuluk”, ülkede giderek daha etkili bir akım hâline gelmeye başlamıştır. Anadoluçuluğu yaygınlaştırmaya çalışan *Anadolu Mecmuası*, Turancılık ve İslamcılık karşıtlığı

temelinde, genel olarak Gökalp çizgisine yakın bir milliyetçi pozisyonu benimsemiş görünmektedir.

Bu makalede, *Anadolu Mecmuası*'ndaki Doğu Anadolu ve Kürtlerle ilgili yazıların analitik şekilde incelenmesi, dergide benimsenen siyasi felsefe ve etnik siyasanın resmini çıkarmada bize bazı önemli ipuçları sağlayabilir. Bu amaç doğrultusunda, dergideki Doğu Anadolu ve Kürtlerle ilgili sekiz yazı içerisinde inceleyeceğimiz ilk yazı, Haydar Necib'in (2011) "Erzurum Felaketi" adlı yazısı olacaktır.

Haydar Necib (2011: 314) bu yazısında, Erzurum'da 1924 yılında gerçekleşen deprem ile ilgili üzüntüsünü 'talih'e gönderme yaparak dile getirmektedir:

"Talih bazen çok zâlim ve kahlâr [kahredici] bazen de tamamıyla münkad [boyun eğen] ve zebûndur [güçsüz, düşkün]. Mukadderatın bu meçhul eli bazen bir hançer gibi yakar, yaralar, bir zehir gibi öldürür, bitirir bazen de gölge gibi ayaklarımızın altında sürünür, yalvarır, yardım eder, hizmetine koşar. (...) Çünkü kahpedir, fırsat düşkünlüdür. Şimdi can yakarken, biraz sonra güler; şimdi okşarken biraz sonra incitir."

Yazarın Erzurum felaketine ilişkin aşağıdaki cümleleri, Anadolu duyarlılığın karakteristik bir ifadesidir:

"Ah, zavallı Anadolu milleti! Sen de ayrı ayrı bütün çocukların gibi talihin kahrına uğradın. Bütün çocukların gibi senin de başına talih, bu çılğın ve sakar el felaketin yalçın kayasını attı. (...) Biliyorum asırlardan beri çektiğin cefâ, sende takat bırakmadı. (...) Uğradığın gadr ve kahrın önünde: Bana ver, ben çekeyim derdini mümkünse eğer demekten başka sana sunabilecek bir tesellî bulamıyorum" (Haydar Necib, 2011: 314-315).

Haydar Necib'in, Erzurum'da yaşanan deprem üzerinden, Anadolu'nun kaderini ve acılı talihini duygusal bir dille ifade ettiği görülmektedir. Nitekim yıllarca pek çok maddî, manevî acıya ve haksızlıklara maruz bırakılan Anadolu'nun acısı, doğal bir felaketle daha da gün yüzüne çıkınca, Haydar Necib bu acıları adeta içi parçalanarak dışa vurmakta, Anadolu'nun derdini kendine dert edinmektedir.

İsmail Nâmî "Şarkî Anadolu Mektupları" adlı yazısında, Yusuf Mazhar Bey'in *Akşam* gazetesinde Doğu Anadolu'ya dair yayınladığı mektupları söz konusu ettikten sonra, Doğu Anadolu ile ilgili kanaat, izlenim ve çağrışımlarını doğrudan ve açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

"Şarkî Anadolu denilince burada hepimiz biraz vahşî, haşin, sâkinlerinin silâhı elinde bir yer, bir vatan parçası anlarız. O vatan parçası ki, asırlardan beri anayurdun muhafazası, müdafası için çocukları kanlarını su gibi akıtmışlardır. (...) Şarkî Anadolu'nun bu fedakârlığına mukabil uğradığı nikbet [felaket], düştüğü sefalet, dille, kalemlerle anlatılamayacak derecede fecîdir. Devir oldu ki, orada hükûmetin sesi işitilmedi, gölgesi görülmedi. (...) Buna rağmen, anavatanın bu öz sahası ne kendisini ne hükûmetini ne milletini ne milliyetini unuttu. Bilakis gittikçe mütezâyid [artan] bir aşkla bunlara merbût [bağlı] kaldı" (İsmail Nâmî, 2011: 317).

İsmail Nâmî, Şarkî Anadolunun³ anavatana kayıtsız şartsız bağlı olduğu ve onun savunması için gerektiğinde kendini feda ettiğini ifade ettikten sonra, Türkiye'nin doğusu ile batısı arasında ilginç ve oldukça tartışmaya açık bir karşılaştırma yapmaktadır:

“Şarkî Anadolu, Anadolu'nun garbî gibi karışık ve melez değildir. Orada Türklüğün kalbi sıhhatle çarpar, orada Türklüğün nabzı şaşmaksızın atar. Türklük bu harabe içinde her zaman bir genç fidandır. Yusuf Mazhar Bey'in mektupları bu hakikatin en celî [açık, aşikâr], en bâriz delilidir. Yusuf Mazhar Bey Şarkî Anadolu'da gezerken bu hakikatin kim bilir kaç defa şahidi olmuştur? İşte o mektupların kıymeti bu şahâdetinden [tanıklığından] dolaydır” (İsmail Nâmî, 2011: 317).

Anadolu'nun batısı için, olumsuzlama tonuyla “karışık ve melez” denmesi ne anlama gelmektedir? Batı Anadoludakiler, ırk olarak saf değildir, yüzde yüz Türk kanına sahip değildirler, Avrupa kanı ve diğer etnik unsurlarla karışıp Türklükleri bozulmuştur mu demek istenmektedir? Görünüşe göre, İsmail Nâmî, ırk ve kültür konusunda saf ve katışmamış olanı överken, katışmışlığı arzu edilmeyen, güvenilmez bir hal olarak değerlendirmektedir. Burada yapılan değerlendirmenin, milliyetçi tonlar içerdiği muhakkak olmakla birlikte; daha ilerisine gidilerek, “ırk saflığı” arayışına denk düşebileceği, hiç değilse ona kapı aralayabileceği kabul edilir ise, yorumun ırkçılığa ve ayrımcılığa yol açabileceği pekâlâ iddia edilebilir. Her hâlükarda, yazının genel bağlamı düşünüldüğünde, alıntıda bir “ırk” imasından söz edilebileceği görülmektedir.

İsmail Nâmî'nin (2011: 317-318) aşağıda yer alan, daha ılımlı, memleket romantizmi içeren sözleri ise, belki yukarıdaki sözlerinden farklı olarak, salt toprak milliyetçiliğine yorulabilir:

“Yusuf Mazhar Bey'in mektuplarında bilhassa bizim şâmmımıza [koklama duyumuza, burnumuza] gelen hususî bir rayiha var. Bu rayiha Şarkî Anadolu'nun nemli ve serin toprak kokusudur. Bu rayiha ne temiz ne taze ne hayat verici yâ Rabbî! Ben onu hissedince uzaktan oğlu Yusuf'un gömleğinin kokusunu duyup yerinden sevinçle sıçrayan Hazret-i Yakub gibi bir yeni âleme doğuyorum. O rayiha bana tesellî, şifa, ümit getiriyor, içim açılıyor, kalbim genişliyor. Yusuf Mazhar Bey'e teşekkür etmek borcumuz değil midir?”

Ahmed Halil (2011) “Erzurum'da Bedî Eserler” adlı yazısında, Erzurum'daki sanat şaheserlerine değinmektedir. Yazıda öncelikle Erzurum'la ilgili tarihsel bir giriş yapılarak pek çok övgü sıralanmaktadır:

“Anadolu'nun büyük şehirlerinden biri olan Erzurum, millî tarihin şerefli vekayîine [olaylarına] sahne olmuş, destanlar taşıyan, ufkunda mukaddes isyanların, ulvî feveranların hatıraları dalgalanan bir beldedir. Bir kartal şehâmeti [kahramanlığı] ve bir şahin heybeti ile memleketin fezası üzerinde daima ve her an pervaz eden bu aziz beldenin ruhunu tetkik ve teşrih için şimdiye kadar hangi el ve hangi kalem oynadı? Yalnız Erzurum değil, Anadolu'nun en

3 “Şarkî Anadolu” ifadesi, farklı dönemlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. 1921 yılında Hamit Sadi Selen “Anadolu Yarımadasının Coğrafi Nahiyelere Taksimi” adlı çalışmasında toplam yedi bölgeden bahsetmiştir, bu bölgelerden ikisi “Doğu Anadolu” ve “Güneydoğu Anadolu (Cezire-i Ulya)”dır. 1926 yılında Abdulkadir Sadi'nin “Millî Coğrafya” kitabında ise, farklı bir sınıflandırmayla, “Sakarya ırmağı ağzı-Antalya Körfezi hattının batısında kalan kesime Garbi Anadolu (Batı Anadolu)”, “Samsun-İskenderun Körfezi hattının doğusunda kalan kesime Şarkî Anadolu (Doğu Anadolu)”, “her iki hat arasında kalan kesime de Orta Anadolu” adı verilmiştir (Özçağlar, 2006: 3-4). *Anadolu Mecmuası*'ndaki yazılarda; görünüşe göre, Şarkî Anadolu, Doğu Anadolu, Cezire-i Ulya ise tam bugünkü kapsamıyla olmasa da, büyük oranda “Güneydoğu Anadolu”ya karşılık gelmektedir.

küçük bir köyü hakkında bile bizim bu suali sormaya hakkımız vardır” (Ahmed Halil, 2011: 454).

Yazının devamında, Erzurum tarihi kısaca özetlenerek, Orta Asya'dan gelen Türklerin Erzurum'u fethetmeleri ve zamanla Selçukluların kurduğu medeniyetin Erzurum'da pek çok şaheser vücuda getirdiğinden bahisle, bunlar içinde Çifte Minare'ye özel ve uzun bir bahis ayrılmaktadır. Yazının sonunda sanat eserlerimize bilimsel bir ilgiyle yaklaşmamız gereğinden söz edilmektedir:

“İleride yapacağımız Anadolu bediiyatı [estetigi] tetkiklerinde gerek Çifte Minare gerekse diğer birçok bedii, dinî eserlerin tarihi ve âli malûmatını vereceğiz. Şimdilik yalnız şunu temennî ediyoruz: Asırlarca evvel buralarda sanatın şâhikalarını ibdâ eden [yaratan] Türk dehâsını ta'ziz edelim [sevgiyle analım], onun bediaları karşısında bedii dehânın kudretinden ilham alarak millî benliğimizi kuvvetlendirelim. Bunun için de her şeyden evvel bediiyatımıza karşı ilmî bir alâka hissetmeliyiz.” (Ahmed Halil, 2011: 455).

Ahmed Halil'in bu yazısı, memleketin estetik değerlerini ortaya çıkarmayı öneren, toprak ve kültür milliyetçiliği temelinde değerlendirilebilecek bir yazıdır. Selçuklu eserlerine özellikle vurgu yapılması, *Anadolu Mecmuası*'ndaki Selçuklu taraftarı ve hayranı bakış açısıyla uyumludur. Nitekim dergi yazarları, Anadolu'nun Selçuklularca Türkleştirilmesini bir “milat” saymakta ve kendi tarih görüşlerinin temelini bu miladı yerleştirmektedirler.

Ziyaeddin Fahri'nin “Tarihçe-i Erzurum” adlı yazısı, Erzurum Mebusu Nusret Efendi tarafından yazılıp yayımlanan “Tarihçe-i Erzurum” adlı eserle ilgili bir inceleme ve eleştiri yazısıdır. Yazıda, eserin, fazlasıyla iddialı olan giriş kısmında vadettiği bilgileri okura sunmayı başaramadığından, konuyla ilgili alanyazına yeterince iltifat edilmediğinden, tarih ilminin metoduna riayet edilmediğinden ve ortaya kimseye yarar sağlamayacak bir eser çıktığından bahsedilmektedir (Ziyaeddin Fahri, 2011: 388).

“A.M.” kısaltmasıyla dergide ismi yer alan yazarın (2011b: 437) “Aşkale Mektubu” adlı yazısında, bir halk dayanışmasıyla yaptırılmış olan ve eğitim faaliyetleri büyük fedakârlıklarla yürütülen “Aşkale İbtidai Mektebi” hakkında övücü sözler söylemekte, Anadolu'nun makûs talihinin ancak bu şekilde, Anadolu'luluk bilinciyle, vatandaşların doğrudan inisiyatifleri ve dayanışmalarıyla aşılabileceğini belirtmektedir:

“Görülüyor ki, tarlasından, çubuğundan ve boğazından kazandığını yabancı ellere ve illere veren Anadolu, artık benliğini hissetmiş ve ebedi halâsın [kurtuluşun] ancak ve ancak kendi azminin şâhikalarından doğacağını anlamıştır. Aşkale'de yoktan yaratılan mektep binası önünde bu hakikatin güneşiyle gözlerinizin kamaşmaması mümkün değildir.”

Burada yazarın özellikle İstanbul'a karşı Anadolu'yu öne çıkarmak istediği; bir Anadolu'luluk bilinci uyandırarak, azimli bir çalışma/işbirliği çağrısıyla, Anadolu'nun kalkınma ve refaha ulaşmasına kendince bir katkı sağlamaya çalıştığı söylenebilir.

Abdurrahim Şerif “Muş Ovasında” adlı yazısında, Muş'un coğrafi ve beşeri özelliklerini anlatmaktadır. Yazısının sonunda birtakım politik ve sosyolojik sonuçlara ulaşsa da, yazısının ilk kısımları bir gezi yazısı tadındadır:

“Şarkî Anadolu'nun mümbit [verimli] ve mahsûldar ovalarından birisi de meşhur Muş ovasıdır. (...) Bu ova şimalen [kuzeyde] Bulanık silsilesi, cenuben [güneyde] Sason, Mutki dağlarının şu'abâtı [şubeleri, kısımları] ile mahdûddur. Haziranın latif bir gününde Muş

ovastından geçtiğim zaman ova serâpâ [baştan başa] yeşilliklerle kaplıydı. (...) Fakat bir taraftan bedii güzelliklerine karşı ruhunda meftuniyet hissederken diğer taraftan da bu latif ovanın ıssız ve faaliyet-i ziraiyeden [tarımsal faaliyetten] arî [uzak], harap ve تنها bir hâlde kalmasından acı bir teessür duymamak mümkün değildir” (Abdurrahim Şerif, 2011: 432).

Yazıda doğal güzelliklerin resmedilmesinin yanında, Muş ahalisinin âtil oluşundan dem vurulup, ahali eleştirel bir gözle resmedilmektedir:

“Muş ahali ekseriya kıymettar vakitlerini basık kahvelerin damları altında saatlerce âtil ve bâtil olarak geçirmektedirler. Ahalinin ziraatı ancak kasabanın yarım saatlik mesafesindeki araziye münhasırdır. Yüzlerce kilometrelik arazi hâlî bir hâlde yatmaktadır.” (Abdurrahim Şerif, 2011: 433).

Yazının sonunda, Bitlis ve Muş’un geri kalış nedeni ve kurtuluş çaresi şu şekilde ortaya konulmaktadır:

“Cezîre-i ulyânın [Yukarı Cezire] zengin arazisine mâlik olan Bitlis ve Muş vilayetleri yolsuzluk yüzünden çok geri kalmıştır. Asırlarca süren saltanat-ı müstebidenin [baskıcı saltanatın] ihmal ve lâkaydîsine [umursamazlığına] bu havalî pek ziyâde kurban olmuştur. Bugün bu vilâyetleri kurûn-ı ûlâ [ilk çağ] hayatından ancak şoseler kurtarabilir” (Abdurrahim Şerif, 2011: 434).

Abdurrahim Şerif’in, modernist bir şekilde, bu vilayetlerin ortaçağdan kurtararak imar edilmesi ve şoselerle memleketin geri kalanına bağlanması gerektiği görüşünü ifade ettiğini görüyoruz. Yazar, Muş’un tütün ihraç etmesi için uygun altyapının kurulması ve çalışmaların yapılması gerektiğini belirtmektedir (Abdurrahim Şerif, 2011: 433). Tüm memleketi kaplayan yolların, işleyen bir kapitalizm ve diğer modernist kurumları ülkede yerleştirebilmek için zorunlu görüldüğü anlaşılmaktadır.

“A.M.” adlı yazarın “Kürdistan Yoktur” (2011a) başlıklı yazısı, dergide Mehmed Emin’in “İrtica Karşısında Gençlik” (2011) adlı yazısıyla birlikte, Kürt meselesi ile ilgili çıkmış iki kritik yazıdan biridir. Bu yazıda yazar, esas itibariyle derginin yazı kurulundan Mükrimin Halil Bey’in *Yeni Türk* gazetesindeki bir makalesinde dile getirdiği görüşleri önce aktarmakta, sonra da onayladığını belirterek teşekkür etmektedir.

Yazar, son isyan hâdisesi münasebetiyle, Kürdistan isminin Doğu Anadolu bağlamında kullanılmasını eleştirerek, bu isimlendirmenin asılsız ve yanlış olduğunu tarihsel kaynaklara atıfla temellendirmeye girişmektedir:

“Kürdistan ismi en evvel vezir Reşidüddin’in Câmîu’t Tevârîh’inde, ondan sonra Ebu’l Kasım-ı Kâşânî’nin Tarih-i Olcaytu Han’ında geçmiştir. Reşidüddin ve Ebu’l Kasım bu ismi Erdilân ve Luristan kıt’alarına vermekte idiler. Dokuzuncu asırda Nizâmeddin-i Şamî ve Şerefeddin Ali Yezdî, Hoy havalî-i cenubiyesiyle [güney havalisiyle] Şehrîzor’a Kürdistan diyorlar. (...) Bunlara göre Kürdistan, Irak-ı Arap ile Irak-ı Acem’in hatt-ı fâsılunda üç kıt’ayı ihtiva ediyor. Şu hâlde eski müverrihlerden [tarihçilerden] hiçbiri Anadolu’nun herhangi bir kısmını Kürdistan olarak göstermemiş, hatta böyle bir şeyi hatırlıdan bile geçirmemiştir” (A. M., 2011a: 435).

Doğu Anadolu’nun bir kısmına İdris-i Bitlisî (ö. 1520) ve diğer bazı tarihçiler tarafından Kürdistan denmesinin tamamen temelsiz olduğu görüşü, A. M. (2011a: 435-436) tarafından, Mükrimin Halil Bey’in aşağıdaki satırları delil gösterilerek ortaya konulmaktadır:

“Şarkî Anadolu'nun bir parçasına iptida [başlangıçta] Kürdistan unvanını veren Heşt Bihîşt sahibi İdris-i Bitlisî'dir. İdris-i Bitlisî'den sonra Tâcü't Tevârih müellifi Hoca Sadeddin Efendi, Hoca Sadeddin Efendi'nin muakkibleri [takipçileri] Hasan Beyzade, Solakzâde bu tabiri kullanmışlardır. (...) Hâlbuki hakikatte Anadolu'nun hiçbir tarafında Kürdistan denilecek bir yer yoktur. (...) Kürtler kadar Ermenilere de izâfe edilen bu yerlerle ne Kürtlerin ne de Ermenilerin maddî ve manevî hiçbir alâka ve münasebetleri yoktur.”

Kürtlerin yaşadığı bölgeye Kürdistan denmesini eleştirmek, üniter ulus-devlet duyarlılıkları çerçevesinde, anlaşılır olmakla birlikte, “Kürtler kadar Ermenilere de izâfe edilen bu yerlerle ne Kürtlerin ne de Ermenilerin maddî ve manevî hiçbir alâka ve münasebetleri yoktur” demek, kuşkusuz tarihsel/kültürel bir aşırılıktır ve nesnel olarak yanlış bir hükümdür; nitekim Anadolu'nun politik olarak kime ait olduğu meselesi vurgulanmak istenirken, Anadolu'daki Türk-olmayan kadim etnisitelerin varlığı ve Anadolu'ya kültürel olarak kattıkları değerler bir nevi “hiçlenmiş” olmaktadır. Bu politik tutum, Anadoluculuğun politik tezi doğrultusunda dergi tarafından üstlenilmiş bir politik “aktivizm” olarak değerlendirilebilir.

Yazar, yazısının sonunda “Anadolu Cumhuriyeti”nin üniter yapısına vurgu yapmaktadır:

“Mükrimin Halil Bey'in vesâik-i tarihiyeye [tarihî vesikalara] istinat eden makalesine ilâve edeceğimiz bir cihet yoktur. Yalnız şurasını tekrar edelim. Anadolu yalnız Anadolu'dur. Anadolu yalnız Türk diyarıdır. Anadolu yekpâre bir vücuttur. Hiçbir cüz'ü ayırlamaz. Anadolu haritasında, Kürdistan uydurulmuş, vehmedilmiş bir parçadır. Anadolu'nun bir kısmına bu ismi vermeye kalkışmak, Anadolu'nun vahdetine [birliğine] kastetmektir. İlim ve hakikate hürmet edenler bundan korkmalıdır.” (A. M., 2011a: 436).

Mehmed Emin “İrtica Karşısında Gençlik” (1925) adlı yazısında, Şeyh Said isyanı bağlamında, derginin Kürt meselesiyle ilgili pozisyonu hakkında çok kritik fikirler verebilecek, oldukça “açık” ve “doğrudan” malzemeler sunmaktadır. İsyanın yarattığı milliyetçi infialin de etkisiyle, sakinmasız şekilde içini dökmekte ve derginin modernist, tekçi siyasal felsefesi doğrultusunda, bugün için yer yer yadırganabilecek bazı ilginç ipuçları sunmaktadır. Mehmed Emin (2011: 403), yazısını doğuran bağlamı açıklayarak yazısına şöyle başlamaktadır:

“Son isyanın bizde tevlîd ettiği [doğurduğu] hezeyan azaldıkça, hükümet kuvveti vazifesini yapmaya başlayınca bütün gençler bu hareketin esbâbı [sebepleri] üzerinde tevakkuf etmeye [durmaya] mecburdurlar. Memleketin şark tarafında bir ateş parladı. Bu cehennemî tutuşturanlar var. Fakat hakikî sebep bunlar değildir. Eğer orada yanmaya müsait zemin olmasaydı en şeytanî mesai bu yangını yapamazdı. Şarkî Anadolu niçin bu yangına, bu suikasta müsait bir zemin oldu? Bunu araştırmak ve bulmak hepimizin vazifesidir.”

Mehmed Emin (2011: 403), Doğu Anadolu'da yaşanan hayatı, tarihsel düzeyde Ortaçağ'la eşleştirmekte, modernist bir bakış açısıyla bölgedeki dinsel ve feodal yapıyı radikal bir eleştiriye tabi tutmaktadır:

“Bir kere Anadolu'nun bu kısmında henüz kurûn-u vustâî [Ortaçağa özgü] bir hayat var. Hakkıyla temekkiin etmemiş [yerleşmemiş] bir kitle mevcut. Bu kitlenin dini zâhiren İslamiyettir. (...) Bu kitlenin helâl ve haram addettiği, mübah gördüğü ameller bizim ne helâlimize, ne haramımıza ne mübahımıza benziyor. (...) Ferdin mesaîsi mahsülû olan servet toplanarak beylere ve şeyhlere akıp gitmekte ve onlar da bu serveti tahakkümleri için bir âlet gibi kullanmaktadır. Bu hayat Anadolu'da mevcut değildir. (...) Türk'ün bünye-i içtimaîsi

[sosyal bünyesi] Şarkî Anadolu'nun izbe köşelerinde yaşayanların itikadını kabul edecek seviyeden yüksektir. Türk'ün iktisadî hayatı isyan mntikalarına nispeten daha asrîdir.”

Mehmed Emin, Türk inkılabının esas olarak Türkleri düşünerek yapıldığını ve inkılabın, Türklerin seviyesinin çok gerisinde olduğunu iddia ettiği Doğu Anadolu'daki kitleyle (Kürtlerle?) beraber yürütülemeyeceği kanaatini – ki bu kanaat o dönemin politik ortamındaki ortalama ya da baskın kanaati oluşturuyor olabilir – fevkalade manidar ve eleştiriye açık şu satırlarla ortaya koymaktadır:

“Bir Türk kitlesine istinaden bir inkılâp yaptık. Fakat Türk'ün içtimaî seviyesinden çok dîn [aşığı] olan Şarkî Anadolu'nun dağınık kabilelerini beraberce yürütemezdik. Bu ayrılık orada ihtilâle müsait bir zemin hazırladı. Bununla diğer âmiller [sebepler] de birleşince vatanın o köşesinde yangın çıktı.

İsyan ancak kuvvetle söner. (...) Fakat bu askerî vazife bittikten sonradır ki, memleketin gençlerine, münevverlerine düşen hizmet başlar. (...) Türk'ün hayatı tehlikeye girmemesi için memleketin o köşesini de Anadolu ile beraber yürütecek bir hâle sokmaya mecbur değil miyiz?” (Mehmed Emin, 2011: 403-404).

İsyanın bastırılmasının ancak askerî yöntemlerle olabileceğini bu satırlarla ifade ettikten hemen sonra, Mehmed Emin (2011: 404), memlekette bilimsel düşünce mevcut olmakla birlikte, muhite doğrudan etki edecek bir bilimsel heyecan ve sosyo-politik idealizme ihtiyaç olduğunu belirtmektedir:

“İlim başkasına müessir olmaktır. Etrafımıza muhitimize tesir etmeyen bilginin hakikat olması bile şüphelidir.’ dediğimiz zaman, bilhassa bu kanaat harekâtımız için rehber olduğu vakit zihinlerimize yerleşmiş olan malûmattan istifade imkânını bulmuş oluruz. O zaman şimdiye kadar içine girmekten tevahhuş ettiğimiz [korkup ürperdiğimiz] topraklar, memleketler bizim için en cazip bir kat'a olur. (...) Biliriz ki (...) oradaki insanları, çocukları memlekete nâfi [yararlı] bir hâle getireceğiz. Bir genç hizmetlerinin bu neticelerini, bu semerelerini tahayyül etmeye başladı mı artık mahrumiyet acısı duymaz keşfiyât için uğraşan âlimlerin zahmetten, misyonerlerin tehlikeden zevk aldıkları gibi.”

Doğrusu yukarıdaki “misyoner” ifadesi, oldukça tuhaf ve düşündürücüdür. Yazara göre, idealist Türk gençleri, Doğu Anadolu'daki insanları memlekete yararlı hale getirme uğraşı verirken, bölgede karşılaşacakları olası tehlikelere bir “misyoner” sabrıyla göğüs gerecek ve bir misyonerin aldığı manevi hazzı alacaklardır. Burada hedeflenenin, modernizmin Hakikatının modern olmayanlara götürülmesi “misyonu” olduğu anlaşılmaktadır. Bu (seküler) misyonun “dinsel” bir terimle (misyonerlikle) ilişkilendirilmesi ise ilginç bir çelişki olarak değerlendirilebilir.

Aşağıda yer alan subjektif ve fazlasıyla “değer-yüklü” satırlar, yazarın Doğu Anadolu'daki bir kitleyi (Kürtleri?), bilgi noktasında cahil, kazanç tarzı açısından ilkel ve din konusunda yanlış inançlı gördüğü ve onları belli bir seviyeye yükseltme görevini kendinde (Türk elitlerinde) gördüğünü göstermektedir:

“İsyan hepimize terettüb eden [hepimizin üzerine düşen] vazifeyi bize gösteriyor. Ateş sönünce yapacağımız işi hatırlatıyor. Şarkî Anadolu'da cahil bir kitle var ki, helâl ve haramı Türk'ün itikadına uymuyor, kazanç tarzı iptidaîdir, kalbini vatanına değil şu veya bu şeyhe yahut beye bağlamıştır. O itikat değişmelidir, onlar da Türk'le beraber yürüyebilmek için eline

sapanı almalıdır, onlar da yine bir şeyhe tapmamalı, mahlûku [yaratılmışı] ma'bûd [yaratıcı] yapmamalıdır. Onları bu seviyeye yükseltmek bizim vazifemizdir." (Mehmed Emin, 2011: 404).

Yazısının devamında, Mehmed Emin (2011: 404) ülkedeki bütün etnik grupların Türkleşmesi gerektiği görüşünü şu şekilde ifade etmektedir – ki buradaki Türkleşmenin, salt “vatandaşlık” bağlamında olmadığı; kültürel, dilsel, dinsel, politik bir Türkleşme olduğu, yazının genel bağlamı içinde rahatlıkla ayırt edilebilmektedir:

“O vakit bugün isyan edenlerin evlâdı görür ki, insan gibi yaşaması için tek bir çare vardır: O da Türk gibi düşünmek, Türk gibi duymak, Türk gibi inanmaktır. Bu vahdeti [birliği] yapmak için uğraşan dimağ ve eller ne tatlı, ne feyizli eserler yaratırlar. Onlardır ki, insanlıklarının icap ettiği vazifeyi idrak etmişlerdir.”

Kanaatimizce bu satırların politik ve kültürel “ileti”si, fazla yorum yapmayı gerektirmeyecek kadar açıktır. Mehmed Emin'den alıntıladığımız bu satırlar, içerdiği radikal bazı vurgularla, dönemin modernist, ulus-devletçi, kültürel tek(çi)liği öngören, otoriter yaklaşım biçimlerini yansıtmada bize birtakım net tarihsel ipuçları sunmaktadır.

Sonuç

Anadolucu çizgide bir dergi olan *Anadolu Mecmuası*'nda, Doğu Anadolu, “Anadolu Cumhuriyeti”nin organik ve ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir. Bu bakış, üniter devlet anlayışının doğal bir sonucudur. Dergide, Selçukluların Anadolu'yu Türkleştirmelerinden beri, Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğu ifade edilen Doğu Anadolu'daki (“katışmamış”) Türk varlığından ve vatanseverliğinden övgüyle söz edilmekte; bölgedeki Türk kültürünün estetik şahikaları yüceltilerek, bu eserlerin Anadolu'daki Türk varlığının somutlaşmasında kurucu bir değere sahip olduğu vurgulanmaktadır.

Bir yanda Selçuklu'dan Osmanlı'ya, Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilen Türk-İslam kültürü, öte yanda modernist, milliyetçi felsefeyle – esas itibariyle Cumhuriyetçi Fransız siyasal düşüncesi ve Rousseau'cu bir politik tekçilikle – biçimlenen erken Cumhuriyet döneminde⁴, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgelerin asrileştirilmesi (modernleştirilmesi), derginin kendisine mesele edindiği konuların başında gelmektedir.

Bu çerçevede, bölgesel yahut etnik temelli bir sorun çıkması durumunda, icap ederse askerî, diğer zamanlarda ise kültürel politikalarla Doğu Anadolu'nun modernleştirilmesi ve ülkeye entegre edilmesi gerektiği görüşü derginin bölgeyle ilgili temel sosyo-politik argümanını oluşturmaktadır. Şeyh Sait isyanının gerçekleştiği bir ortamda, dergi, ülkenin bir yangın yerine dönüşmesine neden olan “Kürt meselesi”ne, kendi milliyetçi, modernist dünya görüşü çerçevesinde açıklama ve çözüm önerileri getirmeye çalışmaktadır.

Dergide konuyla ilgili en çarpıcı ve radikal yazı olan “İrtica Karşısında Gençlik” adlı yazıda, Kürtlerin yoğun yaşadığı bölgeler “Ortaçağ” ile eşleştirilmekte, orada yaşayan insanların yaşam biçimi medenî/asrî (modern) olmadığı iddiasıyla sert bir eleştiriye tabi tutulmaktadır. Alınacak radikal tedbirlerle bölgenin mutlaka modernleştirilmesi gerektiği görüşü dergide hararetle vurgulanmaktadır.

⁴ Rousseau'nun yazılarında modernist politik tekçiliğin ve otoriterliğe kapı aralayabilecek siyasal/felsefi boyutların eleştirel bir analizi için bkz. Yıldız (2001).

'Ne haramları ne de helalleri bize benziyor' denilen bölge insanları, bir tür etnik/mezhpsel/kültürel "öteki" konumunda görülmekte ve radikal bir eleştirinin konusu kılınmaktadır.⁵ Bu insanların, feodal yapıların, şeyhlik ve ağalığın tesirinde olmaları eleştiri konusu yapılarak; Cumhuriyet idaresinin hedeflediği asrî hayatın uzağında kaldığı iddia edilen bu insanlar için tek çarenin "*Türk gibi düşünmek, Türk gibi duymak, Türk gibi inanmak*" olduğu vurgulanmaktadır. Yani esas itibariyle "kültürel benzeştirme" politikası önerilmektedir.

Dergide önerilen kültürel benzeştirmeci politika, esas itibariyle Cumhuriyetin sonraki yıllarında uygulanacak temel etnik siyasalarla büyük oranda uyumludur. Doğrusu, bu politikaların daha sonra oldukça etkili ve yerleşik hale gelmesinde, *Anadolu Mecmuası* ve benzeri dergilerin ürettikleri fikir ve ideolojilerin önemli ölçüde kurucu ve yönlendirici olduğu iddia edilebilir. Bu bağlamda, günümüzde halen tamamıyla barışçıl bir çözüme kavuşamamış olan Kürt meselesinin siyasal felsefe düzeyindeki kökenlerini daha derinlemesine kavrayabilmek adına; Cumhuriyetin ilk yıllarındaki politik/entelektüel eserlerin etnik/kültürel içerimlerinin daha yakından ve analitik şekilde incelenmesinin yararlı olabileceği kanaatindeyiz.

⁵ Burada, 'haram' ve 'helâl' kelimeleri kullanılarak yapılan 'dinsel' nitelikteki vurgu, akla Hanefi/Şafi ve Sünni/Alevi farklılıklarını getirmektedir. Nitekim oransal olarak Türklerin çoğunluğu Sünni-Hanefi olup, bir kısmı Alevi iken; Kürtlerin çoğunluğu Sünni-Şafii olup bir kısmı ise Alevidir. Bu bağlamda yazıda, birbirini çapraz kesen Anadolu'daki bir takım etnik ve dinsel farklılıklara dikkat çekilmek istendiği sonucuna varılabilir.

Kaynaklar

- A. M. (2011). Ayın İzleri/Kürdistan Yoktur, *Anadolu Mecmuası*. 1(9-10-11), 435-436.
- A. M. (2011). Ayın İzleri/Aşkale Mektubu, *Anadolu Mecmuası*. 1(9-10-11), 436-437.
- Abdürrahim, Ş. (2011). Muş Ovasında, *Anadolu Mecmuası*. 1(9-10-11), 432-434.
- Ahmed, H. (2011). “Erzurum’da Bediî Eserler, *Anadolu Mecmuası*. 1(12), 454-455.
- Alver, K. (1996). *Sosyolojik Açısından Anadoluculuk* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alver, K. (2001). Anadoluculuk ve Hilmi Ziya Ülken. *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 133-138.
- Anadolu Mecmuası (2011). Yayına Hazırlayanlar: Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ercüment, A. (2012). *Cumhuriyet Türkiye’sinin Kuruluş Sürecinde Ulus-devlet – Din İlişkileri (1920-1937)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Gözler, K. (2017). *Anayasa Hukukuna Giriş*, Bursa: Ekin Basın Yayın Dağıtım.
- Haydar, N. (2011). Erzurum Felaketi, *Anadolu Mecmuası*. 1(7), 314-315.
- <https://www.eskieserler.net/dergidetayi.php?id=142&dergituru=13&page=1>
- İsmail, N. (2011). Şarkî Anadolu Mektupları, *Anadolu Mecmuası*. 1(7), 317-318.
- Mehmed, E. (2011). İrtica Karşısında Gençlik, *Anadolu Mecmuası*. 1(9-10-11), 403-404.
- Özçağlar, A. (2006). “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri ile İstatistik Bölgelerinin Uygulamada Yarattıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri”
(http://geography.humanity.ankara.edu.tr/wp-content/uploads/sites/277/2016/05/Bolge_Kavrami.pdf adresinde yayımlanmıştır).
- Tokluoğlu, C. (2012). “Ziya Gökalp: Turancılıktan Türkçülüğe”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 28(84): 103-142.
- Yapar, G. A. (2007). Türkiye’de Dergiciliğin Tarihsel Gelişimi. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, sayı 29, 63-78.
- Yeğen, M. (2015). *Devlet Söyleminde Kürt Sorunu*, İstanbul: İletişim.
- Yıldız, N. (2001). *Rousseau’s General Will in the Light of Isaiah Berlin* (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara: Bilkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ziyaeddin, F. (2011). "Tarihçe-i Erzurum", *Anadolu Mecmuası*. 1(9-10-11), 385-388.

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 31.08.2023

Makale Kabul Tarihi: 28.12.2023

Türkiye Türkçesinde mI/mU Soru Edatının Sıfatları Derecelendirmesi

Ahat ÜSTÜNER*

Meral YILDIRIM**

Öz

Türkçede ilk metinlerden itibaren kullanılan mI/mU soru edatının esas itibariyle soru cümleleri kurduğu bilinmektedir. İfadeye soru anlamı katan bu edatın, ek mi yoksa edat mı olduğu konusunda dil bilimciler arasında birlik sağlanmamıştır. Türkiye Türkçesinde mI/mU soru edatı hem isimlerden hem de fiillerden sonra gelir ve cümleye soru anlamı katar. Soru cümlesi oluşturmak için kullanılan mI/mU edatının Türkiye Türkçesinde görülen çeşitli görevlerinden biri de sıfat ve zarfların arasında yer alarak, tekrar edilen sözcüklerle belirtilen özelliği daha belirgin hale getirmektir. Bu çalışmada, Türkiye Türkçesinde yaygın olarak kullanılan mI/mU edatı hakkında yapılmış çalışmalarda yer alan farklı değerlendirme ve adlandırmalardan kısaca bahsedilerek, edatın çeşitli görevleri, cümle içindeki işlevleri sıfat ve zarflarda yaptığı derecelendirme ele alınmış ve incelenmiştir. Türkiye Türkçesinden seçilen

*Prof. Dr. Ahat Üstüner, Fırat Üniversitesi, İnsani ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ/Türkiye, austuner@firat.edu.tr Orcid Id: 0000-0002-7814-72000

**Yüksek Lisans Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Elazığ/Türkiye, meral_2387@hotmail.com Orcid Id: 0000-0001-9862-0731

örnek cümlelerle mI/mU edatının tekrarlanan sıfat ve zarflar arasında kullanılışı; bu tekrarlarda cümleye kattığı anlam özellikleri çeşitli kaynaklardan alınan örneklerle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: mI/mU soru edatı, sıfatlarda derecelendirme, zarflarda derecelendirme, pekiştirme, Türkiye Türkçesi grameri

Rating Of The Adjustments Of The Questional Preposition mI/mU in Turkish Turkey

Abstract

It is known that the interrogative particle mI/mU, which has been used in Turkish since the first texts, essentially forms interrogative sentences. There is no consensus among linguists as to whether this preposition, which adds a question meaning to the expression, is a suffix or a preposition. In Turkey Turkish, the interrogative particle mI/mU comes after both nouns and verbs and adds a question meaning to the sentence. One of the various functions of the mI/mU preposition used to form interrogative sentences in Turkey Turkish is to make the feature stated with repeated words more evident by being placed between adjectives and adverbs. In this study, by briefly mentioning the different evaluations and namings in the studies on the preposition mI/mU, which is widely used in Turkey Turkish, the various functions of the preposition, its functions in the sentence, its gradation in adjectives and adverbs are discussed and examined. The use of the mI/mU preposition between repeated adjectives and adverbs with sample sentences selected from Turkey Turkish; In these repetitions, the semantic features it added to the sentence were evaluated with examples taken from various sources.

Key words: mI/mU interrogative preposition, grading in adjectives, grading in adverbs, reinforcement, Turkey Turkish grammar

Giriş

Türkçede bir kısım ek veya edatların asıl görevlerinin dışında başka işlevlerde de kullanılabildikleri görülür. mI/mU soru edatı, hem isim soylu kelimelerden, hem de fiillerden sonra kullanılır ve cümleye soru anlamı katar. Bu temel görevinin yanı sıra mI/mU edatı, farklı görevlerde de kullanılmaktadır. Bu edatın sıkça kullanıldığı görevlerden biri de tekrar edilen

sıfat ve zarfları derecelendirmesidir. Bu çalışmada taradığımız eserlerden aldığımız örneklerle Türkiye Türkçesinde mI/mU soru edatının sıfat ve zarfları derecelendirmesi araştırılmıştır.

Gramer kitaplarımızda mI/mU edatı için farklı terimler kullanılmaktadır. Kendisinden önce gelen kelimelerle bitişik yazılmamasından dolayı genellikle edat kabul edilmiş, bazı eserlerde ise tek başına bir anlam ifade etmediği ve ses uyumuna göre kendisinden önceki kelimelere göre değiştiği için ek sayılmıştır. mI/mU soru edatı, ünlü uyumlarına göre takip ettiği sözcüğe ses bakımından uyduğu için ek özelliği gösterir. Bu özelliğine rağmen kabul edilen yazım kuralları gereğince kendisinden önceki sözcükten ayrı yazılması genellikle bir edat sayılmasından dolayıdır. Muharrem Ergin, Türk Dil Bilgisi eserinde mI/mU soru ekine isim ve fiil çekim ekleri bölümünde değinmiştir. Soru eki terimiyle ifade ederek, bu soru ekinin edat menşeli olduğunu sonradan eklediğini ve her türlü kelimeye soru anlamı katabileceğini belirtmiştir. Bu ekin edatlardan farklı olarak başlangıçtan itibaren ek olduğunu dile getirmiştir. Edat olarak kabul edilmeyeceğini belirtmiştir (Ergin, 2005: 332, 476).

Zeynep Korkmaz (2009), eserinde mI/mU için: “Çekimli fiillerde ve öteki kelime türlerinde olduğu gibi, adlarda da soru mI/mU ekiyle karşılanır. ... Ekin, ad çekimi eklerinden sonra da gelebilmiş olması, edat kökenli olduğuna işaret sayılmaktadır” (Korkmaz, 2009: 329) açıklamalarını yapar. Ayrıca Zeynep Korkmaz, edatların işlevlerinden bahsetmiş ve edatların pekiştirme işlevinde kullanıldığını dile getirmiştir. Pekiştirme işlevini gören edatlar arasında mI/mU edatını da saymıştır (Korkmaz, 2009:1115). Yani mI/mU için de “edat” terimini kullanmıştır. Birol İpek, “Türkçede Pekiştirme Edatları” adlı çalışmasında mI/mU’ya da yer vermiştir (İpek, 2023: 478 – 496). Bunların dışında Türkiye Türkçesinin grameri hakkında yazılmış eserleri bulunan araştırmacılardan Gencan, Göknel, Bozkurt, Eker, Özçelik ve Erten mI/mU’yu soru eki olarak; Ediskun, Bilgegil ve Hacıeminoğlu soru edatı olarak; Deny, önce soru zarfı sonra soru edatı olarak; Banguoğlu ise eserinin bir bölümünde soru eki olarak, başka bir bölümünde soru zarfı olarak adlandırmışlardır.

Şahap Bulak, “Türkçede mI/mU Soru Unsuru” adlı makalesinde, mI/mU ekinin başlangıçta edat olduğunu, zamanla bu işlevini kaybederek eklediğini vurgulamaktadır. Köktürkçe döneminde “mU” tekli şeklinin mevcut olduğunu, kalınlık-incelik uyumuna uygun şekilleri olmadığı için soru edatı olarak isimlerle birlikte kullanıldığı bilinmektedir (Bulak, 2019: 310-330). Adlandırmanın farklı olması ekle ilgili değerlendirmelere de az veya çok yansımaktadır. Bu çalışmada, ilgili eserlerde görülen bu farklı adlandırmaları

değerlendirmeden, Türkçede başlangıçta edat olduğu için “ml/mU edatı” terimini kullanmayı tercih ettik.

Edatlar, tek başına anlamı olmayan, kelimeler arasında anlam ilgisi kuran yardımcı, görevli sözcüklerdir; tek başlarına kullandıkları zaman bir anlam ifade etmezler. Cümle içinde veya diğer kelimelerle birlikte kullanılınca bir anlam kazanır veya bir görev yaparlar. Muharrem Ergin edatları şöyle tanımlar: “Edatlar, manaları olmayan, sadece gramer vazifeleri bulunan kelimelerdir. Tek başlarına manaları yoktur. Hiçbir nesne veya hareketi karşılamazlar” (Ergin, 2005: 345). ml/mU soru edatı da tek başına anlam taşımaz ve cümlede iki sıfat arasına girerek pekiştirme göreviyle kullanıldığında anlam kazanır. Türkçede ml/mU soru edatının temel işlevi ifadeye soru anlamı katmak, soru cümlesi kurmaktır. Hem isimlerden hem de fiillerden sonra gelir ve ifadeyi soru haline getirir. Bu görevle geniş bir kullanım alanı vardır. ml/mU soru edatının asıl işlevi soru cümleleri kurmaktır, ancak yer aldığı cümle veya ifadelerin hepsi soru anlamı taşımayabilir. Bazen, “*Böyle havalarda dışarı çıkılır mı?*” cümlesinde olduğu gibi, bulunduğu cümlenin anlamını kuvvetlendirmek için de kullanılabilir. Çünkü soru cümleleri her zaman gerçek bir soru değildir. Soru cümlelerinde bazen istifham sanatı diye adlandırılan, herkesçe bilinen ve kabul edilen bir düşünceyi onaylatmak yoluyla güçlendirilmesi amacıyla soru tarzında dile getirilmesi söz konusudur. “*Ayla gelir mi gelir.*” gibi bazı soru cümlelerinde kullanıldığı metne bağlı olarak, cümleye ihtimal veya kesinlik ifadesi katmaktadır. Leyla Karahan, “Vurgulama İşlevli Dil Birimler Üzerine” isimli bildirisinde ml/mu soru edatının bir unsuru ön plana çıkarmak, daraltmak, kısıtlamak ve kuvvetlendirmek gibi görevlerde kullanıldığını ifade etmiştir (Karahan, 2009:313-322).

Günay Karaağaç da ml/mU edatından bahsederken soru cümlelerinin işlevleri için şu açıklamaları yapar: “Cevabı bilinen veya istenmeyen sorular da vardır. Bu üslup soruları, sözün etkisini arttırmak, tembih, azarlama, istek ve emir amaçlı sorulardır” (Karaağaç, 2016: 93-396). Edatın bu işlevleri bağlama göre veya cümlenin vurgulanma biçimine göre ortaya çıkabilecek işlevlerdir. Bağlam içinde ayrı vurgu ile söylendiğinde birinde kesinlik, diğerinde ihtimal veya hafifleme ifadesi taşıması mümkündür (Pul, 202: 92). Aydın, A. ve Tapar, D. “Eski Türkçede Soru Eki” başlıklı çalışmalarında; Köktürk ve Uygur döneminde kurulan soru cümlelerinde bu edatın; “*istişare, merak ve sitem, teyit etme, endişe, dikkat çekme, tahmin, tahkir ve teessüf*” gibi işlevlerde kullanıldığını belirlemişlerdir (Aydın, Tapar, 2023: 220-231).

Ahmet Kayasandık, mI/mU edatıyla ilgili çalışmasında bu soru edatının gramer kitaplarında işlev ve anlamlarını hepsini araştırmış ve cümledeki anlamlarını birlikte vermiştir. Bu edatın gerçek soru sorma anlamı dışında başka anlamlara gelecek şekilde başka cümlelerde kullanım şekillerini vermiştir. mI/mU soru edatı, cümleyi pekiştirmek, tonlamak gibi anlamlarda kullanıldığını ifade etmiştir. Başka soru sözcükleriyle kurulan soru cümlelerinde de aynı anlamsal farklılıklar görülebilmektedir.(Kayasandık, 2018: 4).

Konuyu detaylı şekilde ele alan Zeynep Korkmaz (2009: 330-331) soru eki ya da soru edatı olan mI/mU'nun cümleye kattığı anlamları örnek cümlelerle eserinde belirtmiştir. Örnek cümlelerden hareketle mI/mU'nun kattığı anlamları şu şekilde sıralayabiliriz: Meraklanmak, şüphelenmek, pişman olmak, olumsuz düşünme, kabul etmemek, şaşırma, pekiştirmek, aşağılamak, azarlamak, korkmak, heyecan duymak, olasılık, tahmin etmek, öfkelenmek, sitem etmek, övmek, sabırsızlanmak ve eleştirmek.

mI/mU edatının işlevlerinden biri de görülen geçmiş zaman kip ekiyle zarf-fiil eki oluşturmasıdır. Bu yapılar Türkiye Türkçesinde yüklemi zaman bakımından belirleyen zarf görevi yapar: *Baban geldi mi alışverişe gideceğiz.*

“Türkçede Pekiştirme Edatları” adlı çalışmasında Birol İpek mI/mU edatının, Çağdaş ve Tarihi Türk lehçelerinin hepsinde soru dışında daha çok pekiştirme göreviyle kullanıldığını, örnek cümlelerle ortaya koyar (İpek, 2023: 478-496). Osman Bolulu, konuyla ilgili çalışmasında mI/mU edatının pekiştirme fonksiyonuyla da kullanıldığını ifade etmiştir (1997:11).

Kevser Acarlar, mI/mU edatı ile ilgili makale çalışmasında mI/mU'nun; “1. Olumsuz eylemleri olumlu, yerine göre olumlu eylemleri olumsuz yapmak; 2. “Mastar + olur mu” şeklinde anlama kesinlik ve gereklilik katmak; 3. Dilekli yan cümlenin bağlandığı temel cümledeki mi sözündeki gibi cümleyi olumluluk ve olumsuzluk bakımından etkilemek; 4. Bünyesinde ki bağlacı bulunan soru cümlelerine olumsuzluk katmak; 5. “-di mi” biçiminde ulaç oluşturmak; 6. “-yor mu” biçimindeki yardımcı cümlelerde birinci cümleye koşul ve ikinci cümleye sonuç anlamı katmak; 7. Geniş zamanlı tekrarlar arasında cümleye pekiştirme veya belirsizlik katmak; 8. İsim soylu tekrarlanan yüklemeler arasında pekiştirme yapmak...” (Acarlar, 1970: 358-363) gibi görevlerini cümlelerle örneklemiştir. Mehmet Özmen, “soru eki mI” diye adlandırdığı bu edatın; “*gelir mi gelir, yapar mı yapar*” (Özmen, 2013:244) şeklinde çekimlenmiş bir eylem tekrarının arasına girmesini anlamın güçlenmesini sağlamıştır

şeklinde ifade etmiştir. mI/mU edatı, bazı cümlelerde yüklemi oluşturan çekimli fiil tekrarlarında da kullanılarak cümlenin anlamına kesinlik katar. Sorulu cümlelerde “*Kardeşiniz okula gidiyor mu?*” sorusuna “*Kardeşim okula gitmez olur mu?*” (yani elbette gidiyor, gittiğine şüphe yok...) cevabı soru cümlesi olduğu halde anlamı pekiştirmektedir (Ediskun, 2005:297).

Bu edatın görevlerinden bir tanesi de sıfat ve zarflarda derecelendirme yapmaktır. mI/mU edatı birlikte kullanıldığı sıfatın veya zarfın derecesini artırır, tekrarlanan sözcüklerin arasına girerek anlamı güçlendirir, ifadeyi pekiştirir. mI/mU edatının bu tür kullanımlarında temel amaç varlığın niteliğinin artırılmasını sağlamak, anlamı pekiştirmektir. Pekiştirme; “Dilin söz dizimi kurallarından, kelime, ek veya ses unsurlarından birini kullanarak ifade edilenler arasındaki bir sözün belirginleşmesini sağlama; kelime, kelime grubu ve cümle gibi bir dil birliğinin anlamını güçlendirme, kesinleştirme veya belirttiği kavramın aşırılığını bildirme; bir unsura dikkat çekme veya bu unsuru ön plana çıkarma” diye tanımlanır (Üstüner 2013: 11).

Türkiye Türkçesinin grameri ile ilgili çalışmaları bulunan yazarlarımızın hepsinde mI/mU edatının, tekrar edilen sıfat ve zarfların arasında kullanılmasıyla ifadeyi pekiştirdiğine vurgu yapılmaktadır. Vecihe Hatiboğlu, Türk Dilinde İkileme adlı eserinde; *güzel mi güzel, temiz mi temiz* örneklerinde pekiştirmenin mI/mU edatının yer aldığı ikileme yoluyla oluşturulduğunu söylemektedir” (Hatipoğlu, 1981: 23). Mehmet Hengirmen: *Nişanlım güzel mi güzel, zengin mi zengin* (Hengirmen, 1995:284); Haydar Ediskun: *Geniş mi geniş yol!* (Ediskun, 1992:297); Feyza Hepçilingirler: *Güzel mi güzel..., Tatlı mı tatlı* (Hepçilingirler 2004:163) gibi örneklerle edatın bu işlevini belirtirler.

mI/mU edatı, Türkçe sözlükte şu şekilde tanımlanmıştır: “Tekrarlanan sözcük arasında kullanılarak sözcüğün anlamını pekiştiren bir söz: *Zengin mi zengin! Güzel mi güzel*” (TS: 1389). Sözcük tekrarı arasında yer verilen bu edat anlamı güçlendirir. Yinelenen sıfatların arasına soru eki girince pekiştirme daha kuvvetlenmiş olur. *Temiz mi temiz, sağlam mı sağlam, kara mı kara, büyük mü büyük* gibi tekrarlar, anlamı pekiştirmektedir. mI/mU edatıyla kullanılan sıfat veya zarfların anlamlarında, karşılaştırma ve tekrar yoluyla bir üstünlük vurgulanmış olur. mI/mU edatı, iki veya daha fazla vasıf, nitelik, özellik arasında bir karşılaştırma yapılmasını ve sıfatın veya zarfın derecelendirilmesini sağlar. Bir nesnenin veya kişinin bir özelliğinin diğerlerine göre daha üstün olduğu bu yolla ifade edilir: “*güzel mi güzel*

bir kız.” cümlesinde kızın güzelliği pekiştirilmiş, güzellik bakımından üstünlüğü belirtilmiş olur.

Anlamı kuvvetlendirmek, pekiştirmek için tekrar edilen sözcüklerin arasına ml/mU edatının getirilmesiyle oluşturulmuş ikilemelerde, sıfatla belirtilen niteliğin çokluğu, aşırılığı belirtilerek derecelendirilir.

Türkiye Türkçesinde ml/mU soru edatının sıfat ve zarflarda derecelendirme yapma işlevini yeterince açıklamak için çeşitli eserleri tarayarak tespit ettiğimiz örnek cümleler şöyledir:

“*Canlı mı canlı bir tabiat: iyi mi iyi bir iş; iyi mi iyi! Ama bir şey eksik.*” (MT,101)

“*Ilık mı ılık, yumuşak bir günde başladı bu tuhaf hikâye.*” (AŞK, 3)

“*Hiç mi hiç düşünce yok, fakir mi fakir (çok fakir), zengin mi zengin, uslu mu uslu, güzel mi güzel, temiz mi temiz, aptal mı aptal*” (Hatipoğlu, 1981: 23).

“*Kerem Usta gibi usta var mı? Deli mi deli. Aslan mı aslan! Erkek mi erkek! Sıcak mı sıcak be! Sümüklüler.*” (SS, 230)

“*Saim birini ucundan kemirdi ve bıraktı. Bayat mı bayat bir ekmek.*” (MNK, 19)

“*Bozkır geniş mi geniş... Yol çetin mi çetin... Umutlar kayıp mı kayıp...*” (OD, 22)

“*Ayaz mı ayaz bir gece yarısında başımıza dikilip ‘Ejderler!...’ diye kükrediğinde silahlarımıza sarılma vaktinin geldiğini anlamıştık.*” (M, 108)

“*Birincisi içki ve eğlence peşinde Frengi şarap küplerinin pehlivanı, İkincisi ahmak mı ahmak, altın ve mücevher dostu cihan bezirgâni.*” (ŞS, 19)

“*Kısmet, annesine sarılmak, yüzünü onun mis mi mis gibi sabun kokulu -beyaz Hacı Şakir-saçlarına gömmek istiyor.*” (ÜBK, 87)

“*Kendisine her zaman huzur veren o kokuyu, anasının kokusunu duyar duymaz tatlı mı tatlı mırıldanmaya başladı.*” (PKA, 42)

“*Şah, o güne kadar hiç mi hiç böylesine küstah sözlerle karşılaşmamıştı.*” (ŞS, 29)

“*O kılıç başkadır; kendi kılıcı değildir, kendi kılıcına ve öteki kılıçlara, hiç mi hiç, benzememektedir; bir başka şeydir o.*” (O, 21)

“*Osman’ın, neden sonra gördüğü ve görmeyi hiç mi hiç beklemediği şey, örme taştan iki gözlü bir kulübedir.*” (O, 22)

“*Ak üzere bulunan büyük yolculuğunu düşünüyor. Osman Beğ, arada bir de gülümsüyor; çünkü artık hallerindeki, tepki ve davranışlarındaki -Osmancık’la, hattâ, Osman Beğ’in ilk yılları ile*

hiç mi hiç ilgi, ilişki bırakmayan- değişimleri, o da yakalayivermekte, buna bütün yoldaşları ve Kayı büyükleri gibi o da şaşmaktadır.” (O, 196)

“Yani fesat mı fesat olan Emre’ye göre bu kahramanlık destanının kahramanı, arkadaşını çatışmada bırakıp kaçtığı için sevinen, durmadan kayıp düşen, yavuklusunu da kaymakama kaptıran, biraz, nasıl demeli, zarif ve hassas bir hayduttu.”(KO,44)

*“Efendim, buradaki evlerin birinde ağzı, burnu yerinde, -bir gözünde tavukkarası vardır ama zararı yok!- eski kadınların dediği gibi, ellerinin üstüne fındık oturtulacak kadar yumuk yumuk elli, büyük büyük memeli, entarisinin göğse açılan yerinde hafifçe kirli esmer bir ayrılıp birleşme, **hoppa mı hoppa** bir Yahudi kızcağızı vardı.” (LA, 136)*

Türkiye Türkçesinde temel görevi soru cümleleri kurmak olan ml/mU edatı ile veya başka sözcüklerle kurulan soru cümleleri her zaman gerçek bir soru olmayabilir. Soru cümlelerinin çeşitli anlam varyantlarını oluşturmak için kullanılan ml/mU edatı, fiil çekimlerinde görülen “geçmiş zaman kipiyle zarf-fiil oluşturmak” gibi farklı görevlerle de kullanılmaktadır. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi aralarına ml/mU edatı olarak tekrar edilen unsurlar, yüklem de olabilir. Bu yüklemelerin arasına –ml/mU edatı getirilerek cümlede belirtilen yargıya kesinlik anlamı katılır.

Örnek cümlelerden de anlaşılıyor ki; ml/mU edatının tekrarlanan sıfat ve zarfların arasında yer aldığı ifadelerde karşılaştırma yoluyla derecelendirmek ve böylece belirtilen niteliği vurgulamak, pekiştirmek söz konusudur. Kısaca Türkiye Türkçesinde tekrarlanan sıfat ve zarflar arasında yer alan ml/mU edatı, ifadeyi karşılaştırma yoluyla derecelendirmekte ve güçlendirmektedir.

Türkçede tekrarlar yoluyla anlamın pekiştirilmesi, sürekliliğinin veya çokluğunun ifadesi yaygın olarak başvurulan bir ifade biçimidir. Yani sıkça kullandığımız tekrarlar/ikilemeler anlamı pekiştirir. Ayrıca bir cümlede dile getirilen yargı eğer herkes tarafından kabul edilen bir yargı ise soru tarzında dile getirilir. Cümlede dile getirilen yargının anlamını güçlendirmek için soru tarzında kurulan cümlelere “onay cümlesi” adı verilir ve bu ifade tarzı “istifham sanatı” diye adlandırılan bir edebi sanat olarak kabul edilir. Tekrar edilen sıfat ve zarflar arasında kullanılan ml/mU edatı, tekrar yoluyla pekiştirme ile onaylatma yoluyla pekiştirme gibi anlatım tarzlarının ayrı ayrı yaptıkları güçlendirmeyi bir arada ifadeye katmakta ve böylece daha güçlü bir pekiştirme gerçekleşmektedir.

“Akıllı mı akıllı (çocuk)” gibi bir ifadede hem ikilemenin pekiştirme etkisi ve hem de istifham sanatına bağlı pekiştirme algısı okuyucu / dinleyicinin bilinçaltında oluşmaktadır. Böylece nesnenin / varlığın niteliği güçlü bir şekilde ifade edilmektedir.

Sıfat ve zarflardaki pekiştirme, belirtilen niteliğin aynı niteliği taşıyan benzerlerinden daha güçlü olduğunu ifade eder. Yani taşıdığı niteliğin derecesi bakımından benzerleriyle bir karşılaştırma yapar. Dolayısıyla bu ifadelerdeki güçlendirme, sıfat ve zarflar için bir derecelendirme değildir. Bu bakış açısıyla mI/mU soru edatının tekrar edilen sıfat veya zarflar arasında kullanılarak onları pekiştirmesini bir derecelendirme saymanın daha doğru bir yaklaşım olacağını düşünüyoruz. Derecelendirme, tekrarlanan sıfat veya zarfın anlamının arttırılması veya azaltılmasıdır.

Edebi eserlerden tarayarak bulduğumuz örneklerde, tekrar yoluyla varlıkların niteliğini belirten sıfatların veya zarfların arasına giren mI/mU edatının, arasında yer aldığı sözcüklerin belirttiği niteliğin derecesini arttırdığı anlaşılmaktadır. Tekrarlanan sözcüklerin arasına getirilen edat, hem tekrarların pekiştirme işlevlerinin ve hem de soru cümlelerinde sıkça karşılaştığımız istifham yoluyla cümlenin anlamını güçlendirme işlevinin bu yapılarda bir arada etkili olmasını sağlamaktadır.

Kaynakça

- Acarlar, K. (1970). -Mi Ekinin Türlü Kullanımları. *Türk Dili Dergisi*, C. XXII, S. 277, 358 – 363
- Aydın, A. - Tapar, D. (2023). Eski Türkçede Soru Eki. *Folklor Akademi Dergisi*, Cilt:6, Sayı:1, 220 – 231.
- Banguoğlu, T. (2019). Türkçenin Grameri. 11. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.
- Bilgegil, M. K. (2014). Türkçe Dilbilgisi. 2 Baskı, İstanbul: Salkımsöğüt Yayınları.
- Bolulu, O. (1997). Soru Mi’si, Soru Eki Mi?, *Çağdaş Türk Dili Dergisi*, Sayı 112, Haziran, 11-12.
- Bozkurt, F. (2004). **Türkiye Türkçesi**. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Bulak, Ş. (2019). Türkçede “-mI/-mU” Soru Unsuru. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 309-330.

- Doğan, L. (2007). Çağdaş Türk Lehçeleri El Kitabı. İstanbul: Kriter Yayınları.
- Deny, J. (2012). Türk Dil Bilgisi (Çev: A. Ulvi Elöve). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Ediskun, H. (2005). Türk Dilbilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Eker, S. (2021). Çağdaş Türk Dili (13. Baskı). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Ergin, M. (2005). Türk Dil Bilgisi. İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Ertürk, H. İ. (2020). "Soru Eki Fiil Çekim Eki midir?" *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 22, Sayı: 2,377-386, Haziran).
- Ertürk, M. (2023). Kutadgu Bilig'de Soru Cümleleri, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Elazığ.
- Gencan, T. N. (2007). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Göknel, Y. (1974). Türkçe Dilbilgisi. İzmir: Hür Efe Matbaası.
- Hacıeminoğlu, N. (1992). Türk Dilinde Edatlar. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Hatiboğlu, V. (1981). Türk Dilinde İkileme. Ankara: TDK Yayınları.
- Hepçilingirler, F. (2004). Türkçe Dilbilgisi. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hengirmen, M. (1997). Türkçe Dilbilgisi. Ankara: Engin Yayınları.
- İpek, B. (2023). Türkçede Pekiştirme Edatları. İstanbul: Hiper Yayınları.
- Karaağaç, G. (2016). Türkçenin Dil Bilgisi. Ankara: Akçağ yayınları.
- Karahan, L. (2009). Vurgulama İşlevli Dil Birimler Üzerine. İstanbul Kültür Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi, UTEK 2007, 27-28 Ağustos, C.1, S. 313-322,
- Karatay, A. (2003). Kısasü'l-Enbiya ve Nehcü'l-Feradis'te Soru Cümleleri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Adana.
- Kayasandık, A. (2018). Tuḥfetü'l-İḥvān'da soru eki/edatı "ml". Science Resarch Congress Uluslararası İnsan ve Toplum Bilimleri Sempozyumu, 6, Kıbrıs: *Uluslararası Dil Eğitimi Dergisi*, 11-20.

Korkmaz, Z. (1995). Türkçede ok /ök pekiştirme (intensivum) Edatı Üzerine, *Türk Dili Üzerine Araştırmalar*, 1. C. Ankara. TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (2009). Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi). 3. Baskı, Ankara: TDK Yayınları.

Korkmaz, Z. (2007). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Nar, K. (1995). Soru Ekiyle Kurulmuş Soru Cümlelerinin Anlambilimsel Yönden İncelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özmen, M. (2013). Türkçenin Sözdizimi. Adana: Karahan Kitabevi.

Pul, M. (2002). Türkiye Türkçesinde Edat. *Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sakarya.

Üstüner, A. (2013). Türkçede Pekiştirme. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.

Türkçe Sözlük (2009). Ankara: TDK Yayınları.

Taranan Eserler

Abasıyanık, S. F. (2001). Lüzumsuz Adam. 14. Baskı, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Ağaoğlu, A. (2002). Üç Beş Kişi. 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Anar, İ. O. (2014). Puslu Kıtalar Atlası. 50. Baskı, İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, T. (2002). Osmançık. 14. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Güntekin, R. N. (2000). Miskinler Tekkesi. 17. Baskı, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Kemal, Y. (2014). Sarı Sıcak. 14. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Livaneli, Z. (2016). Konstantiniyye Oteli. İstanbul: Doğan Kitap.

Pala, İ. (2011). Od. İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala, İ. (2012). Şah ve Sultan. İstanbul: Kapı Yayınları.

Pala, İ. (2014). Mihmandar. İstanbul: Kapı Yayınları.

Safa, P. (2004). Matmazel Noraliya'nın Koltuğu. 20. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları.

Şafak, E. (2009). Aşk. İstanbul: Doğan Kitap.

Makale Bilgisi

Makale Geliş Tarihi: 02/02/2024

Makale Kabul Tarihi: 15/05/2024

İçişleri Bakanlığı Performans Yönetim Sistemi'nde Mevzuat ve Projeler

Özgür DEMİREZER¹

Öz

Kamuda performans yönetimi; kamu kaynaklarının etkin kullanımı, çalışan verimliliği, kurumsal gelişim, kalkınma ve sosyal refah başta olmak üzere pek çok konuya temas eden, stratejik öneme sahip bir çalışma alanıdır. İçişleri Bakanlığı'nın iç güvenlik, göç, nüfus ve yerel yönetim hizmetleri de dahil olmak üzere ülkenin tamamına yayılan hizmet alanı, Bakanlıkta performans yönetimi konusunu önemli hale getirmektedir. Bu çalışma; kamuda performans yönetimi konusunda gerçekleştirilen uygulama örneklerini incelemek ve bu alanda geleceğe yönelik bir bakış açısı belirlemek amacıyla hazırlanmıştır. Araştırma kapsamında Cumhuriyet'in ilanından bugüne kadar İçişleri Bakanlığı tarafından hayata geçirilen performans yönetim uygulamalarına ilişkin mevzuat ve proje örnekleri incelenmiştir. Literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilen çalışmanın veri kaynakları; kurumsal internet sayfaları, mevzuat bilgi sistemi, dergi, kurum raporları ve kitaplardır. Çalışma, nitel verilerin içerik analizinin yapıldığı bir durum tespit çalışmasıdır. Elde edilen bulgular değerlendirildiğinde özellikle son yıllarda Bakanlıkta performans yönetimi ile ilgili mevzuat düzenlemeleri ve dijital tabanlı karar destek sistemlerinin hayata geçirildiği sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu sistemlerin yapı, içerik ve sonuçlar bağlamında ayrı ayrı analiz edilmesi gerektiği kanaati

¹ Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Teknoloji ve Bilgi Yönetimi Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi, ozgur.demirezer@icisleri.gov.tr, ORCID ID: 0000-0003-1586-0524

oluşturmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçların performans sistemlerinin sürdürülebilirlik stratejilerinin belirlenmesi konusunda yarar sağlayacağı öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: İçişleri Bakanlığı, Kamuda Performans Yönetimi, Performans, Performans Yönetimi, Performans Yönetim Sistemi

Legislation and Projects in the Ministry of Interior Performance Management System

Abstract

Performance management in public administration is a strategically important area that touches upon many issues such as effective use of public resources, employee productivity, institutional development, development, and social welfare. The scope of services provided by the Ministry of Interior, including internal security, migration, population, and local government services, makes performance management a significant concern within the Ministry. This study aims to examine examples of performance management practices in public administration and to determine a forward-looking perspective in this field. As part of the research, legislation and project examples related to performance management practices implemented by the Ministry of Interior since the establishment of the Republic have been examined. The data sources for the study, conducted through a literature review method, include institutional websites, legislation information systems, journals, institutional reports, and books. The study is a situation analysis in which qualitative data content analysis is conducted. Upon evaluating the findings, it is concluded that in recent years, legislation on performance management and digital-based decision support systems have been implemented within the Ministry. It is deemed necessary to analyze these systems separately in terms of structure, content, and outcomes. It is anticipated that the results obtained from the study will contribute to the determination of sustainability strategies for performance system.

Keywords: Ministry of Interior, Performance, Performance Indicator, Performance Management, Public Performance Management

Giriş

Kamu yönetiminde performans kavramı; nereye ne kadar hizmet götürüldüğü, bu süreçte kaynakların etkili kullanılıp kullanılmadığı ve götürülen hizmetlerin amacına ulaşım ulaşmadığı hususlarının objektif bir biçimde değerlendirilmesi ile ilişkilendirilmektedir (Karaoğlan, 2020: 429). Bakanlıklar gibi geniş hizmet alanları bulunan kurumlarda performans yönetimi konusu, kaynakların etkili ve verimli bir şekilde kullanılması, hesap verebilirliğin artırılması, karar alma süreçlerinin iyileştirilmesi, gelecekteki politika ve programların daha etkili bir şekilde tasarlanması ve kamu hizmetlerinin etkili bir şekilde sunulmasına katkıda bulunmaktadır. Bu durum vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik güveninin artması bakımından önem arz etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı; iç güvenlik, kamu düzeni ve yerel yönetimler başta olmak üzere, aynı anda bir dizi önemli sorumluluğu üstlenerek geniş kitlelere hizmet götüren bir kurumsal yapıya sahiptir (TİAV, 2015). Teşkilat yapısı dahilinde gerçekleştirilen iş ve işlemler, toplumun tüm kesimlerine temas etmektedir. Bu nedenle Bakanlığın performans yönetim süreçleri ayrıntılı bir değerlendirmeye ihtiyaç duymaktadır.

İçişleri Bakanlığı'nda performans yönetiminin yasal dayanakları ile bu kapsamda değerlendirilebilecek faaliyetler ve projeler hakkında detaylı bilgi sunmak amacıyla hazırlanan bu çalışmanın birinci bölümünde performans yönetimine ilişkin kavramsal çerçeve özetlenmiştir. İkinci bölümde Türk Kamu Yönetimi'nde performans konusunun yasal çerçevesi, İçişleri Bakanlığı'nda performans yönetimi uygulamalarının hukuki altyapısı bağlamında ele alınmaktadır. Üçüncü bölüm, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Bakanlık tarafından hayata geçirilen performans yönetimi kapsamında ele alınabilecek uygulamaları ve güncel proje örneklerini içermektedir.

Çalışma verilerine erişim için literatür taraması yoluyla kitaplar, dergiler, mevzuat sistemleri ve kurumsal internet sayfaları taranmış; bu süreçte ulaşılan makaleler, planlar ve programlar, kanunlar, yönetmelikler ve proje metinleri içerik analizine tabi tutulmuştur. Elde edilen verilerin, mevcut uygulamalar çerçevesinde alınması gereken tedbirlere ilişkin bir bakış açısı oluşturması ve geleceğe yönelik kamu performans yönetim stratejilerinin belirlenmesine katkıda bulunması beklenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Performans kavramı genel olarak bir işi veya işlevi yerine getirmekle sorumlu olan birimin ortaya koyduğu nihai sonucu ortaya koymak amacıyla kullanılmaktadır (Özer, 2014: 379). Bilgi, nitelik, kabiliyet, yeterlilik ve deneyim ile ilişkilendirilen kavram; Türkçe 'de "takat sınırı, başarı ve yarışma gücü" olarak ifade edilmektedir (MEB, 2002: 2290).

Çalışanların performansının iyileştirilmesi konusunda gerçekleştirilen ilk çalışmalar, 1900'lü yıllara; Frederick Winslow Taylor'un bilimsel yönetim ilkelerini geliştirdiği yıllara dayanmaktadır (Ateş, 2021: 74). Bu dönemde; çalışanların iş saatleri, ürettikleri ürün kalitesi ve miktarı üzerine araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Hawthorne Araştırmaları da bu konuda önem arz eden örnekler arasında yer almaktadır. Bu araştırmalar çerçevesinde 1924 yılında Western Electric fabrikasında çalışanlar arasından deney grupları oluşturularak; çalışanların performans değişiminin gözlenmesi amacıyla ışıklandırma deneyleri gerçekleştirilmiştir (Robbins vd., 2016: 23).

Performans yönetimi 90'lı yıllarda kurumsal gelişim, kurum içi işleyiş ve müşteri boyutu perspektifinde ele alınmaya başlayan bir yönetim yaklaşımıdır (Kaplan ve Norton, 2015: 23). Çağın gereklilikleri doğrultusunda performans yönetiminin; insan kaynakları yönetimi, veri yönetimi, teknoloji yönetimi ve stratejik yönetim arasında konumlanan bir hibrit yönetim alanına dönüştüğünü söylemek mümkündür. Performans yönetimi günümüzde stratejik yönetimin önemli bir parçası olarak görülmekte; verimliliğin önündeki engellerin kaldırılması, kamu kaynaklarının en ekonomik biçimde kullanılması ve toplum yararının optimize edilmesi için önemli bir yol olarak değerlendirilmektedir (Öztürk, 2020: 272).

Performans yönetimi; çalışanın ve kurumun performansını makul bir denge noktasına ulaştırmayı amaçlayan faaliyetler bütünü olarak tanımlanabilir (Çelik, 2017: 16). Performans yönetimi; bireysel performans, takım performansı ve kurumsal performans düzeylerinde ele alınması gereken bir konudur (Bilgin, 2020: 205). Bireysel performans yönetimi çalışanların işte elde ettikleri başarıları, tutum ve davranışlarını, kişisel özelliklerini ve kurumsal başarıya katkılarını ölçen, aynı zamanda gelecekteki gelişme potansiyellerini değerlendiren çalışmaları içermektedir (Hatipoğlu, 2020: 4). Takım performans yönetiminde ise karşılıklı olarak birbirine bağlı olarak, faaliyet gösteren bireylerin birlikte ürettiği nihai sonuçlara odaklanılmaktadır (Nijstad, 2018: 4). Kurumsal performans yönetiminde ise temel odak noktaları; kurumların kaynak kullanım kapasitesi, kurumsal hedeflere ulaşma derecesi, üretilen nihai mal ve hizmetlerin miktarı ve hedef kitle beklentilerinin karşılanma düzeyidir (Taner, 2020: 44). Gerek

bireysel gerek takım gerekse kurumsal performans yönetiminde performans göstergelerinin seçimi önem arz eder. İdeal bir performans göstergesinin netlik, süreklilik, karşılaştırılabilirlik, ilgililik ve uygulanabilirlik özelliklerini taşıması gerektiği ifade edilmektedir (Thomas 2006: 28).

Performans yönetim sürecinde bir dizi faaliyetin, belirli aşamalar çerçevesinde uygulanması gerekmektedir. Bu aşamalar temel olarak; planlama, değerlendirme ve geri bildirim faaliyetlerini kapsayan döngüsel süreçlerden oluşmaktadır (Barutçugil, 2015: 131). Performans planlama; performans hedef ve kriterlerinin, göstergelerin, hedef kitlenin ve yönetim birimlerinin kararlaştırıldığı süreç olarak ifade edilebilir. Bu aşamada çalışanın yetenekleri, görevleri ve organizasyonun genel hedefleri dikkate alınarak performans kriterlerine karar verilmelidir. Planlama aşaması gelişim planlarının oluşturulması ve belirlenen hedeflere ulaşmak için gerekli eğitim, gelişim faaliyetleri veya diğer destekleyici önlemlerin belirlenmesini içerir. Performans planlama sürecinde belirlenen hedefler, standartlar ve gelişim planları üzerine ortak bir anlayış geliştirilmesi ve bu konuda görüş birliği sağlanması gerekmektedir.

Performans değerlendirmede amaç; belirlenmiş hedeflerle gerçekleşen performans arasındaki farkı anlamak, gelişim alanlarını belirlemek, terfi, ödül ve ceza kararları almak ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmaktır (Çelik, 2017: 16-17). Performans değerlendirme; performansın dayandırıldığı kriterler çerçevesinde belirlenen göstergeler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

Performans geribildirimi, performans durumunu genel olarak analiz etmeyi ve sonuçlara yönelik önlem almayı içeren bir süreçtir (Uyargil, 2017: 105). Geribildirim, kişilerin iş kapasitelerini anlamaları ve geliştirmeleri için önemli bir aşamadır. Performans değerlendirme sonrası elde edilen sonuçların ilgili taraflara aktarılması, geribildirim sürecinin bir parçasıdır. Geribildirim istenilen etkiyi yaratması için; geribildirim, bilgi sahibi ve alanında uzmanlaşmış kişiler tarafından; objektif, nezaket kuralları çerçevesinde ve gelişime odaklı bir üslup ile yapılmalıdır.

Performans yönetiminin pek çok açıdan yararının olduğuna dair görüşler bulunmaktadır. Çalışanlar hakkında yöneticiye stratejik bilgi sunulması, risklerin önlenmesi, işyeri etkileşimini artırması ve iş kalitesini yükseltmesi performans yönetiminin yararları arasında gösterilmektedir (Barutçugil 2015: 127-128). Kamu kurumlarında gelir gider

dengesinin gözetilmesi, hesap verebilirlik ve şeffaflığın artması ayrıca kaynakların etkin bir biçimde yönetilmesine katkıda bulunması performans yönetiminin sağladığı yararlar arasında yer almaktadır (Taner, 2020: 44). Kamusal alanda performans yönetimi “iyi idare hakkı” kapsamında da ele alınması gereken bir konudur. İyi idare hakkına konu olan iyi yönetim, idare tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin icrasında, bireyin idare karşısında korunması amacıyla geliştirilen mekanizmalarla ilgilidir (Zeyrek, 2021: 297). İyi idare hakkı, bir yöneticinin etkili, adil ve şeffaf bir şekilde liderlik yapma yeteneğini ifade etmektedir. Bu bakımdan performans yönetimi konusunun yönetim kalitesinin artmasına katkı sağladığını ifade etmek gerekir.

Performans yönetimi sıklıkla eleştiriye maruz kalan bir alandır. Kamusal hizmetlere yönelik ölçüt belirleme sorunu; kurumsal direncin bulunması nedeniyle yaşanan uygulama güçlükleri; girdi, çıktı, hedef ve amaç kavramlarının yarattığı karmaşa; geniş yetki alanının getirdiği kontrolsüzlük ve ölçütlerinin standartlaşmaması alana yönelik temel eleştiriler arasında yer almaktadır (Eren ve Kahraman, 2020: 305). Kamu kesimi için tüm çalışanları kapsayacak bir bireysel performans yönetim sisteminin geliştirilememiş olması ve bu durum neticesinde yaşanan olumsuzluklar, alana yönelik bir başka eleştiri konusudur (Bilgin, 2020: 230). Kamu kurum ve kuruluşlarında performansın hangi kriterler doğrultusunda değerlendirilmesi gerektiği halen tam olarak netlik kazanmamış bir husustur (Karaoğlu, 2020: 421). Bir performans yönetim sisteminin maliyetinin, sağladığı faydadan fazla olması kaynak israfı olarak değerlendirilmektedir (Coşkun, 2007: 2-3). Çalışanların yetkinlik düzeyine duyulan güvensizlik, yöneticilerin otoriter ve mikro yönetim yaklaşımları, değişime karşı direnç ve kuşaklar arasındaki yaklaşım farklılıkları gibi bir dizi faktör, iş hayatında performans odaklı bir anlayışın yaygınlaştırılmasını zorlaştırmaktadır (Hatipoğlu, 2020: 14).

Performans yönetimi alanına yöneltelen eleştiriler arasında kamusal hizmetlerde ölçüt belirleme zorlukları, kurumsal direnç, eksik veya etkisiz performans yönetim sistemleri, performansın değerlendirilmesindeki belirsizlik ve maliyet-fayda dengesi gibi konular bulunmaktadır. Kamusal hizmetleri tümüyle içeren, kapsayıcı bir performans yönetim sisteminin tasarımı ve sistemin tasarım sürecinde ihtiyaç duyulan bileşenlerin belirlenmesi, yapısal sorunlar ve metodoloji eksikliği kamuda performans yönetimi konusunda mücadele edilen temel zorluklar arasında değerlendirilebilir.

II. Türk Kamu İdaresinde Performans Yönetimine Yönelik Düzenlemeler

Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren Türk kamu idaresinde etkinlik ve verimliliği artırmaya yönelik hedeflerin belirlendiği; bu bağlamda çeşitli iktisadi, sosyal ve hukuki

düzenlemelerin hayata geçirildiği bilinmektedir. 5442 sayılı İl İdaresi Kanunu (1949) illerde planlamaya dayalı çalışmaların çerçevesinin çizildiği ve kamu yönetiminde stratejik yönetim ilkelerinin temellerinin atıldığı yasal metinler arasında yer almaktadır. Kanununun 24, 25 ve 26'ncı maddelerinde ilin ekonomi, eğitim, sağlık, sosyal yardım, kültür ve bayındırlık işleri konusunda idarede birliğin sağlanması, teşkilatın uyumlu çalışması, işlerin gözden geçirilmesi için yılda dört defadan az olmamak üzere idare şube başkanlarının toplanarak idari tedbirlerin planlanacağı hususları yer almaktadır. Tanımlanan çerçeve, performans yönetim unsurları içerisinde yer alan kurumsal etkinlik bakımından önem arz etmektedir. Bununla birlikte 1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963) *“İktisadi kalkınma ile geliştirilen kaynakların yurt refahının artırılmasında kullanılarak halkın yeterli bir yaşama seviyesine ulaştırılması”* ilkesini içermektedir. İktisadi kalkınmanın sağladığı kaynakların etkili bir şekilde yönetilmesi ve kullanılması, kurumsal performansın artırılması yoluyla halkın yaşam standartlarının iyileştirilmesine yönelik bir stratejiyi ifade eder.

657 sayılı Devlet Memurları Kanunu (1965), Türkiye'de devlet memurlarının atanması, görevleri, yetki ve sorumluluklarının belirlenmesi ile memurlara verilecek disiplin cezaları, terfiler ve özlük hakları gibi konuları içeren temel bir kanun metnidir. Söz konusu Kanun, Türkiye'nin kamu hizmetlerini etkin bir şekilde yürütebilmesi ve devlet memurlarının liyakat, kariyer ve sicilleri konularındaki idari süreçlerin genel çerçevesini oluşturmaktadır. Bu nedenle 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu, Türk kamu yönetiminde performans yönetiminin insan kaynakları boyutunu temsil eden temel yasal düzenlemeler arasında yer almaktadır.

Türkiye' de 80'li yıllardan itibaren etkisi hissedilen yeni kamu yönetimi anlayışı neticesinde; kurumlarda vatandaş memnuniyeti, şeffaflık, etkililik ve verimlilik kavramları sıkça kullanılmaya başlamış ve bu bağlamda mevzuat düzenlemeleri gerçekleştirilmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın (1982) 5'inci maddesi, devletin temel amaç ve görevlerini belirlemektedir. Söz konusu madde ile devletin temel amaç ve görevi, *“...kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmak”* şeklinde ifade edilmektedir. Bilindiği üzere devlet, temel amaç ve görevlerini kamu çalışanları eliyle yerine getirir. Bu bağlamda söz konusu anayasal ilke, kamu çalışanlarının ortaya koyduğu iş performansının yönetilmesi için temel dayanak noktası olarak gösterilebilir. Bir başka ifadeyle toplumun refahına ve haklarının korunmasına katkıda bulunacak strateji ve

faaliyetler kamu çalışanlarının performans değerlendirmesinde esas alınacak önemli bir kriterdir.

Kamu çalışanlarının değerlendirilmesinde kişisel özellikler de önem arz etmektedir. Bu bağlamda Devlet Memurları Sicil Yönetmeliği (1986) yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik ile devlet memurlarının sicil notlarına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Yönetmelik çerçevesinde verilen sicil notu puanı hesaplanırken kişinin dış görünüşünden zeka derecesine, azim ve dürüstlük gibi karakter özelliklerinden kişisel alışkanlıklarına; kılık kıyafetinden zeka ve kavrayış kabiliyetine; azim, dürüstlük, güvenilirlik gibi önemli niteliklere ilişkin değerlendirmelerin esas alındığı görülmektedir. Ayrıca, memurun alkol ve kumar gibi memuriyetle bağdaşmayacak alışkanlıkları sürdürüp sürdürmediği de değerlendirme kapsamındadır. Güvenilir olmama, kişisel menfaatleri ön planda tutma, yalan söyleme, dedikodu yapma gibi kötü huy ve davranışlar da değerlendirmeye tabi tutulur. Yönetmelik Bakanlar Kurulu Kararı ile 2011 yılında yürürlükten kaldırılmıştır.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1995) Türkiye’de performans esaslı yönetime geçişi temellendiren önemli belgeler arasında yer almaktadır. Söz konusu planda;

- Altyapı projelerinin mali ve teknik yönden takibe alınacağı ve proje performansının bağımsız kuruluşlar vasıtasıyla denetleneceği;
- KİT’lerde performans ölçümü ve denetim sistemine geçilebilmesi için yasal düzenlemelerin yapılarak performans değerlendirme sisteminin geliştirileceği;
- Denetim birimlerinin işlevlerinin değerlendirileceği ve performans değerlendirmesini içeren denetim sistemine geçiş yapılacağı;
- Yönetici statüsündeki devlet memurlarının üst düzey eğitime tabi tutulacağı; görevde yükselme, atanma ve ücretlerinin performans hedefleri çerçevesinde kararlaştırılacağı;
- Kamu kurum ve kuruluşları tarafından üretilen projeler için; standartların belirleneceği ve çalışanların performanslarının elde edilen sonuçlar çerçevesinde değerlendirileceği belirtilmektedir.

Türk kamu yönetiminde stratejik yönetim ilkelerinin benimsenmeye başlanması ile birlikte 2000’li yıllardan sonra yapısal bir dönüşüm hareketi geçirildiği görülmektedir. Kamu hizmetlerinde yeniden yapılanmaya yönelik stratejileri 2001-2005 yıllarını kapsayan Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2000) açıkça ifade etmektedir. Uzun vadeli stratejilerin yer aldığı söz konusu planda, performans denetimine geçileceği vurgulanmaktadır. Bu kapsamda gösterilebilecek örneklerden biri de 5018 sayılı Kamu Mali

Yönetimi ve Kontrol Kanunu'dur (2003). Söz konusu kanun, kamu hizmetlerinin ekonomik, etkili ve verimli bir şekilde yerine getirilmesi konusunu hukuki olarak güvence altına alan ve kamusal hizmetlerin performansa dayalı olarak gerçekleşmesini sağlayan önemli bağlayıcı metinler arasında yer almaktadır. Kanun "mali yönetim" vurgusu ile tanınmasına karşın; 5. Madde, meselenin kapsamlı bir perspektifte ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Buna göre kamu mali yönetiminde bütünsellik, hesap verilebilirlik, mali politikaların sosyal hedeflerle uyumlu olması, sosyal verimlilik ve sosyal analiz konuları kanunen güvence altına alınmış bulunmaktadır. Bir başka ifadeyle hesap verilebilirlikte mali politikaların, sosyal politikalarla birlikte değerlendirilmesi gerekliliği yasal bir yükümlülük halini almıştır.

Türkiye'de kamu yönetiminde uygulamadan kaynaklı riskleri yönetmek ve mali riskleri azaltmak amacıyla İç Kontrol ve Ön Malî Kontrole İlişkin Usul ve Esaslar (2006) yayımlanmıştır. Söz konusu belge, idarenin performans esaslı bir yönetim anlayışı ile liyakati esas alması, bunun için personel performansının değerlendirilmesi, stratejik planında ve performans programında belirlenen amaç ve hedeflerin değerlendirilmesi, ihtiyaç halinde önleyici, tespit edici ve düzeltici kontrol faaliyetinin uygulanması hususlarına yönelik ifadeler içermektedir. Konu ile ilgili olarak İç Kontrol Standartları Tebliği (2007) yılında yayımlanmış olup söz konusu tebliğ, bireysel ve kurumsal performans yönetimine referans sayılabilecek standartlar içermektedir. Tebliğin 3 numaralı standardı; çalışanların kurumsal amaçlara yönelik faaliyetler gerçekleştirmesi, mesleki yeterlilik, liyakat, performans değerlendirmesi, geri bildirim ve mesleki gelişim unsurlarını içermektedir. Tebliğin 5 numaralı standart tablosu ise idarenin stratejik planlama dahilinde izlemesi gereken amaçlara ilişkin maddeler içermektedir. Söz konusu maddede idarenin kurumu bir bütün olarak değerlendirmesi, bunun için objektif ve doğrulanabilir göstergeler belirlemesi ve yöneticilerin bu kapsamda gerekli çalışmalarını gerçekleştirmesi hususlarının vurgulandığı görülmektedir.

Strateji geliştirme birimleri, bir kurum veya organizasyonun uzun vadeli hedeflerine ulaşmak için stratejik planlama süreçlerini yöneten ve koordine eden birimlerdir. Söz konusu birimler kurumun uzun vadeli başarıya ulaşması için gerekli stratejik yönü belirlemek ve farklı departmanlar arasında koordinasyonu sağlamak açısından önemli görevler üstlenmektedir. Türkiye'de Strateji Geliştirme Birimlerinin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik (2006) yayımlanmıştır. Söz konusu yönetmelik ile strateji geliştirme birimleri idari görevlere ilişkin performans ölçütleri geliştirmek, performans verilerini toplamak, analiz etmek, yorumlamak ve sonuçları üst yöneticiye sunmak üzere yetkilendirilmiştir.

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı (2013) kamu personelinin performansının yönetimine ilişkin önemli ifadeler içermektedir. Söz konusu planın kamuda stratejik yönetim başlığı altında bulunan 378 numaralı politika maddesi; “...kamuda istihdam türleri arasındaki farklılıkların giderilmesi, liyakata dayalı ve objektif işe alma ve terfi sisteminin oluşturulması, kısmi zamanlı çalışma imkanlarının geliştirilmesi, performans değerlendirme sisteminin oluşturulması, kurumlar arası ve kurumların merkez-taşra örgütleri arasında personel dağılımının dengeli hale getirilmesi, kamu çalışanlarının kariyer planlaması ve hizmet içi eğitim faaliyetlerine erişiminin artırılarak niteliğinin yükseltilmesi ihtiyacı” ifadesini içermekte olup söz konusu planda bu duruma ilişkin gerekli önlemlerin alınarak verimliliğin yükseltilmesi hedefine yer verilmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı'nın yayımladığı 2019-2023 On Birinci Kalkınma Planı (2019) kamu yönetiminde performans temelli çalışmaların geliştirilmesine ilişkin maddeler içermektedir. Planda personel yönetiminde etkinlik ve verimlilik hedefleri doğrultusunda, teşkilat ve yöntemlerin gözden geçirilip daha etkili kamu yönetimi yapısı oluşturulacağı, strateji birimlerinin kapasitesinin artırılacağı, stratejik yönetimle ilgili eğitim programları düzenleneceği ve mevzuatın bütüncül bir anlayışla güncelleneceğine yönelik stratejiler yer almaktadır. Planda ayrıca iç kontrol sistemleri ve iç denetimin etkinliğinin artırılarak, performans denetimleri aracılığıyla hesap verebilirliğin güçlendirileceği vurgulanmaktadır.

III. İçişleri Bakanlığında Performans Yönetimine Yönelik Mevzuat

İçişleri Bakanlığı'nda performansın izlenmesi ve değerlendirilmesiyle ilgili örnekler, 20. yüzyılın başlarından itibaren gözlemlenmektedir. Örneğin, bekçilerin resmi işlerinin dışında çalıştırılmaması gerektiği ve üç öğretmenin mahkûmların yüzde altmışına temel düzeyde okuma yazma öğrettikleri gerekçesiyle takdir edildikleri, mülkiye müfettişlerinin 28.01.1929 tarihli Emniyeti Umumiye kararlarından anlaşılmalıdır (TİD, 1929). 1930 yılında kayıt altına alınan Belediye Memur ve Müstahdemleri Nizamnamesinde yer alan memurların sicil kayıtlarına ilişkin bölümde memurun tahsil derecesi, aldığı mükâfatlar ve sebepleri, aldığı cezalar ve sebepleri, eserleri, görev dışındaki başarı ve gönüllü hizmet bilgilerinin yer aldığı görülmektedir (TİD, 1930). Aynı yıllarda kaydedilen vilayet inzibat komisyon kararlarında iskân işlerinin süratle yapılması, muhasebe kayıtlarının düzenli olması, yol yapımının ihtiyacı karşılar düzeyde ve sürede yapılması, yol kenarının ağaçlandırılmış olması, emniyet ve asayiş işlerinin üstün gayretle yerine getirilmesi gerekçeleriyle ilave maaş ve takdir ile ödüllendirme

örneklerine rastlanır (TİD, 1933). Bununla birlikte benzer nitelikteki komisyon kararları ile tekit ve uyarıların dikkate alınmaması, işlerin zamanında ve eksiksiz yapılmaması, görev yerinin izinsiz terk edilmesi gerekçelerine dayanılarak ihtar, kıdem indirimi, emekliye ayırma ve para cezaları uygulanmıştır (TİD, 1933). 1963 yılında yayımlanan “İdare Birimlerinde Planlı Çalışma” konulu raporda “1949 yılından itibaren bazı ilçelerde yıllık çalışma programları hazırlandığı, bu programlardan iyi sonuçlar alındığı bu nedenle kaymakamlıklarda bir yıllık çalışma planı hazırlanmasının gerekliliği” vurgulanmaktadır (TİD, 1963). Bu örneklere bakıldığında Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren İçişleri Bakanlığı tarafından çalışanların tayin, terfi, görevden uzaklaştırma ve görev yeri değişikliği işlemlerine esas teşkil etmek üzere izleme ve değerlendirme faaliyetleri gerçekleştirdiği görülmektedir.

Günümüzdeki gelişmeler değerlendirildiğinde İçişleri Bakanlığının performans odaklı yönetim anlayışı benimsediği görülmektedir. Bakanlığın bu konudaki hedeflerinin 2019-2023 stratejik planında açıkça ifade edildiği görülmektedir. Söz konusu planda “Bakanlık Merkez Teşkilatı ile Valilik ve Kaymakamlıkların Kurumsal Kapasitesini Artırmak” amacı altında “*Tüm Bakanlık teşkilatını kapsayıcı kurumsal ve beşerî kaynakları temelli, performans izleme ve değerlendirme sistemi kurulacaktır*” ifadesi yer almıştır (İçişleri Bakanlığı, 2018). Bakanlığın performans yönetimi kapsamında değerlendirilebilecek güncel mevzuat durumuna dair, bağlı kuruluşlardan iç düzenlemeleri dikkat çekicidir (MBS, 2024). Bu kapsamda Emniyet Genel Müdürlüğü Kurum İçi Bireysel Performans Değerlendirme Yönetmeliği 2012 yılında yayımlanmıştır. Bahse konu yönetmeliğin amacı “*Emniyet Teşkilatı kadrolarında çalışan personele yönelik kurum içi bireysel performans değerlendirme sisteminin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemek*” olarak ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra 2019 yılında Emniyet Genel Müdürlüğü Teftiş Kurulu Başkanlığı Kurulu, Görev ve Çalışma Yönetmeliği çıkarılmıştır. Söz konusu yönetmelik çerçevesinde başkanlığın görevi “*...birimlerin amaçlarını etkili ve verimli bir şekilde gerçekleştirme derecesini saptamak, bu maksatla çalışmalarını, çalışma yerlerini, yerleşme durumlarını, kullanılan araç, gereç, silah ve metotları, çalışma esas ve usullerini, yapılan iş ve işlemleri, personelin tutum ve davranışlarının sıfat ve görev gereklerine uygun olup olmadığını ilgili mevzuata göre teftiş etmek*” olarak belirlenmiştir. Teşkilat yapısı içerisindeki uygulamalardan bir diğeri de 2021 yılında yayımlan Sahil Güvenlik Komutanlığı Ödül Yönetmeliğidir. Bu yönetmelik ile personele hangi durum usul ve esaslar çerçevesinde personele takdir, başarı, üstün başarı belgeleri ve para ödülü, bröve, şerit rozet ve madalya ödülleri verileceğini belirlemektedir. Bir diğer örnek 2021 yılında yayımlanan Jandarma Genel Komutanlığı Madalya ve Nakdi Ödül Yönetmeliği'dir. Adı geçen yönetmelik

ile personelin göstermiş olduğu mesleki cesaret ve başarıları nedeniyle, berat, minyatür, madalya, nişan, birlik sembolü vb. ödüllerle taltif edilmesi konusundaki usul ve esasların çerçevesi çizilmektedir.

IV. İçişleri Bakanlığında Performans Yönetimine Yönelik Projeler

İçişleri Bakanlığı'nın 2000'li yıllara doğru performans yönetimi konusunda teknoloji tabanlı karar destek sistemlerini hayata geçirdiği görülmektedir. Bu kapsamda İller İdaresi Genel Müdürlüğü tarafından 1996 yılında İLEMOD (İl Envanterlerinin ve Kırsal Altyapı Hizmetlerinin Uygulama ve İzlenmesinde Modernizasyon) Projesi hayata geçirilmiştir (SBB, 2024). İLEMOD bu konudaki önemli örnekler arasında gösterilmektedir (İnal, 2006). İllerde yapılacak kamu yatırımlarına esas teşkil etmek üzere toplanan il envanter bilgilerinin elektronik ortama aktarılması ve dijital araçlar yoluyla takibinin sağlanmasını amaçlayan projenin alt yapı çalışmaları 2003 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönem sonrası başlatılan kamu yönetiminde dönüşüm girişimleri sonrasında proje güncellemesi gerçekleştirilmiş ve sistemin performans ölçümü ve değerlendirmesi ile stratejik yönetim ilkeleriyle uyumlandırılması için çalışmalar yapılmıştır. Ancak gerek veri yönetim stratejilerinde karşılaşılan hatalar, gerekse altyapı yetersizliğine bağlı olarak projeden istenilen verim elde edilememiştir. Nihayetinde İçişleri Bakanlığı tarafından toplanan 20.09.2011 tarih ve 1346 sayılı Bilişim Koordinasyon Kurulu kararı gereği sistemde güvenli ve verimli veri akışının sağlanmaması ve proje verilerinin güncelliğini yitirmesi gerekçelerine dayanarak İLEMOD projesinin durdurulması kararlaştırılmıştır Göçerler ve diğerleri, 2019: 6).

İçişleri Bakanlığı tarafından hayata geçirilen bir diğer proje Mahalli İdareler Genel Müdürlüğü'nün 2002 yılında Dünya Bankası hibesi ile uygulamaya koyduğu ve kamu yönetiminde yeniden yapılanma girişimlerinin temel unsurları arasında gösterilen Belediyelerde Performans Ölçümü (BEPER) Projesi'dir (Karaoğlan, 2020: 423). Bu bağlamda BEPER projesinin tüm belediyeleri kapsayacak şekilde yaygınlaştırılması, veri paylaşımı altyapısı oluşturularak mahalli idarelerin performans kriterlerinin belirlenmesi, veri tabanından elde edilen istatistiksel bilginin raporlanarak yaygınlaştırılması ve halkın yönetime etkin katılımı için ortam sağlanması hedeflenmiştir. Bakanlıkta performans yönetimi konusunda gerçekleştirilen bir başka proje bireysel performansın değerlendirilmesine yöneliktir. MİAPER (Vali ve Kaymakamların Performans Ölçümü Araştırma Projesi) İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM) tarafından yürütülmüş bir projedir. Bir araştırma projesi olan bu çalışma mülki idare amirlerinin performansının değerlendirilebilmesi için performans

kriterlerinin belirlenmesine yönelik faaliyetler içermektedir (AREM, 2006). Proje kapsamında mülki idare amirlerine yönelik performans kriterleri 360 derece değerlendirme tekniği kullanılarak oluşturulmuştur. BEPER ve MİAPER projelerinin güncel durumu ve bu kapsamda elde edilen verilerden ne ölçüde yararlanıldığı konusunda kapsamlı bir çalışma yapılmasının yararlı olacağı değerlendirilmektedir.

Günümüzde Bakanlık merkez teşkilatı içerisinde faaliyet gösteren Strateji Geliştirme Başkanlığı ve Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü iş birliği ile dijital tabanlı karar destek sistemi projelerinin uygulamaya konduğu görülmektedir (BTGM,2023; SGB,2021, 2022, 2023):

- Kamu yatırımlarını takibe almak amacı ile 2017 yılında İl Yatırım ve Takip Sistemi (İLYAS) Projesi uygulamaya konulmuştur. Proje kapsamında hayata geçirilen İLYAS veri tabanı; yatırımların durumu, ilerleme seviyeleri ve harcama tutarları gibi bilgileri tek ekrandan izleme olanağı yaratmaktadır. Sistem ayrıca yatırım verilerini analiz ederek gelecekteki kamu yatırım projeksiyonları hakkında detaylı ve anlamlı bilgiler edinme imkanı sunmaktadır.
- Bakanlığın dijital veri tabanı temelli bir başka projesi, İçişleri Veri Merkezi (İVME) Projesidir. Projenin genel amacı Bakanlık için dijital tabanlı bir veri havuzu sistemi oluşturulması ve sistem sayesinde ortak veri dilinin oluşturularak Bakanlık verilerinin tek merkezde takibe alınmasını sağlamaktır. Değerlendirilmeye konu diğer bir proje de İçişleri Bakanlığı Dijital Memnuniyet Anket Sistemi (International Voice Response: IVR) Projesi'dir. Projenin amacı İçişleri Bakanlığı hizmetlerinin vatandaş taleplerini ne düzeyde karşıladığını tespit etmektir. Türkçe, İngilizce ve Arapça dillerinde otomatik arama yöntemiyle uygulanan olan anket verileri sesi yazıya, yazıyı sese dönüştürebilen bir teknoloji sayesinde alınmaktadır.
- Uygulamada olan bir başka proje de İzleme ve Değerlendirme Sistemi (İZDES) Projesi'dir. Projenin amacı bürokrasinin azaltılarak iş ve işlemlerde verimliliği artırmak olarak belirlenmiştir. Proje kapsamında Bakanlık bünyesinde faaliyet gösteren il ve ilçe teşkilatlarının fiziki ve personel ihtiyaçlarının tespit edilerek kurumsal kapasite düzeylerinin belirlenmesi hedeflenmektedir.
- Bakanlık tarafından uygulamaya konulan güncel projelerden bir diğeri de İçişleri Bakanlığı Performans Değerlendirme ve İzleme Sistemi (PERDİS) Projesi'dir. Projenin amacı kalkınma plan ve programları çerçevesinde Bakanlık tarafından 2018 yılında

hayata geçirilen proje ve faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini ölçmek ve ortaya çıkan performans düzeyini raporlayarak kaydedilen gelişmeleri takibe almaktır. Proje kapsamında Bakanlık birimleri tarafından yürütülen faaliyetlerin etkin ve verimli şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğini değerlendirmek amacıyla PERDİS veri tabanı geliştirilmiştir. Söz konusu sistemde 81 il valiliği, 922 ilçe kaymakamlığı ve 490 taşra biriminin kurumsal performans izlemesi ve değerlendirmesi yapılmaktadır.

İçişleri Bakanlığı'nın uygulamaya koyduğu dijital tabanlı bu projeler, kamu yönetiminin verimliliğini artırmayı amaçlayan önemli teknolojik yatırımlardır. İLYAS projesi, kamu yatırımlarını izleme ve değerlendirme sürecini merkezi bir veri tabanı üzerinden yöneterek yatırım verilerini analiz etme imkanı sunmaktadır. Benzer şekilde, İVME Projesi, Bakanlık için bir veri havuzu oluşturarak verilerin merkezi bir yerden takip edilmesini sağlamak ve veri dilinin standardizasyonunu desteklemektedir. Ayrıca, İçişleri Bakanlığı Dijital Memnuniyet Anket Sistemi (IVR) Projesi, vatandaş memnuniyetini ölçmek için kullanılan yenilikçi bir yaklaşım sunmaktadır. Bu projelerin uygulanmasıyla birlikte, İZDES Projesi gibi performansın izlenmesi ve değerlendirilmesine yönelik adımlar da atılmıştır. PERDİS Projesi ise Bakanlık tarafından gerçekleştirilen faaliyetlerin etkinliğini ve verimliliğini ölçmek için bir araç olarak hizmet vermektedir. Bu projeler, Bakanlık bünyesindeki kurumsal kapasitenin artırılmasına ve performans yönetiminin daha etkin bir şekilde uygulanmasına katkı sağlamaktadır. Söz konusu karar destek sistemleri doğrudan performans verisini analiz etmenin yanı sıra memnuniyet düzeylerinin, kurumsal kapasitenin ve yatırım durumlarının analiz edildiği önemli birer veri merkezi olma özelliği taşımaktadır. Ancak, bu projelerin başarısı, uygulamanın sürdürülebilirliği ve sonuçlarının etkili bir şekilde değerlendirilmesiyle ölçülebilir. Yapılan bu çalışmada söz konusu projelerin teknik altyapı, içerik ve sonuçlarına ilişkin veri elde edilememiş; projelere dair açıklamalar genel amaç ve kapsam ile sınırlı tutulmuştur.

V. Sonuç ve Değerlendirme

Performans yönetimi; bir organizasyonun hedeflerine ulaşmasını desteklemek, çalışanların performanslarını değerlendirmek, geliştirmek ve ödüllendirmek amacıyla kullanılan bir yönetim sürecidir. Kamu yönetiminde performans konusunun; kariyer, liyakat, kaynak verimliliği ve toplumsal kalkınma gibi pek çok alana temas ettiği görülmektedir.

Türk kamu yönetiminin güncel durumu kamu kurumlarının etkinlik, verimlilik, şeffaflık ve hizmet kalitesini artırmayı hedefleyen ve bu doğrultuda yasal düzenlemelerin gerçekleştiği bir sürece işaret etmektedir. Bu bağlamda Türkiye'de kamuda performans yönetiminin giderek

daha fazla önem kazandığını ifade etmek gerekir. Özellikle 2000'li yıllardan sonra hazırlanan plan, program ve diğer ilgili metinlerde konunun önemle vurgulandığı ve 5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu'nun kurumsal performans yönetimine geçişte önemli bir boşluğu doldurduğu değerlendirilmektedir.

Türkiye'de faaliyet gösteren kamu kurum ve kuruluşlarının performans yönetimi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi için yasal mevzuat bir "temel" niteliği taşımaktadır. Kamuda performans yönetimi süreçlerini düzenleyen ve güçlendiren bu temel, kamu çalışanlarının yeteneklerini geliştirmek, sosyal adaleti sağlamak ve kamu hizmetlerinin kalitesini artırmak bakımından hayati öneme sahiptir. Söz konusu yasal çerçeve kurumsal performansın artırılması için karar alma süreçlerini güçlendirmekte ve idari politikaların temellendirilmesini sağlamaktadır. Bununla birlikte uygulamada birliğin sağlanması bakımından; performans değerlendirmeye ilişkin standartların, yaptırımların, kontrol mekanizmalarının neler olduğuna dair kapsayıcı bir yasal metne ihtiyaç bulunduğunu vurgulamak gerekmektedir. Bu bağlamda kurumların ülke politikaları çerçevesinde hareket edip etmedikleri, etkili denetim ve izleme mekanizmalarının bulunup bulunmadığı, performans değerlendirmede kullanılan kriterlerin ve değerlendirme yöntemlerinin netliğini ve tutarlılığı konuları da araştırma gerektiren alanlar olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte çalışan performansının artırılmasına yönelik stratejiler halihazırdaki mevzuatta bulunmasına karşın, personel performansının değerlendirilmesi konusunda güncel, eşit ve kapsayıcı bir düzenleme yapılmamış olması da önemli bir hukuki boşluğun varlığını ortaya koymaktadır. Söz konusu düzenlemelerin yapılması ve eksikliklerin giderilmesiyle, kamuda performans yönetimi sürecinin daha adil, güvenilir ve etkili hale getirilmesi mümkündür. Bu bağlamda mevcut mevzuatın gözden geçirilmesi ve gerekli düzenlemelerin yapılması kamu yönetiminde gerek kurumsal gerekse bireysel performansın artırılması bakımından kritik bir öneme sahiptir.

İçişleri Bakanlığı'nın görev alanı nüfus, emniyet, jandarma, sahil güvenlik ve göç konularını kapsamakta ve buna bağlı olarak iç güvenlik, sınır kontrolü ve vatandaşların hak ve özgürlüklerinin korunması gibi kritik konulara temas etmektedir. Bu bağlamda üretilen performans verisinin analitik bir değerlendirmesini yapmak oldukça önemlidir. Ülke geneline yayılan, kapsamlı çalışma alanı nedeniyle Bakanlık'ta dijital karar destek sistemlerine olan ihtiyacın her geçen gün arttığını ifade etmek gerekir.

İçişleri Bakanlığında performans yönetimi konusunun Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak günümüze kadar uzandığı görülmektedir. Güncel gelişmelere bakıldığında İçişleri

Bakanlığı'nın performans yönetimine yönelik girişimlerin yasal ve teknolojik düzenlemeler ile desteklediği görülmektedir. Yapılan mevzuat incelemeleri neticesinde Bakanlıkta bireysel performans değerlendirmesi konusunda güvenlik teşkilatına yönelik özel düzenlemelerin bulunduğu görülmektedir. Bakanlığın bağlı kuruluşları arasında yer alan Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığı tarafından yayımlanan yönetmelikleri sahadaki uygulama örnekleri arasında değerlendirmek gerekmektedir. Bu kuruluşlar tarafından uygulamaya konulan bireysel performans analiz raporu, performans ölçme ve değerlendirme standart belgeleri vb. belgelerin incelenmesi örnek uygulamaların açığa çıkarılması bakımından önem arz etmektedir. Öte yandan bireysel performans değerlendirme konusunda tüm Bakanlık teşkilatını kapsayan bir uygulamanın bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda bireysel performans değerlendirmesinin teşkilatın tam olarak hangi birimlerini kapsadığına dair bir çalışmanın yapılması gerektiği kanaati oluşmuştur.

Çalışma kapsamında İçişleri Bakanlığı'nın performans yönetimi konusuna temas eden teknoloji tabanlı güncel projeleri incelenmiş; bu projeler sonucu PERDİS, İVME, İLYAS, IVR ve İZDES dijital karar destek sistemlerinin hayata geçirildiği anlaşılmıştır. Söz konusu projelerin halen devam ettiği anlaşılmaktadır. Bu sistemler; kurumsal verilerin standardizasyonu, kamu yatırımlarının izlenmesi, vatandaş geri bildirimlerinin alınması, kurumsal performans verilerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi bakımından önemli veri merkezi olma özelliği taşımaktadır. Sistemlerin, sürdürülebilirliklerinin sağlanması halinde gelecekte kamu kurumlarının etkinliğini artırmada ve veriye dayalı karar alma süreçlerinde kritik bir rol üstlenecekleri yadsınamazdır. Söz konusu sistemlerin sürdürülebilirlik analizlerinin yapılması ve sistemlerin geliştirilerek iyi uygulama örneği olarak incelenmesi önem arz etmektedir. Bilindiği üzere performans değerlendirmesinde performans göstergelerinin sayısı, kapsamlılığı ve kalitesi, performansın başarılı bir şekilde yönetilebilmesi bakımından kilit öneme sahip unsurlardır. Bu bağlamda performans puanlarının çalışanlar, yöneticiler ve vatandaşlar üzerindeki etkilerinin araştırılması yararlı olacaktır. Dolayısıyla özellikle PERDİS tarafından üretilen kurumsal değerlendirme sonuçları bir başka çalışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakanlığın kapsamlı görev tanımı çerçevesinde kurumların performansını hangi göstergelerle, nasıl ve hangi yöntemleri kullanarak ölçtüğünün de ayrıca değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda sistemler içerisinde bulunan performans kriterleri, ölçüm araçları ve yöntemlerin de bir başka araştırma konusu olarak karşımıza çıktığını belirtmek yararlı olacaktır. Gerçekleştirilecek çalışmaların kurumsal

faaliyetlerinin etkisinin ve katma değerini daha iyi anlaşılmasına, idari politikalara ilişkin karar alma süreçlerinde güvenilir bir temel oluşmasına ve en önemlisi kamu kurumlarının etkinlik, verimlilik ve hesap verebilirliğinin objektif biçimde değerlendirilmesine önemli katkılar sağlayacağı değerlendirilmektedir.

Kaynakça

AREM. (2006). Vali ve Kaymakamların Bireysel Performans Ölçümü Araştırma Projesi (MİAPER) *Performans Değerlendirme Üst Yönetim İçin Özet Rapor*. Ankara: T.C. İçişleri Bakanlığı Araştırma ve Etütler Merkezi (AREM).

Ateş, H. (2021). *Dünden Bugüne Kamu Yönetimi Düşünürleri*. Ankara: Savaş Yayınevi.

Barutçugil, İ. (2015). *Performans Yönetimi*. İstanbul: Kariyer Yayıncılık İletişim Eğitim Danışmanlık Hizmetleri Ltd. Şti.

Bilgin, K. U. (2020). Kamusal Bir Sorumluluk Olarak Kamu Personeli Performans Yönetimi. Editör V. Eren, Editör P. T. Eroğlu, *Kamuda Performans Yönetimi Kavram Kuram ve Uygulama*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963). T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. Erişim tarihi: 10 Ocak 2023, https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/Kalkinma_Plani_Birinci_Bes_Yillik_1963-1967.pdf.

BTGM. (2023), Performans Değerlendirme ve İzleme Sistemi (PERDİS). İçişleri Bakanlığı Bilgi Teknolojileri Genel Müdürlüğü (BTGM). Erişim tarihi: 09 Kasım 2023, <https://www.icisleri.gov.tr/bilgiteknolojileri/performans-degerlendirme-sistemi-projesiperdis>.

Coşkun, A. (2007). *Stratejik Performans Yönetimi ve Performans Karnesi*. İstanbul: Literatür Yayınları.

Çelik, M. (2017). *Örnek Uygulamalı Performans Yönetimi*. Ankara: Seçkin Akademik ve Mesleki Yayınlar.

Devlet Memurları Kanunu. (1965). *Resmi Gazete* (12056, 23 Temmuz 1965).

Devlet Memurları Sicil Yönetmeliği. (1986). *Resmi Gazete* (19255, 18.Ekim 1986).

Eren, V. ve Kahraman, Ö. F. (2020). Kamuda Performans Yönetiminin Eleştirisi. Editör V. Eren, Editör H. T. Eroğlu, *Kamuda Performans Yönetimi Kavram, Kuram ve Uygulama* (s. 301-326). Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım Tic. Ltd. Şti.

Göçerler, A., Yılmaz, M., Bademci, Ö., Arslan, A. (2019). *İl Planlama Ve Koordinasyon Müdürlüğü İş ve İşlemleri Teftiş Rehberi*: T.C. İçişleri Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı. Erişim adresi https://www.google.com/search?q=toplanan+20.09.2011+tarih+ve+1346+say%C4%B1%C4%B1+bili%C5%9Fim+koordinasyon+kurulu&oq=&gs_lcrp=EgZjaHJvbWUqCQgAECMYJxjqAjlJCAAQIxgnGOoCMgkIARAJGcCY6gIyCQgCECMYJxjqAjlJCAMQIxgnGOoCMgkI

BBAjGCcY6gIyCQgFECMYJxjqAjJICAYQIxnGOoCMgkIBxAjGCcY6gLSAQk1MzM0ajBqMTWoAgiwAgE&sourceid=chrome&ie=UTF-8

Hatipoğlu, Z. (2020). Performans Yönetimi, Amaçlara Göre Yönetim Yaklaşımı ve OKR Sistemi. *International Journal of Arts and Social Studies*, 1-16. Erişim tarihi: 10 Ocak 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asstudies/issue/56593/776676>.

İçişleri Bakanlığı. (2018). *İçişleri Bakanlığı 2019-2023 Stratejik Planı*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı.

İç Kontrol ve Ön Mali Kontrole İlişkin Usul ve Esaslar. (2006). *Hazine ve Maliye Bakanlığı (01.01.2006)*.

İl İdaresi Kanunu. (1949). *Resmi Gazete (7236, 18 Haziran 1949)*.

İnal, N. (2006). *İnternet Ortamında Tematik Harita Sunumu*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi.

Kaplan, R. S., Norton, D. P. (2015). *Balanced Scorecard Şirket Stratejisini Eyleme Dönüştürmek*. (1. bs.). İstanbul: Agora Kitaplığı.

Karaoğlu, B. (2020). Belediyelerde Performans Yönetimi Uygulamaları ve Performans Ölçümü. Editör Veysel Eren, Editör T. Eroğlu, *Kamuda Performans Yönetimi Kavram, Kuram ve Uygulama* (s. 419-440). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Kamu İç Kontrol Standartları Tebliği. (2007). *Resmî Gazete (Sayı: 26738)*. Maliye Bakanlığı. Erişim tarihi: 5 Kasım 2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=11799&MevzuatTur=9&MevzuatTertip=>.

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu. (2003). Kanun numarası: 5018. *Resmî Gazete (Sayı: 25326)*. Erişim tarihi: 07 Aralık 2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5018&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

Mevzuat Bilgi Sistemi (2024) Erişim adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/#kurumKurulusVeUniversiteYonetmelikleri>

MEB. (2002). *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*. (s. 2290). Millî Eğitim Bakanlığı (MEB).

Nijstad, B. A. (2018). *Grup Performansı*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti

Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018. (2013). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı (1041, 02.07.2013)*.

On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023 (2019). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Kararı (1225, 18.07.2019)*.

Özer, M. A. (2014). *Yönetim Sözlüğü*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Öztürk, N. K. (2020). Kamuda Performans Yönetiminde Karşılaşılan Sorunlar. Editör V. Eren, Editör H. T. Eroğlu, *Kamuda Performans Yönetimi Kavram, Kuram ve Uygulama* (s. 271-300). Ankara: Nobel Akademik Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

Robbins, S. P., Decenzo, D. A. ve Coulter, M. (2016). *Fundamentals of Management Essential Concepts and Applications*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti.

SGB. (2021). *İçişleri Bakanlığı 2021 Yılı İdare Faaliyet Raporu*. Ankara: İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Erişim tarihi: 10 Ekim 2023, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/raporlar/faaliyet_raporlari/2021-YILI-IDARE-FAALIYET-RAPORU.pdf.

SGB. (2022). İçişleri Bakanlığı 2022 Yılı İdare Faaliyet Raporu. Ankara: İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Erişim tarihi: 11 Ekim 2023, https://www.icisleri.gov.tr/kurumlar/icisleri.gov.tr/IcSite/strateji/raporlar/faaliyet_raporlari/2022_YILI_IDARE_FAALIYET_RAPORU.pdf.

SGB. (2023). PERDİS Genel Değerlendirme Raporu. Ankara: Strateji Geliştirme Başkanlığı.

Strateji Geliştirme Birimlerinin Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. *T.C. Resmî Gazete* (2006). Erişim tarihi: 02 Aralık 2023, <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20069972.pdf>.

Taner, A. (2020). Kamuda Performans Yönetimi ve Hesap Verebilirlik. V. Eren, & T. Eroğlu içinde, *Kamuda Performans Yönetimi Kavram, Kuram ve Uygulama* (s. 45-46). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti

Thomas, P. G. (2006). The Disappointing Record of Performance Measurement/Management PMM. *Performance Measurement, Reporting, Obstacles and Accountability: Recent Trends and Future Directions* (s. 51). ANU Press. Erişim tarihi: 10 Ekim 2023, <https://www.jstor.org/stable/j.ctt2jbjwj>.

TİAV. (2015). *T.C. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Tarihi (1920-2014)*. Ankara: TİAV (Türk İdari Araştırmalar Vakfı İktisadi İşletmesi).

TİD. (1929). Emniyet Umumiye. *Türk İdare Dergisi (TİD)*. Erişim adresi [http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar\(2\)/1928-1950/1929/K%C3%A2nunsani/Yil-2- Sayi-10- 1929 .pdf](http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar(2)/1928-1950/1929/K%C3%A2nunsani/Yil-2- Sayi-10- 1929 .pdf)

TİD. (1930). Belediye Memur ve Müstahdemleri Nizamnamesi. *Türk İdare Dergisi (TİD)*. Erişim adresi [http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar\(2\)/1928-1950/1930/Tesrinievvel/Yil3_Sayi31_1930_.pdf](http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar(2)/1928-1950/1930/Tesrinievvel/Yil3_Sayi31_1930_.pdf)

TİD. (1933). Vilayetlerin İnzibat Komisyon Kararları. *Türk İdare Dergisi (TİD)*, Erişim adresi [http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar\(2\)/1928-1950/1933/Yil6_Sayi64_1933_.pdf](http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar(2)/1928-1950/1933/Yil6_Sayi64_1933_.pdf)

TİD. (1963). İdare Birimlerinde Planlı Çalışma. *Türk İdare Dergisi (TİD)*. Erişim adresi [http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar\(2\)/1951-1975/1963/Yil34_282_1963_.pdf](http://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar(2)/1951-1975/1963/Yil34_282_1963_.pdf)

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. (1982). Kanun numarası: 2709. *Resmî Gazete* (Sayı: 17863). Erişim tarihi: 08 Ocak 2024, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>.

Uyargil, C. (2017). *Performans Yönetim Sistemi Bireysel Performansın Planlanması Değerlendirilmesi ve Geliştirilmesi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.

Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2021-2025 (2000). *TBMM Kararı* (697, 27 Haziran 2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000. (1995). *T.B.M.M Kararı* (374, 18 Temmuz 1995).

Zeyrek, İ. (2021). Birey-İdare İlişkisi Bağlamında İyi İdare Hakkı ve Türk Pozitif Hukukundaki Görünümü. *TBB Dergisi*, 295-329. Erişim tarihi: 10 Ocak 2024, <https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/515736/birey-idare-iliskisi-baglaminda-iyi-idare-hakki-ve-turk-pozitif-hukukundaki-gorunumu>.